

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

Матеріали

*Регіонального науково-практичного семінару,
присвяченого Дню прийняття Конституції України
та Дню Української Державності*

(м. Дніпро, 26 червня 2024 року)

Дніпро
2024

УДК 342
Т 30

*Схвалено Науково-методичною радою Дніпровського
державного університету внутрішніх справ
(протокол № 2 від 23 жовтня 2024 р.)*

Т 30 Теорія і практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід : матер. Регіон. наук.-практ. семінару, присвяч. Дню прийняття Конституції України та Дню Української Державності (м. Дніпро, 26 черв. 2024 р.) / уклад.: к.ю.н., доц. І. А. Сердюк, М. П. Войтюк. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 147 с.

ISBN 978-617-560-038-2

Збірник містить матеріали Регіонального науково-практичного семінару, присвяченого Дню прийняття Конституції України та Дню Української державності, в якому брали участь науково-педагогічні працівники ДДУВС та інших закладів вищої освіти України, практичні працівники органів публічної влади, правозахисних організацій Дніпропетровської області, а також здобувачі вищої освіти.

Тематика публікацій охоплює актуальні питання теорії та історії конституціоналізму, формування українського конституціоналізму, цифрового конституціоналізму, конституційної форми Української держави, функціонування Основного Закону держави в умовах дії правового режиму воєнного стану, розвитку Конституції України як найважливішої юридичної гарантії законності і правопорядку в контексті нової реальності, дотримання конституційних прав і свобод людини в діяльності органів публічної влади, їх посадових і службових осіб, конституційно-правових засад забезпечення гендерної рівності в Україні, державної мовної політики й інші.

Матеріали Регіонального науково-практичного семінару можуть бути використані в науково-дослідній роботі й освітньому процесі ЗВО, які здійснюють підготовку правників і правоохоронців, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

Матеріали подано в редакції авторів тез. Оргкомітет не несе відповідальності за зміст та автентичність поданих матеріалів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р юрид. наук, доц. **С. В. Обшалов** (голова); д-р юрид. наук, проф. **В. О. Боняк** (заст. глави); канд. юрид. наук, доц. **А. В. Самотуга**; канд. юрид. наук, доц. **І. А. Сердюк**; **М. П. Войтюк**.

ISBN 978-617-560-038-2

©ДДУВС, 2024
©Автори, 2024

З М І С Т

Боняк В.

Зміст припису, закріпленого в ч. 4 ст. 55 Конституції України,
в аспекті ст. 56 Закону України «Про Конституційний Суд України» 7

Серьогін В.

Цифровий конституціоналізм: конституціоналізм
в епоху інформаційного суспільства 10

Кучук А.

Місцеве самоврядування в аспекті конституціоналізму:
вади правового регулювання 14

Марченко О., Яценко Д.

Конституція України як суспільний договір
і основа національного законодавства 17

Добробог Л., Бойко А.

Гендерна толерантність в умовах запровадження воєнного стану 20

Селіхов Д.

Конституційні аспекти соціального захисту
внутрішньо переміщених осіб в умовах сучасних викликів 22

Кальник В.

Європейські стандарти правосуддя: адміністративний процес 26

Олійник А.

Конституція України у забезпеченні прав і свобод людини
і громадянина під час воєнного стану в Україні 30

Сердюк І.

Здійснена суб'єктом законотворчості видова диференціація
законів з погляду відповідності Конституції України 33

Сердюк І., Супронюк В.

Видова приналежність форми правління української держави
за Конституцією України 38

Сердюк І., Хаджийський М.

Видова приналежність державно-правового режиму України
за Основним Законом держави і суспільства 40

Сердюк І., Толмачова Ю.

Видова приналежність форми територіального устрою
української держави за Конституцією України 43

Самбор М.

Конституційна аксіологія в українських реаліях 46

Завгородня Ю., Павлух Є.

Забезпечення прав дитини у правоохоронній діяльності 50

Завгородня Ю., Косолапкін Я.

Забезпечення прав дитини у цифровому середовищі
як нагальна проблема 52

Шабельнікова І.

Актуальні проблеми моніторингу та охорони археологічної
спадщини органами місцевого самоврядування 54

Мельник Д.

Актуальні проблеми дотримання конституційних прав іноземців
та осіб без громадянства під час реалізації державної політики
протидії нелегальній (незаконній) міграції в умовах
дії правового режиму воєнного стану 57

Жеглінська Т., Лукомська А.

Напрями впливу практики Європейського суду з прав людини
на національне право 60

Войтюк М.

Соціальний захист громадян України, які перебувають на службі
у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях
як один із пріоритетних напрямів діяльності української держави
в умовах війни 63

Олійник А.

Функції кодексу в правовій системі України 65

Паталаха І.

Вчення Томаса Гоббса у формуванні та розвитку
концепції правосуддя (справедливого суду) 68

Гіденко О.

Діяльність міжнародної організації Червоного Хреста
в умовах війни в Україні: проблемні питання та шляхи їх вирішення 70

Горобець В.

Роль аксіологічного методологічного підходу в дослідженні феномену
соціальної реабілітації учасників бойових дій та членів їх сімей 73

Павлієнко В.

Конституційні та міжнародно-правові механізми забезпечення
прав людини в умовах збройних конфліктів 78

Прокопець К.

Міжнародно-правове регулювання захисту прав дітей в умовах
запровадженого правового режиму воєнного стану 80

Пантюшенко А.

Забезпечення конституційних прав людини і громадянина
в умовах правового режиму воєнного стану в Україні 83

Хижняк І.

Забезпечення гендерної рівності в органах
Національної поліції України 85

Куцевол С.

Моральні якості правника як важлива складова
предмета професійної етики 87

Алфьоров К.

Конституція України як суспільний договір
і правова основа національного законодавства 90

Кравченко З.

Права і свободи людини і громадянина під час воєнного стану 92

Нечитайло А.

Обмеження конституційних прав і свобод людини
в умовах воєнного стану 95

Скрипка В.

Конституційні основи громадянства України 97

Дзюба І.

Конституція України як правова основа національного законодавства 99

Кліндухова Л.

Історичний розвиток конституціоналізму
в Західній Європі: уроки для України 104

Осіпик К.

Зміни в порушенні права людини з початком воєнного стану 106

Хаджийський М.

Феномен створення спеціального воєнного трибуналу
для притягнення РФ до відповідальності в умовах збройної агресії
в Україні: міжнародний судовий досвід 109

Саковський Д.

Реалізація прав і свобод людини і громадянина
в умовах воєнного стану 113

Круть Т.

Становлення України як правової держави:
соціальні та правові основи 116

Гайванюк І.

Безпека держави як фундаментальний принцип конституційного ладу 119

Литвиненко М.

Механізми захисту прав людини в умовах
запровадженого правового режиму воєнного стану в Україні 121

Бубир Д.

Національна безпека як конституційний складник гарантування
верховенства права та забезпечення прав людини в Україні 123

Майборода А.

Вплив міжнародного права на конституційне право України 125

Носик Д.

Міжнародне та конституційне право:
питання взаємозв'язку і взаємовпливу 128

Горецький М.

Вплив конституційного права на розвиток демократії в сучасному суспільстві 131

Луб'яний М.

Конституційно-правовий аспект: захист прав і свобод громадян від кіберзлочинів 133

Кільова С.

Права людини як фундаментальна цінність 136

Бовт А.

Внесок Європейського Союзу у стабілізацію ситуації в Україні під час війни 138

Олійник М.

Надання учасникам бойових дій права на безоплатну вторинну правничу допомогу 140

Лісняк А.

Питання захисту прав людини в умовах збройних конфліктів 142

Немонова Л.

Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів 144

БОНЯК Валентина Олексіївна
*завідувач кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ЗМІСТ ПРИПISУ, ЗАКРІПЛЕНОГО В ч. 4 ст. 55 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ, В АСПЕКТІ ст. 56 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ»

У тезах доповіді визначено за мету розкрити зміст положення, закріпленого законодавцем у ч. 4 ст. 55 Основного Закону Української держави в аспекті ст. 56 Закону України «Про Конституційний Суд України».

У червні 2016 р. суб'єктом законотворчості – Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». Ці зміни здебільше торкнулися змісту Розділів Конституції України під назвою «Правосуддя» та «Конституційний Суд України». Водночас було доповнено або ж змінено редакцію ряду статей й інших розділів Основного Закону. Зокрема, ст. 55 Розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» була доповнена новою частиною, зміст якої зводиться до такого: «Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом» (ч. 4 ст. 55) [1]. Тобто законодавець вперше закріпив на конституційному рівні таку можливість кожної людини.

На розвиток вищевказаних положень у 2017 році суб'єкт законотворчості прийняв Закон України «Про Конституційний Суд України», де у ст. 56 під назвою «Суб'єкт права на конституційну скаргу» визначив, що:

- а) таким суб'єктивним юридичним правом наділений кожен, хто вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в його справі Закон України (його окремі положення) суперечить/суперечать Основному Закону держави;
- б) такою особою може бути виключно фізична особа, а не юридичні особи публічного права (ч. 1 ст. 56) [2].

Аналіз вищенаведених теоретичних положень, що відображають правовий феномен суб'єктивного юридичного права, як елемента правовідносин, дає підстави для судження про те, що така можливість звернутися з конституційною скаргою являє собою надану праводієздатному суб'єкту конституційно-правовими нормами з метою захисту порушених неконституційним законом його прав та законних інтересів, а також прав та законних інтересів інших осіб. Тобто таке право являє собою міру можливої поведінки в конституційно-правових відносинах. Така поведінка виявляється у

зверненні до Конституційного Суду України, а саме у поданні конституційної скарги. Своєю чергою вказаному зверненню кореспондує обов'язок органу конституційної юрисдикції, як зобов'язаної сторони цих відносин, розглянути подану скаргу по суті та ухвалити по ній правосудне рішення.

Здійснений аналіз змісту конституційного положення, що знайшло відображення у ч. 4 ст. 55 Основного Закону Української держави, та відповідно до законодавчого припису, вміщеного у ст. 56 Закону України «Про Конституційний Суд України», а також аналіз доктринальних джерел, предметом дослідження яких стали система права та її елементи; правовий статус людини і громадянина та його елементи; правові відносини та їх структура, дозволили визначити зміст припису, закріпленого в ч. 4 ст. 55 Конституції України, а саме так інтерпретувати термінопоняття «право кожного на звернення з конституційною скаргою до Конституційного Суду України»:

1) досліджуване поняття, як інститут конституційного права (в аспекті теорії системи права), являє собою сукупність правових норм, що: а) містять визначення поняття конституційної скарги; б) вимоги до змісту і форми такого виду юридичного документа; в) визначають підстави та суб'єктів його подання, умови прийнятності; г) регламентують процедуру прийняття до розгляду органом конституційного контролю й вирішення справи по суті;

2) в аспекті теорії правового статусу людини і громадянина досліджуваний феномен – це структурний елемент такого статусу, що являє собою гарантовану державою можливість кожного, хто вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в його справі закон суперечить Основному Закону України, звернутися до Конституційного Суду України з конституційною скаргою;

3) через призму теорії правовідносин – це суб'єктивне юридичне право. Воно являє собою надану праводієздатному суб'єкту конституційно-правовими нормами з метою захисту порушених неконституційним законом його прав та законних інтересів, міру можливої поведінки такого суб'єкта в конституційно-правових відносинах, яка виявляється у поданні до Конституційного Суду України конституційної скарги, якій, в свою чергу, кореспондує обов'язок органу конституційного контролю (він виступає зобов'язаною стороною у цих правовідносинах), розглянути таку скаргу по суті й ухвалити по ній правосудне рішення [3, с. 175].

Отже право кожного на звернення з конституційною скаргою до органу конституційної юрисдикції України у статичній формі являє собою інститут конституційного права та елемент правового статусу людини, а у динаміці є елементом конституційно-правових відносин.

1. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>.

2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII (зі

змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

3. Боняк В. О., Єрмоленко Я. В. Конституційна скарга як юридична гарантія прав і свобод людини в Україні: монограф. / В. О. Боняк, Я. В. Єрмоленко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 196 с.

СЕРЬОГІН Віталій Олександрович
декан юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
доктор юридичних наук, професор

ЦИФРОВИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В ЕПОХУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Традиційний державно-орієнтований конституціоналізм не встигає за викликами і небезпеками, властивими цифровій революції. Цифровий код збільшує часто обговорюваний (само)руйнівний потенціал капіталістичної економіки, демократичної політики, автономної науки, новітніх технологій і навіть традиційних релігій. Цифровізація прискорює внутрішні експансивні тенденції функціональної диференціації: одночасну політизацію, монетизацію, науковізацію та юридизацію суспільства. Капіталізм стеження, інформаційна влада, політична радикалізація соціальних мереж – це лише деякі прояви комунікативної динаміки, яка посилюється із застосуванням цифрового коду.

На тлі цих тенденцій формується якісно новий напрям політико-правової науки, який отримав назву «цифровий конституціоналізм» [1-3]. Він порушує питання про те, чи можуть фундаментальні принципи конституціоналізму, зокрема поділ влади, демократія, основні права, верховенство права тощо також бути встановлені в цифровому світі.

Звісно, названі принципи і цінності «традиційного» або «аналогового» конституціоналізму потребують переосмислення і переформатування, щоб вони могли реагувати на нові виклики інформаційного суспільства, у т.ч. на руйнівний потенціал цифрових комунікацій. Таким чином, цифровий конституціоналізм виходить за межі конституціоналізму, орієнтованого на державу як суверенну політико-правову організацію публічної влади, одразу в двох площинах: по-перше, він долає національний/транснаціональний поділ, по-друге, він певним чином «знецінює» поділ між державою та суспільством. Таким чином, він поєднує в собі національно-державний, глобальний (міжнародний) та громадський (в сенсі громадянського суспільства) аспекти політико-правового регулювання суспільних відносин.

Цифровий конституціоналізм описує політичний процес закріплення прав і принципів у глобальному управлінні цифровими технологіями, зокрема Інтернетом; він описує не фактичні правові конституції, а юридичні дискусії

про те, які норми та принципи мають керувати Інтернетом – локально, національно та глобально. Документи цифрового конституціоналізму були запропоновані різними суб'єктами, включаючи громадянське суспільство, бізнес, уряди, національні парламенти, політичні партії, міжнародні організації і виникли на національному або транснаціональному рівнях.

Слід мати на увазі, що конституціоналізм – це динамічна в історичному плані концепція, основні цінності та принципи якої постійно розвивалися й розвиваються сьогодні. Цифровий конституціоналізм втілює ідею проєктування цінностей «традиційного» конституціоналізму в контексті цифрового суспільства. Він не руйнує засади «традиційного» конституціоналізму, а радше спрямований на увічнення його основних цінностей у формі, яка краще враховує особливості цифрового суспільства. Тому цифровий конституціоналізм не породжує конституційну революцію, а є необхідною еволюцією сучасного конституціоналізму в контексті цифрової епохи.

З іншого боку цифровий конституціоналізм можна розглядати як частину дискурсу про суспільний конституціоналізм (англ. *societal constitutionalism*), який за останні два десятиліття розвинувся у широкому просторі глобального конституціоналізму.

Звичайно, «традиційний», орієнтований на державу конституціоналізм, все ще має значний потенціал для захисту від «цифрового авторитаризму» в політичній системі. Яскравими прикладами цього можуть слугувати китайська «система соціального кредиту», покликана надавати оцінку окремим громадянам чи організаціям за різними критеріями за допомогою інструментів масового спостереження та аналізу великих даних, або американська прогнозна поліцейська діяльність, яка використовує цифрові технології для придушення потенційних загроз державній владі. Щоб зберегти демократичний потенціал цифрових технологій проти репресивної політики, конституції держав повинні встановити нові захисні правила, наприклад, вільний і безперервний доступ до Інтернету та збереження анонімності користувачів за певних умов. Однак було б помилкою зводити цифровий конституціоналізм до набору певних прав особи, а також регулятивних та обмежуючих норм щодо здійснення публічної влади в Інтернеті. На жаль, «державоцентричний» конституціоналізм не звертає уваги на (колективну) владу, яку здійснюють недержавні, у т.ч. приватні, суб'єкти. Натомість за сучасних умов інформаційного суспільства конституційно-правове регулювання має дедалі глибше проникати у недержавні сектори суспільства, зокрема у сферу діяльності бізнес-структур, неурядових організацій чи транснаціональних режимів; конституційний захист має виходити далеко за межі загроз з боку влади «здержавленого» світу.

Сьогодні цифровий простір фактично є новим непублічним (недержавним) сектором глобального суспільства, який потребує комплексної конституціоналізації. Для цього потрібні не лише нові конститутивні норми, а

й складні інституційні структури, що підтримують появу та діяльність відповідних суб'єктів, включаючи нормативні тексти найвищої юридичної сили та складні мережі інституцій і процедур. Ще більш нагальною є потреба в нових обмежувальних нормах, створених як державними, так і недержавними суб'єктами, спрямованих проти цифрової влади приватних суб'єктів. За таких умов концепції багаторівневого й мережевого управління набувають якісно нового змісту.

Тут ховається інша і більш тонка трансформація «традиційного» конституціоналізму. Хоча цифрові посередники, як нові центри влади за межами держави, є законною мішенню для політичної критики, недостатньо зосереджуватися виключно на владі в цьому контексті. Заклопотаність соціальною владою приховує надмірності інших експансивних засобів комунікації (гроші, знання, юридична влада), які навіть у ситуаціях, коли центри соціальної влади відсутні, – вимагають конституційних обмежень. Конституційні стратегії повинні передбачати обмежувальні правила не лише проти негативних зовнішніх впливів, створених імперативами влади в політиці, але також – і особливо – проти зовнішніх впливів «імперативу прибутку» в економіці, «імперативу репутації» в науці, «імперативу інновацій» у технологіях, «імперативу новин» у ЗМІ, «імперативу охорони здоров'я» у системі охорони здоров'я і навіть «імперативу юридизації» в системі права.

«Цифровість» сама по собі є новим комунікативним середовищем, проти зовнішнього впливу якого потрібен конституційний захист. Найпомітнішою серед них є тенденція до того, що цифрові технології створюють власні соціальні реалії. Ця «нова реальність» чи «гіперреальність» потенційно здатна монополізувати комунікацію в реальному світі, тоталізувати власну конструкцію реальності за рахунок «живої реальності». У своєму правовому аспекті цифровий код створює автономні нормативні порядки та загрожує підірвати нормативний порядок права. Оскільки жорсткі розрахунки алгоритмів спонукають до злиття воедино нормотворення, застосування норм та їх інтерпретацію, вони породжують ризик знищення цивілізаційних та гуманізаційних аспектів права.

І тут виникає третя трансформація «традиційного» конституціоналізму – виключно індивідуальний вимір основних (конституційних) прав. Звичайно, кодифікований Білль про права користувачів соціальних мереж є важливим у боротьбі зі шкідливим впливом цифрових технологій на прайвесі, психічне здоров'я та політичну участь громадян. Однак справжня проблема основних прав лежить на міжособистісному рівні, адже платформи – це експансивні соціальні системи, здатні перешкодити автономному самовідтворенню суспільства.

Таким чином, суспільний конституціоналізм, виходячи за межі індивідуального виміру, зосереджується на не менш важливому інституційному вимірі конституційних прав. Це означає захист цілісності

вразливих соціальних конфігурацій і менш потужних колективних суб'єктів (протестних рухів, профспілок, незалежних ЗМІ, освітніх і дослідницьких установ) від посягань на їхні основні права. Наприклад, як фундаментальне право, академічна свобода захищає індивідуальну автономію вченого, але також сприяє функціональній диференціації соціальних систем, у цьому випадку захищаючи науку від небажаного втручання з боку політики, економіки чи релігії. Аналогічно подібні вразливі інституції з'являються і в соціально-цифрових просторах (як-от, «Рух за відкритий вихідний код, цифрове сховище, публічні сховища програмного забезпечення» або соціальні рухи працівників платформ). Усі вони у своїй все ще крихкій автономії потребують конституційного захисту.

Низка поточних трансформацій, що відбуваються в сучасному суспільстві, кидає виклик існуючим інститутам конституційного права. Зміни, викликані цифровою революцією щодо нас самих, наших стосунків з іншими людьми та, зрештою, із суспільством загалом, відбуваються під склепінням конституційних норм, які були сформовані ще для «традиційних» («аналогових») спільнот. Проте конституційна екосистема не є інертною – існуючі конституційні установки змінюються або інтегруються, щоб краще відповідати трансформаціям цифрової епохи. Тож ми є свідками нового конституційного моменту: зараз триває складний процес конституціоналізації цифрового простору.

Для вирішення конституційних викликів цифрової революції потрібні нові нормативні засоби протидії. Зокрема, потрібні комплексні заходи, спрямовані на те, аби ще раз підтвердити основні права особи в цифровому контексті та перебалансувати нові асиметрії соціальної влади, зокрема запобігти посиленню влади держав, які завдяки використанню цифрових технологій отримали ще більший контроль над життям своїх громадян, так само як і зменшити вплив нових «кремнієвих гігантів», потужних транснаціональних компаній, які, керуючи цифровими продуктами та послугами, де-факто впливають на те, як ми користуємося нашими основними правами. Україна як держава, що є одним зі світових лідерів у сфері запровадження цифрових технологій, у т.ч. щодо електронного врядування, має всі шанси для того, аби стати одним із держав-фундаторів цифрового конституціоналізму.

1. Lapadat R.A. Digital Constitutionalism – a Perspective over the Increasing Role of the Private Actors in Securing the Exercise of Human Rights. *Perspectives of Law and Public Administration*. 2022. Vol. 11. Issue 1. P. 157-164.

2. De Gregorio G. Digital Constitutionalism in Europe: Reframing Rights and Powers in the Algorithmic Society. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. 366 p.

3. Celeste E. Digital Constitutionalism: The Role of Internet Bills of Rights. New York: Routledge, 2023. 242 p.

КУЧУК Андрій Миколайович
професор кафедри права
та публічного управління
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка,
доктор юридичних наук, професор

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В АСПЕКТІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: ВАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Конституціоналізм як явище обмеження публічної влади став складовою вітчизняної правової доктрини не так давно. Тривалий час він розглядався швидше як наявність окремих нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері організації діяльності органів публічної влади, визначають основи функціонування держави тощо. І хоча у цілому такий підхід певною мірою також відображав межі для системи органів держави, однак він був позбавлений ціннісного аспекту, який є невід'ємною характеристикою означеного явища.

У ціннісному вимірі конституціоналізм є тим засобом, що запобігає свавіллю органів публічної влади, відповідального ставлення державних службовців до виконання своїх повноважень. І саме у такому контексті його слід висвітлювати (маю на увазі навчальну літературу), оскільки тоді він набуває змісту, а не залишається на рівні метафізики, догматизму та трансцендентності.

Звідси цілком очевидно, що конституціоналізм має сприйматись, зокрема, через призму поділу влади, людських прав та правовладдя. Це ті явища, що слугують запобіжниками узурпації влади, її свавілля. І у цьому аспекті не можна не згадати і про народовладдя, зокрема, на місцевому рівні. Хоча значною мірою дискурс конституціоналізму спрямований на органи державної влади, їх організацію та функціонування, однак важливо розуміти, що цей дискурс має також велике значення на рівні місцевого самоврядування та громади.

Місцеве самоврядування є основою демократії, яка забезпечує безпосередню участь громадян у вирішенні питань, що безпосередньо їх стосуються. Відповідно складові конституціоналізму, такі як поділ влади, правовладдя та людські права, повинні бути впроваджені і на цьому рівні. Місцеве самоврядування дозволяє громадянам брати участь у прийнятті рішень, контролювати місцеві органи влади та забезпечувати прозорість і підзвітність їх діяльності.

Конституціоналізм має розглядатися не лише через призму організації державної влади, але й функціонування місцевого самоврядування, що

дозволяє забезпечити участь громадян у демократичних процесах, захист їх прав і свобод та ефективне управління на місцевому рівні.

І у цьому аспекті не можна не згадати про один недолік у національному законодавстві. Йдеться про місцевий референдум. Так, після визнання органом конституційної юстиції неконституційним Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» [1], українським парламентом було прийнято Закон «Про всеукраїнський референдум» [2]. Однак залишилися неврегульованими відносини щодо організації та проведення місцевого референдуму.

Сьогодні норми інституту місцевого референдуму містяться переважно у Конституції України. Так, у ст. 38 Конституції закріплено, зокрема, право громадян брати участь у місцевому референдумі [3]. Право голосу на таких референдумах пов'язується Основним Законом з повноліттям, а недієздатні особи виключаються з носіїв цього права (ст. 70 Конституції України).

Ст. 74 Конституції встановлює перелік питань, щодо яких не може бути проведено як всеукраїнський, так і місцевий референдуми: амністія, бюджет, податки. Хоча щодо амністії, то це повноваження Верховної Ради України (амністія оголошується законом [4]), а тому ця заборона стосується суто всеукраїнського референдуму.

Вкажу також, що повноваження організації та проведення місцевого референдуму покладені на територіальні громади села, селища, міста (ст. 143 Конституції України) та до відання Автономної Республіки Крим (ст. 138 Конституції України).

І не можна не згадати ст. 92 Основного Закону, відповідно до якої саме законом мають визначатися організація і порядок проведення виборів і референдумів [4].

Відповідно до положень Закону України «Про місцеве самоврядування» «місцевий референдум – форма прийняття територіальною громадою рішень з питань, що належать до відання місцевого самоврядування, шляхом прямого голосування» [5]. А ст. 7 означеного Закону безпосередньо стосується питання місцевого референдуму і у ч. 5 якої йдеться про те, що «порядок призначення та проведення місцевого референдуму, а також перелік питань, що вирішуються виключно референдумом, визначаються законодавством про референдуми» [5].

Говорячи про місцеве самоврядування, не можна не вказати, що воно пов'язується із самостійним вирішенням жителями відповідної громади питань місцевого значення. Тому і місцевий референдум стосується виключно питань місцевого значення (хоча, зрозуміло, що йдеться про більш важливі питання місцевого значення, наприклад, про дострокове припинення повноважень місцевого голови). Тож цілком логічним є питання про те, чому питання організації та проведення локального заходу, на якому вирішується виключно питання, що має значення для жителів певної місцевості, має вирішуватися не у порядку, що встановлений самою територіальною

громадою (чи представницьким органом місцевого самоврядування), а законодавством.

Особливої актуальності це питання набуває в межах процесів децентралізації. Оскільки єдиний порядок проведення місцевих референдумів властивий більшою мірою державам з унітарним державно-територіальним устроєм. І у цьому сенсі згадаю вищевказане положення Конституції України про те, що саме до відання Автономної Республіки Крим віднесено організацію та проведення місцевих референдумів.

Цей аспект порушує важливі питання про баланс між автономією місцевого самоврядування і централізованим регулюванням. З одного боку, надання громадам права самим встановлювати порядок проведення референдумів може сприяти більшій гнучкості та врахуванню місцевих особливостей і потреб, що підвищує рівень довіри до місцевої влади і стимулює активну участь громадян у місцевому управлінні.

З іншого боку, централізоване регулювання процесу проведення місцевих референдумів забезпечує єдність правового поля і гарантує дотримання певних стандартів і процедур, що важливо для збереження принципів демократичного управління. Воно також сприяє запобіганню можливих зловживань і маніпуляцій з боку місцевих органів влади, які можуть впливати на результати референдумів у своїх інтересах.

Ідеальним підходом, можливо, є пошук компромісу, при якому законодавство встановлює основні рамки і стандарти, залишаючи при цьому достатній простір для адаптації під місцеві умови і потреби.

Підсумовуючи, варто зазначити, що є два шляхи розв'язання порушеної проблематики. По-перше, це прийняття закону про місцеві референдуми, що стане підтвердженням наміру органів публічної влади реалізувати вимоги демократії та надати громадянам реальної можливості реалізувати владу на місцевому рівні. По-друге, внести зміни до Конституції (зокрема, ст. 92) та закону про місцеве самоврядування, передбачивши, що порядок організації та проведення місцевих референдумів встановлюється місцевими радами.

1. Про всеукраїнський та місцеві референдуми. Закон від 3 липня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12#Text>.

2. Про всеукраїнський референдум. Закон від 26 січня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>.

3. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Про застосування амністії в Україні. Закон від 1 жовтня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

5. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон від 21 травня 1997 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

МАРЧЕНКО Олена Вікторівна
*професор кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, доцент*

ЯЦЕНКО Данило
*здобувач вищої освіти ННІ права
та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР І ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, є одним з найважливіших правових документів, який закріплює основи державного і суспільного ладу країни. Вона виконує роль суспільного договору між громадянами та державою, закріплюючи основні права і свободи громадян, а також принципи організації державної влади. Конституція України є основним законом, що має найвищу юридичну силу, і всі інші закони та нормативно-правові акти повинні відповідати її положенням [2].

Конституція України була прийнята Верховною Радою України після тривалого процесу обговорення і погодження. Потреба у новій Конституції виникла внаслідок здобуття незалежності України в 1991 році, що створило необхідність встановлення нових правових основ для функціонування держави. Прийняття Конституції стало значним кроком у розвитку української державності та демократії. Важливим моментом у цьому процесі стало прийняття Конституції в ніч з 27 на 28 червня 1996 року, коли після тривалих і напружених дебатів депутати Верховної Ради проголосували за її затвердження. Це рішення стало ключовим для подальшого розвитку України як незалежної держави [2].

Конституція України закріплює основні принципи державного устрою, серед яких верховенство права, народовладдя, розподіл влади та забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Зокрема, стаття 1 Конституції проголошує Україну суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Цей принцип є основоположним і визначає всю систему державного управління.

Одним із ключових аспектів Конституції є закріплення прав і свобод громадян. Стаття 3 Конституції визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь

і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Конституція також закріплює низку основних прав і свобод, серед яких право на життя, право на свободу і особисту недоторканність, право на приватну власність, право на свободу слова і думки, право на мирні зібрання та інші [1].

Конституція України також визначає принципи організації державної влади. Згідно зі статтею 6 державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову [1]. Це означає, що кожна з гілок влади має свої повноваження і функції, і вони діють незалежно одна від одної, що забезпечує систему стримувань і противаг. Законодавчу владу в Україні здійснює Верховна Рада, виконавчу – Кабінет Міністрів, а судову – суди різних інстанцій.

Значущість Конституції як суспільного договору підкреслюється її роллю у забезпеченні стабільності і передбачуваності правового середовища. Вона закріплює основні принципи і норми, які є обов'язковими для всіх громадян і органів державної влади. Це дозволяє уникнути правового хаосу і забезпечити стабільний розвиток держави [3].

Важливим аспектом Конституції є її пряма дія. Стаття 8 Конституції проголошує, що її норми є нормами прямої дії [1]. Це означає, що громадяни можуть безпосередньо посилалися на положення Конституції у випадках порушення їхніх прав і свобод. Це положення має велике значення для захисту прав людини, оскільки дозволяє громадянам безпосередньо звертатися до суду для захисту своїх конституційних прав.

Конституція України також є основою для розвитку національного законодавства. Всі закони та інші нормативно-правові акти повинні відповідати Конституції. Це забезпечує єдність правової системи і узгодженість правових норм. Наприклад, Цивільний кодекс України, прийнятий у 2003 році, базується на принципах, закріплених у Конституції, і регулює цивільно-правові відносини на її основі [2].

Конституція України неодноразово зазнавала змін, що обумовлено необхідністю адаптації правової системи до нових умов. Наприклад, у 2004 році були внесені зміни до Конституції, які стосувалися реформування системи державного управління і перерозподілу повноважень між президентом, парламентом і урядом. Ці зміни мали на меті забезпечити більшу прозорість і ефективність державного управління.

Важливою подією в історії Конституції України стало рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року, яким було скасовано зміни до Конституції 2004 року і відновлено редакцію Конституції 1996 року. Це рішення викликало значний резонанс у суспільстві і політичних колах і стало одним із факторів, що сприяли подіям Революції Гідності у 2013-2014 роках [3].

Революція Гідності стала важливим етапом у розвитку конституційного процесу в Україні. Після неї було прийнято низку змін до Конституції,

спрямованих на децентралізацію влади і зміцнення демократичних інститутів. Зокрема, у 2015 році були внесені зміни до Конституції щодо децентралізації, які передбачали передачу значних повноважень від центральних органів влади до органів місцевого самоврядування.

Одним з останніх етапів у розвитку Конституції України стало прийняття змін у 2019 році, які стосувалися закріплення стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та НАТО. Ці зміни відображають прагнення українського народу до інтеграції у європейське і євроатлантичне співтовариство і є важливим кроком на шляху до реалізації цього стратегічного курсу [2].

На завершення слід зазначити, що Конституція України є не тільки правовою основою державного ладу, але й важливим інструментом забезпечення прав і свобод громадян. Вона виконує роль суспільного договору, що об'єднує громадян і державу у спільному прагненні до розвитку і процвітання. Конституція є основою для всього національного законодавства і забезпечує стабільність і передбачуваність правового середовища. Її постійний розвиток і вдосконалення відображають зміни в суспільстві і відповідають новим викликам і потребам сучасності.

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 06.06.2024).

2. Конституція України та її розвиток. Поняття, предмет і структура Конституції // Конституційне право України. Підручники для вузів онлайн. URL: https://pidru4niki.com/00000000/konstitutsiyne_pravo (дата звернення: 6 червня 2024).

3. Конституція як основний закон суспільства та держави. Поняття Конституції України // Конституційне право України. URL: https://pidru4niki.com/00000000/konstitutsiyne_pravo (дата звернення: 6 червня 2024).

***ДОБРОБОГ Людмила Миколаївна**
професор кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

***БОЙКО Анастасія Віталіївна**
студентка ННІ права та інноваційної
освіти Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

ГЕНДЕРНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

Із запровадженням воєнного стану в Україні ми спостерігаємо зростання кількості жінок-військовослужбовців, жінок-поліцейських тощо. Маємо приклади, коли жінки отримували генеральські звання. Першою українкою, яка отримала звання генерал-майора медичної служби, стала Людмила Шугалей (начальниця Військово-медичного управління СБУ), другою генеральське звання в СБУ отримала Юлія Лапутіна [1]. Відбуваються процеси легітимації та імплементації норм міжнародного права щодо гендерної рівності до національного законодавства. Так, Рада Безпеки ООН на своєму 4213-му засіданні, яке відбулося 31 жовтня 2000 р., прийняла Резолюцію 1325 (2000) «Жінки, мир, безпека». У ній розглядається вплив збройних конфліктів на жінок, заохочується їхня участь у запобіганні конфліктам та розбудові миру. Резолюція містить заклик щодо їх представництва у процесах прийняття рішень, які пов'язані з миром і безпекою, у тому числі в збройних конфліктах [2]. І тому такі категорії, як «гендерна рівність», «гендерна толерантність» стають предметом дослідження науковців різних галузей, зокрема юристів [3]. У науковій статті Д. Котюк, І. Котюк «Гендерно толерантний світогляд: проблемні аспекти визначення змісту та закріплення в законодавстві» подано визначення гендерно толерантного світогляду – як сукупності поглядів, засад, правил та рекомендацій, якими обґрунтовується, з одного боку, необхідність визнання та забезпечення рівних можливостей чоловіків та жінок в усіх сферах суспільного життя, а з іншого – недопустимість гендерного свавілля, яке може набувати форм гендерної зрівнялівки, що базується на ігноруванні тих властивостей, а відповідно, й потреб жінок і чоловіків, які зумовлені їхньою біологічною природою чи збігом обставин суспільного життя, і спричиненого суб'єктивістськими мотивами протекціонізму або дискримінаційного ставлення до окремих із них, і свідомо соціально обумовлено войовничого пропагандистсько-спекулятивного маніпулювання ідеями гендерної рівності з

корисливою метою, яка може набувати ознак гендерного тероризму [2]. Слід зазначити, що в самому визначенні «гендерної толерантності» містяться певні протиріччя. Автори визначення, з одного боку, «за» гендерну толерантність, а з іншого – щоб гендерна толерантність не перетворилась на гендерний тероризм. У даному випадку ми хотіли б звернутися до міжнародного гуманітарного права, як права ведення війни, встановлення правил щодо збройних конфліктів та осіб, які беруть в них участь. Основним принципом міжнародного гуманітарного права є принцип гуманності. Він тісно пов'язаний із суміжними галузями міжнародного права. На ньому побудована інтеграційна політика жінок у НАТО. В Україні також затверджено Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2025 року [2].

На нашу думку, за зразок забезпечення гендерної толерантності в умовах запровадження воєнного стану в Україні доречно взяти досвід інтеграційних процесів жінок до НАТО. Він базується на трьох основних принципах: інтеграція, інклюзивність і доброзачесність. Спробуємо дати коротку характеристику цим принципам:

- принцип гендерної *інтеграції* передбачає гендерну рівність як складову національних програм, планів, проведення експертизи нормативно-правових актів щодо балансу чоловіків та жінок. У практичній діяльності це передбачає гендерний аналіз участі жінок та чоловіків у воєнних операціях, місіях тощо. Дослідження оборонного та правоохоронного гендерного потенціалу. Вивчення гендерного тероризму, коли жінки є не тільки постраждалими від нього, але й можуть виступати як потужний суб'єкт запобігання тероризму;

- принцип інклюзивності передбачає баланс чоловіків та жінок в структурах оборонного відомства з метою підвищення діяльності зазначених структур;

- принцип доброзачесності сприяє усуненню системної нерівності у відношенні до чоловіків та жінок в усьому оборонному відомстві.

Таким чином, для розв'язання проблеми гендерної толерантності в умовах запровадження воєнного стану повинна бути вирішена низка питань: підвищення обізнаності та імплементацію порядку денного жінок, миру та безпеки є пріоритетом відповідно до міжнародних рамок. Зокрема, варто імплементувати порядок денний жінок, миру та безпеки до національного законодавства через ухвалення нормативно-правових актів щодо забезпечення гендерної рівності, заборони харасменту (від англ. «harassment» - переслідування, домагання) [4] та дискримінації. Розробити заходи, програми, які мають сприяти найму, навчанню, кар'єрного зростання військовослужбовців-жінок та поліцейських.

1. Пахова П. Гарантії НАТО для жінок-військовослужбовиць. ЮРФЕМ.ua/ Асоціація жінок-юристок України. URL: <https://jurfem.com.ua/harantii-nato-dlya-zhinok-viyskovykh/>.

2. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>.

3. Котюк І., Котюк О. Гендерно толерантний світогляд: проблемні аспекти визначення змісту та закріплення в законодавстві. //LexInform. Юридичні новини України. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/genderno-tolerantnyj-svitoglyad-problemni-aspekty-vyznachennya-zmistu-ta-zakriplennya-v-zakonodavstvi/>.

4. Шевченко З. В. Словник гендерних термінів. URL: <https://a-z-gender.net/ua/xarasment.html>.

СЕЛІХОВ Дмитро Анатолійович
професор кафедри теорії та історії
держави і права Дніпровського
державного університету
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) є однією з найбільш вразливих категорій населення в Україні, особливо в умовах сучасних викликів, таких як збройна агресія РФ, економічна нестабільність та наслідки пандемії COVID-19. Внутрішньо переміщені особи вимушені залишати свої домівки та шукати безпечніше місце для проживання в межах країни, що створює численні проблеми, пов'язані з їх інтеграцією у нові громади та забезпеченням основних прав і свобод.

Соціальний захист ВПО є важливим аспектом державної політики, оскільки забезпечує їх базові потреби та сприяє відновленню нормального життя. У цьому контексті конституційне право відіграє ключову роль, надаючи правові рамки для реалізації соціального захисту. Конституція України гарантує право на соціальний захист всім громадянам, включаючи ВПО, що є основою для розробки та впровадження відповідних законодавчих та адміністративних заходів.

Однак сучасні виклики ставлять під сумнів ефективність існуючих механізмів соціального захисту. Збройна агресія спричиняє масову внутрішню міграцію, економічні проблеми посилюють фінансовий тиск на державу та громадян, а наслідки пандемії COVID-19 вводять нові обмеження та виклики для системи охорони здоров'я та соціального захисту. У цих умовах необхідно переглядати та адаптувати правові та організаційні підходи до забезпечення соціального захисту ВПО.

Дослідження даної теми є надзвичайно актуальним, оскільки

забезпечення соціального захисту ВПО не лише виконує гуманітарну функцію, але й сприяє стабільності та розвитку суспільства в цілому. Надання ВПО необхідної підтримки дозволяє зменшити соціальне напруження, сприяти економічному зростанню та зміцненню національної безпеки. Тому конституційне право та його реалізація у сфері соціального захисту ВПО є важливим напрямом наукових досліджень та практичної діяльності.

Правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні є комплексом конституційних норм, законів та підзаконних актів, які разом забезпечують права і гарантії ВПО [1, с. 34-39].

Основним джерелом правових гарантій соціального захисту є Конституція України [2]. Стаття 46 Конституції України закріплює право громадян на соціальний захист, включаючи забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законодавством. Ця стаття є фундаментальною для всіх інших законодавчих актів, що стосуються соціального захисту, зокрема для ВПО.

Крім того, Стаття 25 Конституції України встановлює, що громадяни України не можуть бути вигнані за межі України або видані іншій державі. Ця норма є важливою для ВПО, оскільки гарантує їм право залишатися на території України та отримувати захист від держави.

Закон України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" є спеціальним законодавчим актом, що регулює питання соціального захисту ВПО [3]. Цей закон визначає правовий статус ВПО, механізми забезпечення їх прав та свобод, а також обов'язки державних органів щодо їх підтримки.

Основні положення закону включають:

- Визначення статусу ВПО та процедура його отримання.
- Гарантії соціального захисту, включаючи забезпечення житлом, медичними послугами, освітою та працевлаштуванням.
- Порядок надання соціальної допомоги та компенсацій.
- Забезпечення доступу до державних та муніципальних послуг.

Крім Основного Закону, соціальний захист ВПО регулюється низкою інших законодавчих актів, які стосуються соціальної політики, охорони здоров'я, освіти та працевлаштування [4, с. 68-73]. Серед них:

- Закон України "Про соціальні послуги", що визначає порядок надання соціальних послуг, включаючи допомогу ВПО.
- Закон України "Про охорону здоров'я", який регулює надання медичних послуг ВПО.
- Закон України "Про зайнятість населення", що передбачає заходи для підтримки працевлаштування ВПО.

Підзаконні акти, видані Кабінетом Міністрів України та іншими органами виконавчої влади, деталізують процедури та механізми надання

соціального захисту ВПО. Наприклад, постанови Кабінету Міністрів України встановлюють:

- Порядок надання адресної допомоги для покриття витрат на проживання, включаючи оплату за житло.
- Процедури надання гуманітарної допомоги та підтримки.
- Заходи щодо інтеграції ВПО у місцеві громади, включаючи програми соціальної адаптації та професійної перепідготовки.

Місцеві органи влади відіграють важливу роль у реалізації державної політики щодо соціального захисту ВПО. Вони забезпечують надання соціальних послуг на місцевому рівні, організовують заходи для інтеграції ВПО у місцеві громади та співпрацюють з громадськими організаціями.

Громадські організації також роблять значний внесок у підтримку ВПО, надаючи різноманітні послуги, включаючи юридичну допомогу, психологічну підтримку та гуманітарну допомогу. Вони часто працюють у тісній співпраці з державними органами, сприяючи ефективнішій реалізації соціальних програм.

Незважаючи на існування комплексної правової бази, забезпечення соціального захисту ВПО стикається з численними викликами. До них належать недофінансування соціальних програм, бюрократичні перепони, недостатня координація між органами влади та обмежений доступ до інформації про права та можливості для ВПО.

Перспективи удосконалення правового регулювання включають:

- Підвищення фінансування програм соціального захисту ВПО.
- Спрощення процедур отримання допомоги та послуг.
- Підвищення рівня координації між державними органами та громадськими організаціями.
- Проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності ВПО про їхні права.

Таким чином, правові основи соціального захисту ВПО в Україні включають широкий спектр конституційних норм, законів та підзаконних актів, що забезпечують їх права та підтримку. Однак сучасні виклики вимагають подальшого удосконалення цих механізмів для забезпечення ефективного захисту та підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Збройна агресія РФ стала основною причиною масової внутрішньої міграції, яка суттєво ускладнила забезпечення соціального захисту ВПО [5, с. 189-195]. Воєнні дії призвели до руйнування житлового фонду, інфраструктури та закладів соціальної сфери, що змусило тисячі людей залишати свої домівки. Через це держава зіштовхнулася з низкою викликів, серед яких:

1. Нестача житла. ВПО часто мають обмежений доступ до житлового фонду, що ускладнює їх інтеграцію в нові громади.
2. Фінансові труднощі. Витрати на підтримку ВПО значно зросли, що спричинило фінансовий тиск на державний бюджет та соціальні служби.

3. Психологічна підтримка. ВПО часто потребують психологічної підтримки через пережиті травми та втрати.

Економічна нестабільність в Україні, зокрема високий рівень інфляції, низький рівень заробітних плат та безробіття, впливає на спроможність держави забезпечувати соціальний захист ВПО. Основні проблеми включають:

1. Зниження реальної вартості соціальної допомоги. Інфляція знижує купівельну спроможність соціальних виплат, що обмежує можливості ВПО задовольняти свої базові потреби.

2. Відсутність робочих місць. Безробіття серед ВПО залишається високим, що ускладнює їхню фінансову незалежність та соціальну інтеграцію.

3. Нестача ресурсів. Держава часто має обмежені фінансові ресурси для підтримки ВПО, що призводить до недофінансування соціальних програм.

Пандемія COVID-19 і її наслідки створили нові виклики для системи соціального захисту ВПО:

1. Обмежений доступ до медичних послуг. ВПО мають труднощі з доступом до медичних послуг через перевантаженість системи охорони здоров'я.

2. Зростання безробіття. Пандемія спричинила втрату робочих місць, що збільшило рівень безробіття серед ВПО.

3. Соціальна ізоляція. Карантинні обмеження ускладнили процес інтеграції ВПО у нові громади та доступ до соціальних послуг.

Державні органи влади, зокрема й Міністерство соціальної політики України, відповідають за розробку та впровадження програм соціального захисту ВПО. Місцеві органи влади реалізують ці програми на місцевому рівні, забезпечуючи доступ ВПО до житла, медичних послуг, освіти та інших соціальних послуг.

Конституційний Суд України відіграє важливу роль у тлумаченні конституційних норм, що стосуються соціального захисту, та у забезпеченні їх дотримання. Судові рішення сприяють захисту прав ВПО, забезпечуючи відповідність законодавчих та адміністративних актів конституційним вимогам.

Громадські організації, що працюють у сфері захисту прав ВПО, роблять значний внесок у реалізацію конституційних гарантій. Вони надають юридичну допомогу, психологічну підтримку та гуманітарну допомогу, сприяючи інтеграції ВПО у нові громади.

Забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в умовах сучасних викликів є важливим завданням для держави. Конституційні норми, законодавчі акти та діяльність державних і громадських організацій створюють правову основу для підтримки ВПО. Однак сучасні виклики, такі як збройний конфлікт, економічна нестабільність та пандемія COVID-19, значно ускладнюють реалізацію цих гарантій.

Для підвищення ефективності соціального захисту ВПО необхідно:

- Посилити фінансування соціальних програм та забезпечити їх стабільність.
- Спростувати процедури отримання допомоги та послуг для ВПО.
- Підвищити рівень координації між державними органами та громадськими організаціями.
- Проводити інформаційні кампанії для підвищення обізнаності ВПО про їхні права та можливості отримання допомоги.
- Розробляти спеціальні програми, що враховують специфічні потреби ВПО та адаптуються до сучасних викликів.

Забезпечення ефективного соціального захисту ВПО є не лише гуманітарним завданням, але й важливим елементом національної безпеки та стабільності. Удосконалення правового регулювання та практичної реалізації конституційних гарантій сприятиме покращенню соціального становища ВПО та їх інтеграції у нові громади.

1. Наливайко Л., Орешкова А. Внутрішньо переміщені особи: визначення поняття. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 34–39.
2. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
4. Бочек О. Внутрішньо переміщені особи: особливості визначення в законодавстві України. *Наука і правоохорона*. 2016. № 1. С. 68–73.
5. Бакай В. Особливості впливу міграційної політики на розвиток продуктивних сил суспільства за умов війни. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 4. С. 189–195.

КАЛЬНИК Віталій Валерійович
суддя Дніпропетровського
окружного адміністративного
суду, кандидат юридичних наук

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВОСУДДЯ: АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС

Адміністративне судочинство гарантує захист прав і свобод громадян у відносинах з органами державної влади та органами місцевого самоврядування та є важливим елементом правової системи демократичної держави. У сучасних умовах глобалізації та євроінтеграції важливим аспектом розвитку адміністративного судочинства є дотримання європейських стандартів судочинства. Європейські стандарти закріплені в таких документах, як Європейська конвенція з прав людини, Європейська конвенція з прав людини

(ЄКПЛ) та Хартія основоположних прав Європейського Союзу, що мали значний вплив на формування та розвиток національних правових систем держав-членів Європейського Союзу й інших європейських країн [1-2].

В умовах європейської інтеграції України питання вдосконалення адміністративних процедур набуває особливого значення. Дотримання європейських стандартів судочинства є однією з ключових умов успішної інтеграції до Європейського Союзу та забезпечення ефективного захисту прав громадян [3, с. 83-93]. Адміністративне судочинство має гарантувати справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд справ, що стосуються прав і законних інтересів громадян, забезпечувати доступ до правосуддя та ефективний захист від неправомірних дій суб'єктів владних повноважень.

Європейські стандарти правосуддя, що мають вирішальне значення для адміністративного судочинства, ґрунтуються на низці фундаментальних принципів, закріплених у Європейській конвенції з прав людини (ЄКПЛ) та Хартії основних прав Європейського Союзу [2]. Ці принципи включають право на справедливий судовий розгляд, право на незалежний і неупереджений суд і право на доступ до правосуддя. Фундаментальним є право на справедливий суд, яке гарантує, що кожен має право на справедливий розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. Ці принципи вимагають, щоб процесуальні права сторін забезпечувалися на рівних умовах і кожна сторона мала можливість представити свою справу в суді, що зобов'язаний розглянути її об'єктивно і справедливо та безсторонньо для всіх.

Дотримання цих принципів має вирішальне значення для забезпечення довіри громадськості до судових та адміністративних інституцій і зміцнення верховенства права, де захищаються та гарантуються основні права і свободи. Це також є ключовим аспектом для сприяння прозорості та підзвітності в державному управлінні та забезпечення правосуддя і верховенства права в суспільстві.

Значний вплив ЄСПЛ також проявляється у забезпеченні прозорості та легітимності адміністративних рішень. Відповідно до статті 6, усі рішення, що впливають на права чи обов'язки особи, мають бути належним чином обґрунтовані та повинні надавати можливість особі зрозуміти причини такого рішення та, за необхідності, оскаржити його в суді [5, с. 1-13]. Це підвищує легітимність та неупередженість адміністративного процесу, покращує прозорість діяльності органів державної влади та мінімізує можливість ухвалення арбітражних рішень.

Конвенція також впливає на процесуальні аспекти адміністративного судочинства, встановлюючи вимоги до збору та використання доказів. Суди, що розглядають адміністративні справи, повинні дотримуватися стандартів справедливості, неупередженості та незалежності, що вимагає належного поводження зі збором, аналізом та оцінкою доказів. Це гарантує, що рішення приймаються на об'єктивній основі та права особи не порушуються через

несправедливе або неналежне використання доказів. Правова визначеність є одним з основоположних принципів європейських судових стандартів і відіграє важливу роль в адміністративному процесі [6, с. 185-201]. Цей принцип вимагає, щоб законодавство було сформульоване чітко та ясно і надавало кожному громадянину можливість передбачити можливі правові наслідки своїх дій та дій органів публічної влади. Правова визначеність сприяє підвищенню довіри громадськості до правової системи, оскільки вона запобігає свавільним рішенням і забезпечує кожного зрозумілими та доступними нормами права.

У контексті адміністративних процесів правова визначеність гарантує, що всі правила, що регулюють діяльність органів державної влади та їхні відносини з громадянами, чітко сформульовані. Це означає, що закони та підзаконні акти, що впливають на права й обов'язки громадян, повинні бути написані чіткою, недвозначною мовою. Кожен нормативно-правовий акт має бути доступним для перегляду, а всі можливі правові наслідки його застосування мають бути чітко сформульовані.

Роль національних судів у забезпеченні європейських стандартів в адміністративному процесі є визначальною, оскільки судова система є основним гарантом захисту прав і свобод громадян у межах національного правопорядку [7, с. 263-269]. Національні суди відіграють важливу роль у впровадженні та дотриманні європейських стандартів судочинства, що вимагає не лише глибокого розуміння міжнародних договорів і конвенцій, а й уміння застосовувати їх положення в конкретних адміністративних справах.

Однією з основних функцій судів у цьому контексті є перевірка законності адміністративних актів, зокрема рішень державних органів [8, с. 68-71]. Це включає оцінку відповідності адміністративних рішень не лише національному законодавству, а і міжнародним стандартам, зокрема тим, що викладені в Європейській конвенції з прав людини. Суди мають право скасувати або змінювати адміністративне рішення, якщо буде встановлено, що воно порушує права і свободи особи.

Національні суди також забезпечують захист від свавілля з боку адміністративних органів, дозволяючи оскаржувати всі адміністративні рішення в суді. Це надає громадянам механізм контролю за діями держави та дозволяє їм захищати свої права і свободи від можливих зловживань з боку державних службовців.

Таким чином, національні суди є важливими суб'єктами забезпечення правової визначеності, неупередженості та захисту прав людини в адміністративному процесі. Їх роль і вплив мають вирішальне значення для функціонування демократичного суспільства, заснованого на верховенстві права та принципах справедливості [10, с. 28-34].

Перспективи вдосконалення адміністративного судочинства в Україні в контексті європейських стандартів зосереджені на кількох ключових напрямках, що сприяють підвищенню ефективності та справедливості

адміністративної юстиції. Одним з основних аспектів є гармонізація національного законодавства з Європейською конвенцією з прав людини та іншими міжнародними стандартами. Це включає реформування законодавства, що регулює адміністративні процедури, з метою забезпечення більшої правової визначеності, доступності та прозорості судових рішень.

Іншим кроком є вдосконалення процесуальних норм, що регулюють адміністративні процедури. Це включає в себе оновлення правил подання документів, строків оскарження та процедур розгляду справ в адміністративних судах. Важливо зробити процедурні правила простими та зрозумілими, щоб кожен громадянин міг легко захистити свої права.

Крім того, впровадження цифрових технологій в адміністративні процедури може значно підвищити їхню ефективність. Оцифрування таких процесів, як подання документів, розгляд справ і ведення судових реєстрів, може сприяти швидшому та прозорішому розгляду справ. Онлайн-платформи для подання скарг та інших процесуальних документів, а також електронні системи сповіщення про стан розгляду справ покращують доступ до правосуддя та сприяють відкритості адміністративного судочинства.

Отже, для вдосконалення адміністративних процедур в Україні необхідний комплексний підхід, що включає законодавчі реформи, посилення інституційної незалежності судової влади, вдосконалення процесуальних правил, впровадження сучасних технологій і забезпечення відкритості та доступності судочинства для громадян.

Дослідження тенденцій розвитку адміністративного судочинства в контексті європейських судових стандартів в українській судовій практиці дозволяє виокремити декілька ключових аспектів, що є важливими для подальшого розвитку та вдосконалення правової системи. Активна участь громадян і громадянського суспільства у процесі реформування адміністративної юстиції необхідна для забезпечення відкритості, прозорості та підзвітності органів державної влади. Участь громадськості сприятиме підвищенню рівня обізнаності про права та обов'язки і допоможе сформувати більш ефективні та справедливі правові норми.

Ці висновки свідчать про те, що шляхи вдосконалення адміністративних процесів в Україні включають правову реформу, інституційну реформу, технологічні інновації та сприяння участі громадян. Разом вони можуть сприяти створенню справедливої та ефективної судової системи, що відповідатиме європейським стандартам і гарантуватиме належний захист прав і свобод громадян.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Хартія основних прав Європейського Союзу: Хартія Європ. Союзу від 07.12.2000 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text.

3. Крусян Р. Правова держава в контексті європейської інтеграції: забезпечення прав людини та основних свобод. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 4 (32). С. 83-93.

4. Сухарко А. Порядок формування вищої ради правосуддя. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. С. 134-137.
5. Цувіна Т. Захист права на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку: практика Європейського суду з прав людини та досвід зарубіжних країн. *Теорія і практика правознавства*. 2014. № 1 (5). С. 1-13. URL : <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/62936>.
6. Смородинський В. Правова визначеність: правова визначеність. *Філософія права і загальна теорія права*. 2020. № 2. С. 185-201.
7. Саленко О. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2014. № 7(3). С. 263-269.
8. Черникова А. Диференціація процесуальної форми адміністративного судочинства: досвід пострадянських країн. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. № 17(1/2). С. 68-71.
9. Гуйван П. Визначальні засади європейського принципу справедливого суду. *Правові новели*. 2020. № 10. С. 81-87.
10. Наливайко Л. Громадська експертиза як форма громадського контролю: проблеми теорії та практики. *Університетські наукові записки*. 2014. № 2. С. 28-34.

ОЛІЙНИК *Анатолій Юхимович*
професор кафедри приватного
та публічного права Інституту
права та сучасних технологій
Київського національного
університету технологій
та дизайну, кандидат юридичних
наук, професор

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Дослідження місця і ролі Конституції України в правовому забезпеченні основних свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану потребує аналізу: а) поняття конституціоналізму; б) історії його виникнення і розвитку; в) сучасний стан конституційного регулювання та гарантій реалізації в Україні.

Поняття конституціоналізму за своїм обсягом дуже широке [1, с. 127-143] і охоплює: а) всі явища, ідеї, дії, режими, документи, процеси, які так чи інакше пов'язані з розробкою, прийняттям та функціонуванням Конституції держави; б) науковий напрям, в межах якого досліджуються конституційні проблеми щодо основних свобод людини; в) поняття конституційності, тобто міри відповідності існуючих суспільних відносин, актів та дій державних і громадських структур вимогам Основного Закону держави або демократичним засадам незалежної судової влади щодо свободи людини тощо [2, с. 29-35].

Ідеї конституціоналізму виникли на початку XVII ст. та, на думку

німецького дослідника Ф. Керна, середньовічний конституціоналізм базувався на принципах: а) обмеження права королівської влади; б) народного представництво та отриманням королем згоди підвладних; в) відповідальності короля та праві народу на опір королівській владі. У середньовічній Англії конституціоналізм в дії розуміли як верховенство права та недопущення свавільного правління. Конституціоналізм не зводиться до змісту конституції і може існувати в демократичних країнах, де відсутня конституція як документ (наприклад, Англія). Умовою його існування є незалежність судової влади та здійснення судами контролю за владою.

Після проголошення в Україні незалежності постала необхідність в прийнятті Конституції України, яка була прийнята 28 червня 1996 року. Основним об'єктом її регулювання стали відносини між особою, державою і суспільством та права і свободи людини і громадянина. Потреба конституційного урегулювання життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини визнана в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Сучасний стан конституційного регулювання та гарантії реалізації прав і свобод особи в Україні підтверджують важливе значення Основного Закону в забезпеченні прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану. Саме таке становище визначається: а) закріпленням основних свобод людини і громадянина в Конституції України 1996 року; б) гарантуванням можливостей судового захисту основних свобод на підставі Конституції України; в) конституційним визнанням в Україні основних прав і свобод людини найвищою соціальною цінністю; г) покладання на державу і її органи головного обов'язку забезпечувати основні права і свободи людини і громадянина; д) визначенням Конституцією України невідчужуваності, непорушності, невичерпності та неможливості скасування основних прав і свобод; е) формальною рівністю основних прав і свобод та їх єдністю з основними обов'язками людини і громадянина [3, с. 78-108].

Сучасний стан конституційної реформи в Україні та її вплив на процес подальшого утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану передбачає реформування: а) окремих положень Конституції України; б) парламенту України; в) вищих і центральних органів виконавчої влади; г) Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції; д) контрольно-наглядових і правоохоронних органів; е) місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою України.

Відповідно до діючої Конституції України держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Конституційна норма обмежує державу, її органи, посадових і службових осіб у здійсненні діяльності щодо конституційних прав і свобод юридичною відповідальністю. Межі такої діяльності визначаються відповідальністю держави та місцевого самоврядування перед людиною. Кожна людина може претендувати на відшкодування за рахунок держави і органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи

бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56 Конституції України). Спори фізичних осіб із суб'єктами владних повноважень щодо оскарження нормативних та індивідуально-правових рішень, дій чи бездіяльності відносяться до компетенції адміністративних судів. Органи держави та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України (ст. 19) [4].

Реформування місцевого самоврядування щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану потребує здійснення певних змін, а саме: 1) утворення на районному і обласному рівнях виконавчих комітетів рад та наділення їх господарчими повноваженнями; 2) обрання голів районних і обласних рад територіальними громадами сіл, селищ, міст; 3) ліквідацію державних адміністрацій на районному рівні та обмеження обласних (міста Києва і Севастополя) адміністрацій лише контрольними повноваженнями, позбавивши їх діяльності щодо процесу господарювання; 4) прийняття Закону “Про адміністративно-територіальний устрій України” та нової редакції Законів “Про місцеве самоврядування”, “Про місцеві державні адміністрації”.

Отже, обмеження влади органів держави і місцевого самоврядування щодо забезпечення конституційних свобод здійснюється конституційними нормами та деталізується нормами законів України. Значна частина правових норм Конституції України потребує удосконалення та деталізації їх у поточному законодавстві.

Основні права і свободи, як вже відмічалось, встановлюються виключно законами України. Інші нормативно-правові акти можуть лише деталізувати положення законів чи встановлювати механізми їх реалізації. Не допускається встановлення нових норм щодо прав і свобод людини і громадянина підзаконним актом, якщо це не відповідає принципу і нормі закону. Основний Закон, конституційні, органічні та поточні закони в механізмі забезпечення конституційних прав і свобод здійснюють і підзаконними нормативно-правовими актами, що регулюють суспільні відносини. Ознаками такого регулювання конституційних прав і свобод та юридичних обов'язків людини і громадянина в Україні є: а) установа підзаконних нормативно-правових актів; б) владна юридична дія деталізованих конституційних норм; в) визнання їх джерелами конституційного права; г) регулювання ними виникнення зміни і припинення правових відносин у сфері конституційних прав, свобод та обов'язків тощо. Значення підзаконних нормативно-правових актів в забезпеченні основних прав і свобод людини і громадянина полягає в тому, що ці акти: а) деталізують окремі положення Конституції і законів України; б) встановлюють механізми реалізації окремих свобод; в) носять підзаконний характер і повинні відповідати вимогам Конституції і законів України; 4) не можуть встановлювати нової норми права, якщо така норма не передбачена в

Конституції чи законах України [5].

Висновок. Визначені в Конституції України принципи і норми значною мірою втілені в діючих законах України. Права і свободи людини і громадянина конституційно визнані найвищою соціальною цінністю. Норми Конституції, що закріплюють права і свободи людини та громадянина, мають пряму дію. Потребують свого подальшого вдосконалення конституційні норми і принципи в сенсі прийняття законів, які прямо передбачені нормами Конституції України та тих, які прямо не передбачені її нормами, але без їх конкретизації в законах не можуть бути реалізовані.

В умовах воєнного стану є потреба удосконалення: а) окремих положень Конституції України; б) парламенту України; в) вищих і центральних органів виконавчої влади; г) Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції; д) контрольно-наглядових і правоохоронних органів; е) місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою України.

Стосовно рекомендацій, то пропонується прийняття законів: а) “Про адміністративно-територіальний устрій України”; б) нової редакції Законів “Про місцеве самоврядування” та “Про місцеві державні адміністрації”.

-
1. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. Харків: Консум, 2002. 296 с.
 2. Шаповал В.І. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. АртЕк, Вища шк., 1998. 264 с.
 3. Олійник А.Ю. Конституційна свобода особи на підприємницьку діяльність в Україні : монографія / А.Ю. Олійник. Київ : КНУТД ; Дніпро ДДУВС, 2022. 264 с.
 4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. Поточна редакція від 01.01. 2020.
 5. Дем'яненко А.Ю., Олійник А.Ю. Європейський конституціоналізм і розвиток прав людини. *Проблеми реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (9 листопада 2023 р., м. Київ, КНУТД) / відп. ред. А.Ю. Олійник, Ю. В. Оніщук*. К.: КНУТД, 2023. С. 63-76.

СЕРДЮК Ігор Анатолійович
доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗДІЙСНЕНА СУБ'ЄКТОМ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ ВИДОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЗАКОНІВ З ПОГЛЯДУ ВІДПОВІДНОСТІ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Метою цього дослідження є оцінка відповідності класифікації законів, що знайшла своє відображення в Законі України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-ІХ, чинній Конституції України [3].

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання автором гносеологічних можливостей діалектичного, системного та герменевтичного методологічного підходів, формально-логічного і спеціально-юридичного методів пізнання, що дозволяють розкрити зміст конституційно-правових приписів, потреба залучення яких для наукового аналізу обумовлена завданнями дослідження та творчим задумом автора, а також оцінити на предмет відповідності Основному Закону нашої держави і суспільства тих положень Закону України «Про правотворчу діяльність», які відображають результати здійсненої суб'єктом законотворчості видової диференціації законів.

Оскільки методологічну функцію виконують не лише методологічні підходи та методи дослідження, але й будь-яке теоретичне знання, використання якого у процесі пізнання дозволяє отримати нові знання, важливе значення в цій науковій розвідці мають теоретичні положення, що розкривають сутність класифікації як самостійної логічної операції поділу обсягу понять, а також тих положень теорії джерел права, що торкаються науково обґрунтованих підходів до видової диференціації законів як різновиду нормативно-правового акта та важливого для національної правової системи України джерела об'єктивного права.

З погляду формальної логіки будь-яка класифікація являє собою спосіб використання логічної операції поділу обсягу поняття. Вона може бути одноактною або ж складатися з сукупності таких поділів. Класифікація дає змогу на підставі аналізу суттєвих ознак поняття виявити і встановити загальні та специфічні риси правових явищ, їх зв'язки та відмінності, найбільш повно відобразити взаємодії та своєрідні переходи одного виду в інший і таке інше. Для класифікації необхідно використовувати філософські категорії загального, одиничного й особливого, що відображають різноманітність явищ правової дійсності та ступені пізнання зв'язків між фактами, грані їх стикування [2, с. 65].

У сучасній правничій науці обґрунтовано такі підходи до класифікації досліджуваного поняття: 1) за значенням і місцем у системі законодавства; 2) за строком дії; 3) за суб'єктами їх прийняття; 4) за межами дії (територіальною сферою дії); 5) за структурною формою; 6) за галузевою ознакою (предметом правового регулювання); 7) за сферами суспільного життя; 8) за юридичною силою; 9) залежно від місця та ролі закону в системі джерел національного права; 10) за юридичною формою (назва закону); 11) залежно від того, за чийм підписом вони опубліковуються; 12) з огляду на їх відповідність закономірностям розвитку суспільних відносин, суспільним потребам та інтересам [4, с. 27-30].

Принадно відзначити, що вагомий внесок у розвиток теорій правових актів та джерел права зробила і Верховна Рада України, яка запропонувала принципово новий підхід до класифікації поняття «закон», значною мірою зорієнтований на потреби практичної юридичної діяльності Парламенту,

зокрема, здійснення ним конституційно-визначених повноважень.

І хоча в тексті Закону України «Про правотворчу діяльність» суб'єкт законотворчості не використовує словосполучення «класифікація поняття закон» чи «видова диференціація законів», аналіз цього офіційного документа свідчить про те, що результати логічної операції поділу обсягу поняття «закон» знайшли своє відображення в ч. 2 ст. 10 вищезгаданого нормативно-правового акта вищої юридичної сили.

Нею, зокрема, передбачено, що закон приймається у формі:

- 1) кодексу України (кодексу);
- 2) закону України (первинного закону);
- 3) закону України про внесення змін до кодексу, первинного закону (закону про внесення змін);
- 4) закону України про надання згоди Верховною Радою України на обов'язковість або денонсацію міжнародного договору України (закону про міжнародний договір);
- 5) закону України про затвердження (закон про затвердження):
 - а) Регламенту Верховної Ради України;
 - б) Державного бюджету України;
 - в) загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;
 - г) державних символів України;
 - г) інших правових актів Верховної Ради України або норм права у визначених Конституцією України та (або) законом випадках;
- б) схвалення чи затвердження нормативно-правових актів інших органів у визначених Конституцією України випадках (закону про схвалення):
 - а) указів Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;
 - б) рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;
 - в) Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї;
 - г) інших визначених Конституцією України правових актів [3].

Оцінюючи вищенаведену класифікацію поняття «закон» на предмет її відповідності Конституції України, автор виходить із таких міркувань:

по-перше, обрана суб'єктом законотворчості підстава для проведення цієї логічної операції не має достатнього ступеня конкретизації. Слово «форма» у сучасній правничій науці вирізняється полісемічністю і може вживатися в таких значеннях: 1) як внутрішня будова предмета або явища (внутрішня форма); 2) як спосіб зовнішнього вираження (об'єктивації в

зовнішньому світі) змісту предмета або явища (зовнішня форма); 3) як назва офіційного юридичного документа, в якому матеріалізується воля праводієздатних суб'єктів. Різне смислове навантаження та змістовне наповнення термінопоняття «форма», що є критерієм для класифікації законів, а також контекст, у якому воно вживається, із необхідністю позначається на результатах логічної операції поділу обсягу категорії закон. Зважаючи на різновиди законів, що їх виокремив суб'єкт законотворчості, з високим ступенем вірогідності можна стверджувати, що видова диференціація законів здійснена на основі саме юридичної форми нормативно-правового акта вищої юридичної сили;

по-друге, аналіз правових приписів, закріплених у ч.ч. 3, 5 та 6 ст. 20 Конституції України у їх системному зв'язку з нормами права, закріпленими в п. 24 ч. 1 ст. 85 (до повноважень Верховної Ради України належить встановлення державних символів України) та п. 4 ч. 2 ст. 93 Основного Закону нашої держави і суспільства (виключно законами України встановлюються порядок використання і захисту державних символів) свідчить про те, що закони, якими встановлюється Великий Державний Герб України, Державний Гімн України, а також опис державних символів України та порядок їх використання [1] законодавець методологічно некоректно (а по суті, логічно неправильно) відносить до різновиду законів України про затвердження як з погляду їх юридичної форми (законодавець при визначенні повноважень парламенту вживає термін «встановлення», а не «затвердження»), так і юридичної природи конституційних законів, які на відміну від звичайних законів ухвалюються кваліфікованою більшістю голосів народних депутатів України;

по-третє, поза увагою суб'єкта законотворчості залишився такий підвид конституційних законів, як закони про внесення змін до Конституції України. Аргументом на підтвердження цієї тези є п. 3 ч. 2 ст. 10 Закону України «Про правотворчу діяльність», яким передбачена така самостійна форма існування нормативно-правового акта вищої юридичної сили, як закон України про внесення змін до кодексу, первинного закону (закон про внесення змін). Зважаючи на повну назву цього офіційного юридичного документа, а також його функціональне призначення (внесення змін до кодексу, первинного закону), стає очевидним, що обсяг однойменного поняття не охоплює собою закони про внесення змін до Конституції України;

по-четверте, аналіз змісту ч. 2 ст. 9 Закону України «Про правотворчу діяльність», яка визначає обсяг поняття «законодавство України», першою складовою якого визнається Конституція України (Основний Закон України), у її системному зв'язку з ч. 2 ст. 10 вищезгаданого нормативно-правового акта вищої юридичної сили свідчить про те, що суб'єкт законотворчості залишив поза увагою і не виокремив як самостійний різновид закону за формою прийняття Конституцію України. Не може слугувати аргументом для виправдання цього недоліку ані обсяг категорії Конституція України

(одиничне поняття, обсяг якого не підлягає подальшому поділу), ані припис, закріплений в абз. 4 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про правотворчу діяльність», згідно з яким найбільш важливі суспільні відносини, які мають бути врегульовані законом, визначаються Конституцією України [3].

Узагальнення всього вищевикладеного дає підстави для таких висновків: 1) здійснена суб'єктом законотворчості видова диференціація законів в цілому заслуговує на позитивну оцінку, адже є відображенням принципово нового підходу до поділу обсягу категорії закон, що значною мірою зорієнтований на потреби практичної юридичної діяльності парламенту, зокрема, здійснення ним конституційно-визначених повноважень у сфері законотворчості; 2) водночас недоліками розглянутого підходу вважаю обрану суб'єктом законотворчості підставу для проведення цієї логічної операції, що не має необхідного ступеня конкретизації, а також практичні результати проведеної класифікації, що неповною мірою узгоджуються з приписами Конституції України; 3) для вдосконалення видової диференціації законів суб'єкту законотворчості необхідно внести зміни до Закону України «Про правотворчу діяльність», конкретизувавши форму прийняття закону (юридична форма), а також закріпити як самостійні різновиди закону принаймні такі нормативно-правові акти найвищої та вищої юридичної сили, відповідно: Конституцію України – Основний Закон України, закон України про внесення змін до Конституції України та закон України про встановлення державних символів та порядок їх використання.

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 07.06.2024).

2. Мурашин О. Акти прямого народовладдя, їх система та класифікація. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 1 (20). С. 61-68.

3. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення 07.06.2024).

4. Сердюк І. А., Шестеріков Д. О. Класифікація законів: аналіз існуючих та нові підходи. *Право і суспільство*. 2010. № 4. С. 27-30.

СЕРДЮК Ігор Анатолійович

доцент кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

СУПРОНЮК Віктор

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

ВИДОВА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ

При підготовці тез цієї доповіді автори обрали за мету визначити видову приналежність форми правління нашої держави за Конституцією України.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання таких методів пізнання:

1) філософського діалектичного методу, що ґрунтується на принципах взаємозв'язку і розвитку державно-правових явищ; у межах цього дослідження вказані принципи інтерпретувались в аспекті взаємозв'язку та розвитку форми Української держави, складовими елементами якої є форма правління, форма державного устрою та державно-правовий режим;

2) формально-логічного методу, за допомогою якого було з'ясовано ознаки категорії «форма правління», виокремлено її різновиди, а також сформульовано висновки по темі;

3) спеціально-юридичного методу пізнання, що дозволив розкрити зміст конституційно-правових приписів, які відображають форму правління Української держави.

У сучасній правничій науці під формою правління розуміють спосіб формування вищих органів державної влади, що передбачає порядок їх утворення і компетенцію, а також взаємовідносини між собою та населенням [2, с. 82].

Загальновизнаною є видова диференціація держав за формою правління на монархії та республіки. Зважаючи на предмет нашого дослідження, а також припис ч. 1 ст. 5 Основного Закону нашої держави, згідно з яким Україна де-юре визнана республікою [1], розкриємо зміст поняття «республіка». Під однойменною загальнотеоретичною категорією розуміють форму правління, за якої верховна державна влада належить представницькому одноосібному (президенту) та/або колегіальному (парламенту) органу, який обирається

народом на визначений законом строк [2, с. 83].

У навчальній і науковій літературі обґрунтовано наголошується на тому, що сучасні республіки існують у таких формах: парламентська, президентська та змішана (президентсько-парламентська (напівпрезидентська) та парламентсько-президентська) [2, с. 84].

Принагідно відзначити, що за часів незалежності конституційна форма державного правління неодноразово змінювалася під впливом значних суспільно-політичних процесів, які увійшли в історію під назвами «Помаранчева Революція» та «Революція Гідності».

Відповідаючи на питання про різновид форми правління Української держави, автори виходять із таких міркувань, що ґрунтуються на конкретних положеннях Конституції України:

1. Україна визнана республікою, в якій носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами (ч. 1-3 ст. 5) [1]. Ці приписи Конституції закріплюють дві винятково важливі засади конституційного ладу України в їх діалектичному, логічному та системному зв'язку: республіканської форми правління та демократизму (народовладдя).

2. Визначальна роль у здійсненні установчої функції щодо Кабінету Міністрів України відповідно до ч.ч. 2-4 ст. 114 Основного Закону нашої держави належить двом загальнодержавним, виборним, представницьким органам державної влади: Верховній Раді України та Президентові України, що є свідченням закріплення на конституційному рівні моделі змішаної форми правління. Зокрема, Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України. Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України [1].

3. Кабінет Міністрів України, як вищий орган у системі органів виконавчої влади (Уряд України), визнаний відповідальним перед Президентом України і Верховною Радою України, а також є підконтрольним і підзвітним Верховній Раді України у межах, передбачених Основним Законом нашої держави (ч.ч. 1-2 ст. 113) [1].

Аналіз усього вищевикладеного дає підстави для висновку про де-юре та де-факто змішану парламентсько-президентську форму правління

Української держави на сучасному етапі її розвитку, що підтверджується такими аргументами: 1) функціонування двох загальнодержавних представницьких органів публічної влади (Верховної Ради України і Президента України), обраних безпосередньо Українським народом як носієм суверенітету і єдиним джерелом влади; 2) установчими повноваженнями цих органів із формування Уряду (Кабінету Міністрів України), а також 3) характером владних взаємовідносин цих державних інституцій, зокрема, відповідальністю Кабінету Міністрів України перед Президентом України і Верховною Радою України, а також його (Уряду) підконтрольністю і підзвітністю парламенту у межах, передбачених Основним Законом нашої держави.

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Талдикін О. В. Форма державного правління: поняття та її різновиди. Теорія держави та права : підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. – 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017; Ліра ЛТД. С. 82-84.

***СЕРДЮК Ігор Анатолійович**
доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

***ХАДЖИЙСЬКИЙ Максим**
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

ВИДОВА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ УКРАЇНИ ЗА ОСНОВНИМ ЗАКОНОМ ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА

При підготовці тез цієї доповіді автори окреслили за мету визначити видову приналежність державно-правового режиму України за Основним Законом держави і суспільства.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання таких методів пізнання:

1) філософського діалектичного методу, що ґрунтується на принципах взаємозв'язку і розвитку державно-правових явищ; у межах цього дослідження вказані принципи інтерпретувались в аспекті взаємозв'язку та

розвитку форми Української держави, складовими елементами якої є форма правління, форма державного устрою та державно-правовий режим;

2) формально-логічного методу, за допомогою якого було з'ясовано ознаки поняття «державно-правовий режим», виокремлено його різновиди, а також сформульовано висновки за темою;

3) спеціально-юридичного методу пізнання, що дозволив розкрити зміст конституційно-правових приписів, які відображають державно-правовий режим Української держави.

У сучасній правничій науці під формою державно-правового режиму вже традиційно розуміють сукупність прийомів та способів здійснення державної влади [3, с. 88]. З огляду на *рівень розвиненості політичної демократії та реальний політико-правовий статус особи* (складний критерій для класифікації досліджуваного поняття, що є поєднанням обох цих рис), державно-правовий режим поділяється на два різновиди: демократичний та антидемократичний.

Оскільки Україна де-юре і де-факто визнана демократичною державою, у межах нашого дослідження обмежимося характеристикою лише цього різновиду державно-правового режиму. Під категорією демократичний державно-правовий режим розуміють «такий стан державного (політичного) життя, за якого державна влада здійснюється за участю громадян безпосередньо та через представницькі органи, а також гарантуються права і свободи людини» [3, с. 89].

Демократичний державно-правовий режим у залежності від домінуючої ідеології (підстава для класифікації) диференціюється на такі різновиди: консервативно-демократичний, радикально-демократичний, ліберально-демократичний та соціально-демократичний [3, с. 89].

Відповідаючи на питання про видову приналежність державно-правового режиму України, автори виходять із таких міркувань, що ґрунтуються на конкретних конституційно-правових приписах:

1) Україна визнана суверенною і незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою (ст. 1) [1], що свідчить про закріплення на конституційному рівні моделі соціальної та правової держави, яка у своїй діяльності прагне до загального добробуту громадян, їх соціальної захищеності та соціальної справедливості [4, с. 127];

2) людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 2) [1]. Приписи, закріплені в цій статті, свідчать про пріоритетне значення прав і свобод людини в діяльності державних органів, їх службових і посадових осіб;

3) народ визнаний носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади

та органи місцевого самоврядування [1]. Приписи цієї конституційно-правової норми розкривають сутність принципу демократизму, а також указують на демократичний характер влади;

4) в Україні визнається і діє принцип верховенства права (ч. 1 ст. 8) [1], що означає панування права (справедливого закону) в усіх сферах життєдіяльності суспільства;

5) держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом (ч. 4 ст. 13) [1]. Положення наведеної конституційно-правової норми поряд із принципом рівності усіх суб'єктів права власності перед законом, а також конституційною гарантією забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, вказують на таку важливу сутнісну рису соціальної держави, як забезпечення нею соціальної спрямованості економіки. Без практичної реалізації цього конституційного припису прагнення до загального блага так і лишиться лише наміром;

6) правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (чч. 1-2 ст. 19) [1]. Ці конституційно-правові приписи розкривають зміст засади законності, а в системній єдності з положеннями ст. 3 Основного Закону України складають зміст принципу соціально-демократичної доцільності як однієї зі складових засад законності в державі соціально-демократичної орієнтації [2, с. 130];

7) усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21) [1]. Ця конституційно-правова норма закріплює ті принципи суб'єктивного права, без яких ідея демократії втрачає будь-який сенс;

8) громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (ст. 46) [1]. Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48) [1]. Вказані конституційно-правові приписи закріплюють соціальні гарантії, забезпечення яких є обов'язком для державних органів і, передусім, уряду.

Аналіз усього вищевикладеного дає підстави для висновку про де-юре соціально-демократичну сутність Української держави, а отже, і притаманні їй державному апарату прийоми та способи здійснення державної влади, що відображаються термінопоняттям «соціально-демократичний державно-правовий режим».

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник. Київ : Атіка. 2001. 176 с.

3. Талдикін О. В. Державно-правовий (державно-політичний) режим: поняття та його різновиди. *Теорія держави та права* : підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. – 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017; Ліра ЛТД. С. 88-90.

4. Талдикін О. В. Основні концепції держави. *Теорія держави та права* : підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. – 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017; Ліра ЛТД. С. 124-139.

СЕРДЮК Ігор Анатолійович
*доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ТОЛМАЧОВА Юлія
*здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

ВИДОВА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ ФОРМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ

При підготовці тез цієї доповіді автори обрали за мету визначити видову приналежність форми територіального устрою нашої держави за Конституцією України.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання таких методів пізнання:

1) філософського діалектичного методу, що ґрунтується на принципах взаємозв'язку і розвитку державно-правових явищ; у межах цього дослідження вказані принципи інтерпретувались в аспекті взаємозв'язку та розвитку форми Української держави, складовими елементами якої є форма правління, форма державного устрою та державно-правовий режим;

2) формально-логічного методу, за допомогою якого було з'ясовано ознаки категорії «форма державного устрою», виокремлено її різновиди, а також сформульовано висновки по темі;

3) спеціально-юридичного методу пізнання, що дозволив розкрити

зміст конституційно-правових приписів, які відображають форму територіального устрою Української держави.

У сучасній правничій науці під формою державного (територіального) устрою розуміють спосіб поділу території держави на складові частини (адміністративно-територіальні одиниці) та характер владних взаємовідносин між ними та державою в цілому [2, с. 85]. Торкаючись питання пізнавального значення категорії, що складає предмет дослідження, принагідно відзначити, що форма державного устрою дає відповідь на такі важливі питання територіальної організації (територіального розподілу) публічної влади:

1) з яких частин (адміністративно-територіальних одиниць) складається територія держави;

2) який правовий статус мають ці територіальні утворення та як взаємодіють між собою владні інституції, створені на цих територіях;

3) як будуються взаємовідносини між центральними органами державної влади та місцевими органами публічної влади;

4) у якій формі виражаються інтереси кожної соціальної спільноти (нації чи народності), що проживає на території держави [2, с. 85].

Загальновизнаною на сучасному етапі розвитку правничої науки є видова диференціація форми територіального устрою на такі її різновиди: унітарна держава, федерація, конфедерація та співдружність [2, с. 86-88].

Оскільки Україна де-юре і де-факто визнана унітарною державою, в межах нашого дослідження обмежимося характеристикою лише цього різновиду форми державного устрою. Унітарною визнається держава, частини якої, адміністративно-територіальні одиниці (області, райони тощо) не мають свого суверенітету [2, с. 86].

Відповідаючи на питання про видову приналежність форми державного устрою України, автори виходять із міркувань, що ґрунтуються на конкретних конституційно-правових приписах:

1. Україна є унітарною державою, суверенітет якої поширюється на всю її територію (ч.ч. 1-2 ст. 2) [1]. Ці конституційно-правові норми не лише прямо й однозначно вказують на форму державного устрою, але й є свідченням того, що в Україні немає інших державно-територіальних утворень, які мають суверенні права.

2. В Україні існує єдине громадянство, підстави набуття і припинення якого визначаються законом (ст. 4) [1]. Цей конституційно-правовий припис закріплює одну із найбільш значущих засад інституту громадянства України – принцип єдиного громадянства, що правничою наукою розглядається як важлива риса унітарної держави.

3. В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (ст. 7) [1]. Закріплена в Основному Законі Української держави засада визнання та гарантування місцевого самоврядування свідчить як про забезпечену державою можливість територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та

міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України, так і про функціонування на території сіл, селищ, міст, районів та областей органів місцевого самоврядування, які представляють інтереси окремих територіальних громад або спільні інтереси територіальних громад, відповідно. Принагідно відзначити, що функціонування в державі інституту місцевого самоврядування є маркером децентралізації державної влади, а також вагомою підставою для визнання України унітарною децентралізованою державою.

4. Ще одним вагомим аргументом на користь такого умовиводу слугує припис ст. 132 Конституції України, що закріплює засади територіального устрою України. До них, зокрема, суб'єкт законотворчості відніс принцип поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади [1].

5. Де-юре визнання Автономної Республіки Крим невід'ємною складовою частиною України, яка в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання (ст. 134) [1]. Наявність у складі єдиної держави автономного утворення правничою наукою також розглядається як підстава для визнання її унітарною децентралізованою державою.

6. Наявність де-юре Конституції Автономної Республіки Крим, хоча і прийнятої Верховною Радою Автономної Республіки Крим, однак затвердженої Верховною Радою України законом України (ч. 1 ст. 135) [1], що є свідченням обмеженості у парламенту автономії повноважень у сфері законотворчості.

Отже, аналіз усього вищевикладеного дає підстави для висновку про Україну як де-юре, так і де-факто унітарну децентралізовану державу, що підтверджується такими аргументами: 1) поширенням суверенітету Української держави на всю її територію, а також відсутністю інших державно-територіальних утворень, які мають суверенітет; 2) закріпленням на конституційному рівні принципу єдиного громадянства, що правничою наукою розглядається як важлива риса унітарної держави; 3) конституювання ідеї визнання і гарантування в Україні місцевого самоврядування, що є маркером децентралізації державної влади; 4) конституційне закріплення ідеї поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади як однієї із засад територіального устрою України; 5) де-юре визнання Автономної Республіки Крим невід'ємною складовою частиною України, межі повноважень якої (а по суті, суверенні права) визначені Основним Законом Української держави і суспільства; 6) наявність де-юре Конституції Автономної Республіки Крим, хоча і прийнятої Верховною Радою Автономної Республіки Крим, однак затвердженої Верховною Радою України законом України, що є свідченням обмеженості у парламенту автономії повноважень у сфері законотворчості.

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Талдикін О. В. Форма державно-територіального устрою: поняття та її різновиди. *Теорія держави та права* : підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. – 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017; Ліра ЛТД. С. 85-88.

САМБОР Микола Анатолійович
начальник сектору моніторингу
Прилуцького районного відділу
поліції Головного управління
Національної поліції
в Чернігівській області, депутат
Прилуцької районної ради,
член-кореспондент Національної
академії наук вищої освіти
України, викладач вищої категорії,
кандидат юридичних наук

КОНСТИТУЦІЙНА АКСІОЛОГІЯ В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

У науці сформовані морально-етична та філософсько-правова цінності, які уособлює Конституція держави. Зрозуміло, що конституційні цінності, зафіксовані у нормативно-правовому акті або ж таких актах, відображають, перш за все, уявлення суспільства про державу та її призначення, як, без перебільшення, унікального соціального інституту і об'єднання усього соціуму у визначених територіальних межах, відносини у суспільстві та те, як вони мають унормовуватися, зокрема, шляхом відображення форми, максимально наближеної до ідеалу.

Ведучи мову про аксіологію, як систему цінностей, у даному разі правових цінностей найвищого гатунку, що сформульовані державою з урахуванням соціальних запитів, слід звернути увагу на їх форму і зміст, що відображається у конституційних нормах.

Вочевидь найбільш поширеним предметом правових досліджень та порівнянь є Конституція Сполучених Штатів Америки, у фундаменті конституційних цінностей якої є внутрішній спокій і оборона, правосуддя, спокій, благоденство, блага свободи. Слід усвідомлювати й те, що Конституція США є логічним продовженням Декларації незалежності цієї країни. Остання, як установчий документ держави, фактично визначила, що у коловороті історії

народ, який прагне власної державності, відштовхується від права, належному людині за законами природи і законами Бога. Самоочевидними істинами є, що Творець наділив кожному людину невід'ємними правами, до яких належать життя, свобода і прагнення щастя; що уряди встановлюються на те, щоб забезпечувати ці права. У такий спосіб започаткувалася демократична державно-правова доктрина і практика природно-правових засад прав і свобод людини, коли держави є виконавцями, суб'єктами, які перебувають на службі суспільства. Коротко підсумовуючи згадане, наголосимо, що щастя людини є у її свободі, а реальність останньої є результатом справедливого правосуддя, можливості держави та її апарату забезпечувати правопорядок всередині суспільства і оборону народу у відповідних територіальних межах від зазіхань ззовні. У зв'язку із цим, творці Конституції США не дарма приділили увагу саме правовому регулюванню поведінки та взаємодії органів публічної влади (виконавчої, законодавчої та судової), їх взаємодії. Подальші поправки стосувалися саме питань взаємодії органів публічної влади між собою, з інститутами громадянського суспільства та з особою. Вказане підкреслило важливість конституційних норм з точки зору аксіології саме у необхідності обмеження повноважень органів публічної влади, зокрема державної влади, її посадових осіб.

Вочевидь, що саме розбудова балансу інтересів влади, держави, з одного боку, та суспільства і особистості – з іншого стали підставою зародження та розвитку конституційного принципу верховенства права.

Звертаючись до українських реалій, розбудови національної правової системи, формування принципів демократичного устрою держави і суспільства, українські законотворці, ухвалюючи Конституцію України, доволі послідовно підійшли до визначення змісту цього конституційного принципу верховенства права, відвівши для нього місце у ст. 8 Конституції України [1], після визначення форм держави, її призначення, а також особливостей організації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

Саме верховенство права – той унікальний засіб організації системи стримувань і противаг між органами публічної влади та людиною, її правами, свободами та інтересами. Присутність принципу верховенства права у конституційній нормі без заглиблення у його зміст та форму, відображає, на наш погляд, саме єдність у конституції ще одного аксіологічного елементу, а саме поєднання статичної і динамічної конституційних норм і Конституції України у цілому.

Водночас аксіологічна складова верховенства права перебуває у нерозривному зв'язку із принципом прямої дії Конституції. На превеликий жаль, правова культура і досвід суб'єктів публічної адміністрації і правозастосування не сприймає вказану цінність Конституції України і залишає свою правову культуру і освіту у нетрях застарілого позитивізму, будучи подекуди несвідомим прихильником положень відомчих нормативно-

правових актів, методичних рекомендацій тощо, що своєю чергою породжує безліч скарг, які, зазвичай, під час їх розгляду по суті судами задовольняються, що спричиняє додаткове навантаження на Державний бюджет України у частині відшкодування матеріальної і моральної шкоди.

Права, свободи та інтереси людини є особливою аксіологічною складовою Конституції України. З огляду на це, важливим є не лише місце, яке відводиться правам, свободам та інтересам людини і громадянина у Конституції України (розділ II), а й використання та здійснення особистістю своїх прав, свобод чи інтересів, ролі держави, державного апарату, суб'єктів публічної адміністрації у створенні умов вільного використання і здійснення цих можливостей відповідно до волі їх носія, усунення будь-яких перешкод, створення сприятливих умов для цього, а за необхідності – вжиття заходів з відновлення порушених прав, свобод та інтересів.

Не акцентуватимемо увагу на ієрархії прав, свобод та інтересів, оскільки кожне право по-своєму важливе, й лише за наявності свободи використання і здійснення їх усіх відповідно до волі особистості і відображає стан розвитку громадянського суспільства і рівня демократичності державного режиму. Звернемося до аналізу лише кількох прав і свобод, як прикладу, ціннісно орієнтованого підходу у вибудові алгоритмів (механізмів) їх використання та здійснення.

Право на свободу мирних зібрань за Конституцією України суттєво звужене до права збиратися мирно, без зброї (ст. 39 Конституції України). Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону, зазначається у конституційній нормі, а також зроблено наголос Конституційним Судом України у його рішенні від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001. Незважаючи на такі застереження, органи виконавчої влади (обласні, районні державні адміністрації та військові адміністрації) запроваджують строки завчасного сповіщення, що нами детально досліджувалося та пропонувалися відповідні зміни до чинного законодавства України [2], внаслідок чого порушуються конституційні норми прямої дії, створюються правові прецеденти нехтування Конституцією України. Зазначене підриває довіру не лише до відповідних органів, а й до правової держави та Конституції України, де конституційні норми відображають свою цінність у прямій їх дії.

Право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України) вказує на свободу поведінки особистості, неприпустимості незаконного втручання у її діяння. Зазначене досягається, зокрема, забезпеченням права на правничу допомогу. Однак практика правозастосування демонструє, що спеціально створені державні органи (відповідні центри з надання безоплатної правничої допомоги) відмовляють у наданні правової допомоги затриманим відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення (адміністративне затримання), коли протокол про адміністративне правопорушення не складається (наприклад,

адміністративне затримання особи, яка порушила правила військового обліку, та її доставлення до приміщень РТЦК та СП). Хоча імперативно визначено, що відмова затриманої особи від адвоката, призначеного центром, повинна бути здійснена такою особою в присутності цього адвоката у формі письмової заяви, копія якої подається адвокатом до відповідного центру [3]. Разом із цим неповідомлення центрів з надання безоплатної правничої допомоги про адміністративне затримання допустиме, коли особа захищає себе особисто чи запросила захисника, і аж ніяк не відмовляється від послуг адвоката. У такий спосіб обмежуються конституційні цінності щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, нівелюються принципи надання правничої допомоги, встановлені Конституцією України. Зазначене є наслідком неправильного сприйняття і тлумачення понять «відмова від адвоката» і «захист себе особисто». За деяких обставин приводами для відмови є саме економічні та вартісні чинники, мовляв, затриманий, який відмовиться від адвоката у присутності останнього, нічого не втрачає, а центрові потрібно сплачувати з державного бюджету витрати на послуги адвоката, який, по суті, правничих послуг не надавав, а отже, на думку представників центрів, зазначене виглядає як нецільове використання бюджетних коштів, їх розтрата тощо.

У контексті сказаного переконані, що не слід надто перебільшувати заходи щодо ідеологізації, аксологізації Конституції України та окремих її норм. Важливішим є ефективне виконання, використання, дотримання та застосування конституційних норм для якісного регулювання суспільних відносин з огляду на соціальну спрямованість правової держави – України. У цьому аспекті першорядними є висока правова культура, знання суб'єктів правозастосування, органів публічної адміністрації, державної влади, їх посадових осіб, які, незважаючи на інтереси установ, де працюють, діють у інтересах людини, задля створення умов використання та здійснення прав, свобод та інтересів останньою. На наш погляд, у цьому має проявлятися соціально-антропна спрямованість, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, права, свободи визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Проаналізувавши сказане, слід наголосити на тому, що держава, державні органи, їх посадові особи мають діяти в інтересах людини, створюючи необхідні умови свободи використання та здійснення прав, свобод людиною. Повноваження, які набувають посадові особи, – це лише знаряддя для досягнення такого стану розвитку суспільних відносин, за якого кожна особа зможе на власний розсуд, справедливо використовувати і здійснювати свої права, свободи та інтереси. Саме усвідомлення цього є найвищою соціальною цінністю Конституції України та окремих її норм.

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 22.06.2024).

2. Самбор М.А. Нормативно-правове регулювання права на свободу мирних зібрань: особливості правових конструкцій та повноваження органів місцевого самоврядування

(територіальних громад). Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Тези доповідей Сьомої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 25 серпня 2023 р.). К.: АПСВТ, 2023. С. 229-264.

3. Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. № 1363. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-п#Text> (дата звернення: 22.06.2024).

ЗАВГОРОДНЯ Юлія Степанівна

доцент кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ПАВЛУХ Єлизавета

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Становлення та функціонування України як правової держави, у якій визнається принцип верховенства права, особливої уваги набуває проблематика забезпечення прав і свобод людини. За цих обставин важливим принципом права, що має реалізуватися, є принцип рівності. Маємо на увазі рівний захист для всіх осіб (зокрема, за такою ознакою як вік): як повнолітніх, так і дітей.

У правовій державі органи правопорядку зобов'язані забезпечувати права усіх категорій населення, незважаючи на будь-які ознаки (стать, вік, раса, колір шкіри та ін.). Це положення є важливою складовою демократичного державно-правового устрою будь-якої цивілізованої держави, міжнародним стандартом у сфері прав людини та основоположних свобод.

«Питання правового регулювання прав дітей є одним з важливих в міжнародному праві. Ключову роль в регулюванні зіграли як наслідки Першої світової війни, так і зростаючий інтерес до проблеми захисту дітей у більшості країн Європи та Північної Америки» [1, с. 80] – цілком слушно з цього приводу висловився вітчизняний науковець М. Грушко.

Проблематика забезпечення прав дитини як складова правоохоронної діяльності є малодослідженим і водночас важливим питанням, що потребує комплексного дослідження, звернення уваги міжнародної спільноти.

Таким чином, питання забезпечення прав дитини органами правопорядку доцільно розглядати саме через призму правоохоронної

діяльності. Хоча слід вказати, що аспект такої діяльності правильно інтерпретувати як окремий напрям правоохорони.

При цьому слід пам'ятати, що права людини покладають на державу не тільки негативні зобов'язання, але і низку позитивних зобов'язань. Так, в аспекті предмету нашого дослідження – це створення дієвих інституцій забезпечення прав дитини, а також ефективна діяльність органів правопорядку із реального забезпечення цих прав.

У цьому контексті вкажемо на створення і функціонування низки органів, головним завданням яких є саме забезпечення прав дитини. Так, згадаємо, зокрема, Уповноваженого з дотримання прав дитини та сім'ї, а також підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України (хоча, звісно, у кожній із вказаних інституцій своя сфера компетенції щодо забезпечення прав і свобод дитини).

Вкажемо також, що наприкінці 2022 року було затверджено інструкцію, яка визначає порядок функціонування інформаційної підсистеми «Електронний кабінет ювенального поліцейського» [2].

Тому система органів забезпечення прав дитини перманентно удосконалюється. При цьому вкажемо, що особливої уваги заслуговують саме ті органи, що є складовою органів правопорядку та які здійснюють правоохоронну діяльність.

Відзначимо, що протягом останніх декількох років в Україні прийнято низку змін до законодавства, які першочергово спрямовані саме на забезпечення прав дитини. Так, у цьому аспекті вкажемо на законодавче закріплення інституту, що забезпечує права учасників освітнього процесу. Маємо на увазі правове регулювання юридичної відповідальності за цькування (булінг), що так чи інакше пов'язане з тією категорією дітей, що є учасниками освітніх відносин. Водночас слід також вказати на те, що і діти можуть бути суб'єктами адміністративної відповідальності за булінг.

Саме тому більшість держав іде по шляху створення спеціальних органів, які наділяються повноваженнями щодо забезпечення прав дитини. Так, у цьому аспекті вкотре відзначимо, що у межах Національної поліції є окремі підрозділи ювенальної превенції.

Отже, забезпечення прав дитини доцільно розглядати як окремий напрям діяльності правоохоронних органів, що вимагає відповідних компетентностей та до якого суспільством висуваються посилені вимоги, що обумовлено актуальністю вказаного питання.

1. Грушко М.В Міжнародно-правовий захист прав дітей. *Конгрес міжнародного та європейського права: мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 квіт. 2019 р.)*. Одеса: Фенікс, 2019. С. 80-86.

2. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми "Електронний кабінет ювенального поліцейського" інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: наказ Міністерства внутрішніх справ від 27 грудня 2022 року. URL <https://ips.ligazakon.net/document/re39111?an=1>.

ЗАВГОРОДНЯ Юлія Степанівна

*доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

КОСОЛАПКІН Ярослав

*здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЯК НАГАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Наявність доступу до різноманітної інформації сприяє тому, що дитина має можливість ознайомитись із альтернативними поглядами на ті процеси і події, що відбуваються в сучасному суспільстві. Інтернет дозволяє дітям спілкуватися з іншими дітьми (у тому числі з інших культур), сприяючи розумінню різноманітності та розвитку комунікаційних навичок.

Не можна не відзначити також і ті можливості розвитку творчих здібностей, самовираження, які з'явилися завдяки інформаційним технологіям. Інтернет надає платформи для творчого вираження через відео, музику, малюнок тощо.

Це лише невелика частина тих позитивних впливів, що здійснили інтернет та інформаційні технології для дитини. Водночас не слід забувати і про негативні аспекти впливу.

Доступність інтернет-мережі робить можливими ситуації, за яких діти можуть стати жертвами кіберзагроз, таких як онлайн-цькування, шахрайство, кібербулінг тощо. Окрім цього, діти можуть випадково натрапити на неприйнятний або шкідливий контент в Інтернеті, що може бути фактором негативного впливу на нормальний розвиток дитини, її психічний стан тощо. Так, протягом цього року у засобах масової інформації збільшилась кількість публікацій щодо дитячого суїциду, хоча і в попередні роки ця цифра була доволі великою. «Статистика підліткових самогубств є невтішною – лише за перших півроку 2021-го їхня кількість сягнула 150, що на кілька десятків більше, аніж за увесь попередній рік» [1].

На окрему увагу заслуговує і згадка про інтернет-залежність. Занадто довгий час, витрачений на перебування в інтернет-мережі, на відеоігри, може вплинути на здоров'я та навчання дітей. Недостатнє розуміння дитиною приватності в Інтернеті може призвести до ненавмисного витоку особистої інформації.

Відповідно, узагальнюючи наведене, варто вказати на важливість

вироблення ефективних політик та освітніх програм, спрямованих на захист дітей в Інтернеті. Також потрібно залучати батьків, вчителів та інші зацікавлені сторони до заходів щодо забезпечення безпеки та навчання дітей у цифровому середовищі.

Вважаємо, що дослідження забезпечення прав дитини у цифровому середовищі є надзвичайно актуальним і важливим завданням у сучасному світі. Інтернет та цифрові технології стали неодмінною частиною повсякденного життя дітей, що створює нові можливості і виклики для їхнього фізичного, психологічного та соціального розвитку.

Діти стикаються з ризиками в Інтернеті, такими як кіберзагрози, онлайн-цькування, порнографія, геймінг-залежність та інші негативні впливи. Забезпечення їхньої безпеки та конфіденційності в Інтернеті, а також розвиток навичок цифрової грамотності стали нагальною потребою, яку потрібно вирішувати на національному, європейському та міжнародному рівнях.

«Злочинці отримують вигоду від технологічного прогресу, як-от застосунків та ігор, що забезпечують взаємодію, швидкого обміну файлами, потокового мовлення, криптовалют, тіньового інтернету і програм сталого шифрування. Водночас вони також отримують вигоду від зазвичай нескоординованих і нерішучих дій з ефективного усунення проблеми зі сторони технологічного сектору» [2] – відзначається у передмові до рекомендацій для індустрій щодо захисту дітей у цифровому середовищі.

Відзначимо, що дослідження у цій сфері можуть допомогти розробити ефективні заходи, спрямовані на захист прав дитини в Інтернеті. Вони можуть також допомогти розуміти позитивний вплив цифрових технологій на навчання та розвиток дітей, а також виявляти можливості для створення безпечних та освітніх онлайн-середовищ.

1. Ковалевська Є., Грібанова А. «У групі смерті я мав підтримку». Чому підлітки зважуються на суїцид? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-59779596>.

2. Захист дітей у цифровому середовищі: рекомендації для індустрій. URL https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/1/za-initsiativi-mintsifri-pidgotuvali-rekomendatsii-shchodo-zakhistu-ditey-u-tsifrovomu-seredovishchi/COP_Guidelines_Industry_UA_fin66.pdf.

ШАБЕЛЬНІКОВА

Ірина Володимирівна,

кандидат історичних наук

(Державне підприємство

«Науково-дослідний центр

«Охоронна археологічна служба

України» Інституту археології

НАН України)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОНІТОРИНГУ ТА ОХОРОНИ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Археологічна спадщина є важливою складовою культурної спадщини України. Увага до визначеної проблематики викликана сучасними потребами оптимізації локальної політики у сфері охорони археологічної спадщини. Дослідження даної теми пов'язане з необхідністю змінити та реформувати підхід щодо організації пам'яток охоронної діяльності на місцевому рівні.

Згідно із Законом України «Про охорону археологічної спадщини» під археологічною спадщиною ми розуміємо «сукупність об'єктів археологічної спадщини, що перебувають під охороною держави, та пов'язані з ними території, а також рухомі культурні цінності (археологічні предмети), що походять з об'єктів археологічної спадщини» [1], тобто всі види археологічних пам'яток (поселення, поховання, пам'ятки виробничої діяльності, скарби, архітектурні пам'ятки, пам'ятки образотворчого мистецтва, кам'яні скульптури й петрогліфи, підводні пам'ятки). Всі археологічні пам'ятки прив'язані до місцевості, на якій вони розташовані, тому моніторинг їх стану та охорона покладені на органи місцевого самоврядування (селищні ради та ОТГ). Незважаючи на наявність діючого пам'яткоохоронного законодавства, велика кількість археологічних пам'яток щороку страждають від руйнувань, пов'язаних з веденням активного товарного сільськогосподарського виробництва та від грабіжницьких заходів скарбошукачів (чорних археологів). Тому надзвичайно актуальним, на наш погляд, є акцентування уваги наукової спільноти та правоохоронних органів на удосконаленні нормативно-правової бази щодо охорони об'єктів археологічної спадщини саме на місцевому рівні.

У першу чергу в зону ризику потрапляють археологічні пам'ятки, які мають візуальні ознаки, тобто добре видні на місцевості. До них відносяться, насамперед, кургани. Курган – це надмогильний пагорб, тобто споруда із землі, каміння, дерева тощо над похованням [2]. Окрім цього, курган початково розуміється як складна архітектурна пам'ятка. Мета її вивчення полягає у реконструкції будівельних етапів, їх відносної та абсолютної хронології, конструктивного, функціонального та естетичного навантаження,

використаних матеріалів та технологій. Тому надзвичайно важливо зберігати насипи курганів незруйнованими. Адже незрушені шари сучасної поверхні є природним консерватором археологічних об'єктів. Будь-яке втручання у ці шари, пов'язане з порушенням їх цілісності, негативно впливає на стан археологічних пам'яток, оскільки може запустити процеси ерозії та руйнувань як на поверхні, так і в середині. Але, на жаль, у свідомості наших громадян кургани асоціюються як могили з великою кількістю золота, що призвело до грабіжницьких руйнувань великої кількості археологічних пам'яток.

Наприклад, випадок 2020 року – нищівне руйнування скіфського царського кургану у Миколаївській області. Було відкрите кримінальне провадження за ст. 298, ч. 3 ККУ (навмисне незаконне знищення об'єктів культурної спадщини), але зловмисників так і не знайшли.

Чимала кількість курганів розорується на полях через незнання їх наукової та історичної цінності. Адже курган висотою 0,5 м за 10-20 років активної сільськогосподарської діяльності втрачить свої візуальні ознаки. Тобто повністю буде втрачена конструкція кургану. Подібне втручання негативно впливає на стан збереженості археологічних об'єктів та комплексів, які становлять наукову цінність, а саме: поховальні конструкції, поховальний інвентар, антропологічний матеріал, які залягають глибше від рівня втручання. Ось чому надзвичайно важливо на належному рівні проводити щорічний моніторинг археологічних пам'яток. Адже самі курганні насипи та територія навколо них (закурганний простір) є важливими носіями наукової інформації про наше минуле. Тому будь-які втручання у їх цілісність без проведення попередніх археологічних досліджень ведуть до втрати наукової інформації, яка має велику цінність для розуміння історичного процесу.

Відповідно до чинного законодавства мають право і повинні проводити моніторинг та охорону археологічних пам'яток на місцях органи місцевого самоврядування. Зазвичай ці повноваження покладено на земельні відділи селищних рад та ОТГ. Але в даному випадку ми зіткнулися з проблемою відсутності кваліфікованих кадрів, які могли б здійснювати належний огляд та охорону археологічних пам'яток на місцях. Тому пропонуємо шляхи вирішення даної проблеми.

По-перше, у вищих навчальних закладах, які мають спеціальність 032 «Історія та археологія», ввести дисципліну «Охорона культурної спадщини» та розпочати готувати відповідних фахівців. Студенти мають обов'язково пройти археологічну практику, щоб ознайомитися з польовою методикою пошуку, визначення та фіксації археологічних пам'яток на місцевості. На 5 курсі студенти, які спеціалізуються на охороні культурної спадщини, повинні пройти практику в обраній ними за місцем проживання установі, пов'язаній з пам'яткоохоронною діяльністю (м. Дніпро – Дніпропетровський обласний центр з охорони історико-культурних цінностей).

По-друге, провести навчання фахівців селищних рад та ОТГ, які зараз відповідають за збереження та моніторинг стану археологічних пам'яток.

Дану програму навчання можна реалізувати шляхом залучення грантових коштів наших європейських партнерів. Перший крок у цьому напрямі був зроблений у 2001 році ВГО «Спілкою археологів України», яка за підтримки Українського культурного фонду видала короткі методичні рекомендації щодо охорони та використання археологічної спадщини, орієнтовані на органи місцевого самоврядування під назвою «Археологічна спадщина та ОТГ» [3]. Методичка містить термінологічний апарат з поясненнями, загальні положення нормативно-правової бази щодо охорони археологічної спадщини і перелік питань та відповіді на них, які найчастіше виникають у громадян. Вищезгадані рекомендації мають бути у кожній громаді та ради, адже саме вони несуть відповідальність за збереження об'єктів археологічної спадщини.

По-третє, органи місцевого самоврядування мають позначити на полях археологічні пам'ятки за допомогою кілків та сигнальної стрічки (чи інших матеріалів) разом з охоронною зоною, яка наразі сягає 100 м. Також зобов'язати їх надавати детальний щорічний звіт щодо стану археологічних пам'яток громаді, який має містити заміри пам'яток та фотофіксацію їх стану.

Тож першочерговим завданням у системі організаційно-правових заходів у сфері охорони культурної спадщини є належне утримання, збереження та моніторинг об'єктів археологічної спадщини, які найчастіше потрапляють у зону ризику, а саме: забудови, ведення сільського господарства та грабіжницькі втручання скарбошукачів.

1. Про охорону археологічної спадщини: Закон України від 18.03.2004 № 1626-IV // База даних «Законодавство України» [Електронне джерело] / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text> (дата звернення 09.06.2024).

2. Скорий С. А., Кислий О.Є. КУРГАН, надмогильний пагорб [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон – Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2008. – 568 с.: іл.. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Kurgan> (останній перегляд: 09.06.2024).

3. Археологічна спадщина і ОТГ: методичні рекомендації щодо охорони та використання археологічної спадщини [Електронне джерело] / Уклад.: Бітковський В., Собчук В., Пробийголова Л. – Л. – 10 с. URL: http://vgosau.kiev.ua/txt/SAU_OTG.pdf (останній перегляд: 12.06.2024).

МЕЛЬНИК Денис

головний спеціаліст відділу
ідентифікації та забезпечення
видворення Управління міграційного
контролю, протидії нелегальній
міграції та реадмісії ГУ ДМС
у Дніпропетровській області

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ
ПРАВ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА
ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ (НЕЗАКОННІЙ) МІГРАЦІЇ
В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ**

У зв'язку із триваючою широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України та відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України "Про правовий режим воєнного стану" Указом Президента України № 271/2024 від 10.05.2024 року, строк дії воєнного стану в Україні продовжено на 90 діб з 14 травня 2024 року.

Визначення терміна «воєнний стан» законодавець надає у ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану». Отже, «воєнний стан» – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Навіть у такий складний для держави час її органи мають функціонувати для забезпечення діяльності різних сфер життя суспільства, у зв'язку з чим ч. 2 ст. 9 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, військове командування, військові адміністрації, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України.

Державна міграційна служба України (ДМС України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і

координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України. ДМС України входить до системи органів виконавчої влади та утворюється для реалізації державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Структурним підрозділом ГУ ДМС у Дніпропетровській області, що реалізує державну політику у сфері протидії нелегальній (незаконній) міграції, є Управління міграційного контролю, протидії нелегальній міграції та реадмісії ГУ ДМС у Дніпропетровській області, що у свою чергу складається з відділу протидії нелегальній міграції та відділу ідентифікації та забезпечення видворення.

Важливою складовою під час реалізації вищезазначеної політики через судові органи є позовна робота у справах із затримання іноземців та осіб без громадянства з метою ідентифікації та/або забезпечення примусового видворення за межі території України.

Особливості провадження даної категорії справ закріплені ст. 289 КАС України (особливості провадження у справах за адміністративними позовами з приводу затримання іноземців або осіб без громадянства).

Правовий режим воєнного стану передбачає певні обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах воєнного стану, що закріплені ст. 20 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану». Водночас ч. 2 даної статті наголошує на переліку прав та свобод людини і громадянина, які не можуть бути обмежені під час «воєнного стану» і відсилає до Основного Закону України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України.

Стаття 59 Конституції України закріплює право кожного на професійну правничу допомогу та можливість її отримання на безоплатній основі. Окремими положеннями статті 21 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» іноземці та особи без громадянства зазначені як суб'єкти, що в умовах воєнного стану є власниками прав, закріплених Конституцією України, законами, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Додатково на міжнародному рівні у ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини визначено право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Як вбачається із наведених положень, іноземці та особи без громадянства

мають право на безоплатну правничу допомогу. Механізм реалізації даного права деталізовано у переліку нормативно-правових актів (ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу», Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, затверджене наказом МЮУ № 976/5 від 02.07.2012, Положення про Дніпровський місцевий центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги, затверджене наказом Координаційного центру з надання правової допомоги № 6 від 22.02.2019 (у редакції наказу № 43 від 22.01.2021).

ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» закріплює іноземця та особу без громадянства як суб'єкта даного права (для здійснення представництва інтересів у суді) у разі затримання з метою ідентифікації та/або забезпечення примусового видворення з території України, що закріплено у п. 11 ст. 14 даного Закону.

Звернемось до вищезгаданої ст. 289 КАС України. Її ч. 15 чітко визначено строки розгляду судами категорій справ про затримання іноземців або осіб без громадянства – у день подання відповідної позовної заяви. Однією із основних засад адміністративного судочинства відповідно до п. 8 ч. 3 ст. 2 КАС України є розумність строків розгляду справи судом.

Дані положення узгоджені між собою та не викликають протиріч до моменту реалізації принципу «розумності строків розгляду справи» та положень ч. 15 ст. 289 КАС України про строки розгляду справи у день подання відповідної позовної заяви, виходячи з наступного.

У разі виявлення бажання іноземця або особи без громадянства отримати правничу допомогу на безоплатній основі з підстав, передбачених п. 11 ч. 14 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу», то строк прийняття рішення про надання безоплатної вторинної правничої допомоги складає 10 робочих днів з дня надходження звернення та документів, що підтверджують належність такої особи до відповідної категорії.

Тобто прийнявши рішення про реалізацію права на безоплатну правову допомогу, іноземець або особа без громадянства змушена чекати протягом 10 робочих днів. А відповідно до ч. 18 ст. 289 КАС України на час розгляду судом першої та апеляційної інстанцій справи по суті позовних вимог і до набрання рішенням суду законної сили іноземець або особа без громадянства утримується у спеціально обладнаному для таких цілей приміщенні органу (підрозділу) охорони державного кордону, органу Служби безпеки України, який її затримав, або у пункті тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні. За таких обставин суд приймає рішення про перенесення судового засідання на іншу дату з мотивів непорушення права на захист.

Якщо враховувати вищевикладені положення законодавства, то спостерігається порушення строків розгляду справ про затримання іноземця або особи без громадянства з метою ідентифікації та/або забезпечення примусового видворення за межі території України, передбачених ст. 289 КАС

України, а як наслідок – порушення принципу розумності строків судового розгляду, закріплених у КАС України та ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини, визначено право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку.

Удосконалення ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» може усунути дані колізії. На мій погляд, вирішенням питання збереження розумності строків розгляду справ про затримання іноземця або особи без громадянства з метою ідентифікації та/або забезпечення примусового видворення за межі території України та право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку – є приведення пункту ст. 19 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» у відповідність до вимог ст. 289 КАС України, шляхом зміни строків прийняття рішення про надання безоплатної вторинної правничої допомоги, визначених у ч. 1 ст. 19 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу», до строків, визначених ч. 3 ст. 19 вищезазначеного закону, тобто негайно.

***ЖЕГЛІНСЬКА Тетяна Олегівна**
старший викладач кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

***ЛУКОМСЬКА Аліна Андріївна**
слухач магістратури ННІ права
та підготовки фахівців для
підрозділів Національної поліції
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

НАПРЯМИ ВПЛИВУ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО

Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) є вагомим інструментом впливу на національні правові системи держав-учасниць Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Цей Суд не лише встановлює стандарти захисту прав людини, але й активно впливає на розвиток внутрішньодержавних правових інститутів. Його рішення зобов'язують держави-учасниці адаптувати своє законодавство та правозастосовну практику до міжнародних стандартів. Це сприяє гармонізації національних правових систем із європейськими нормами та забезпечує ефективніший захист прав і свобод людини в контексті сучасних викликів.

Вплив практики ЄСПЛ виявляється не лише у вдосконаленні законодавства, а й у формуванні правосвідомості суспільства, розвитку правової культури, а також у зміцненні ролі правозахисних організацій у захисті прав людини.

Аналіз наукової літератури дозволяє виокремити основні напрями впливу діяльності Суду на національні правові системи: правозастосовна практика, національне законодавство, правова доктрина, правова освіта і просвіта, функціонування громадянського суспільства, міжнародний престиж держави та розвиток європейського права. Увага до цих аспектів важлива в контексті українського права.

Вплив практики ЄСПЛ на національне право є багатограним та має широкий спектр проявів. Одним із найпомітніших прикладів систематичного впливу рішень Суду є покращення умов утримання ув'язнених в Україні. Це стало наслідком виплат компенсацій через неналежні умови утримання, що стимулювало державу до запровадження реформ у сфері пенітенціарної системи [1]. Важливим аспектом тут є не лише виплати компенсацій, а й вимога Суду до держав забезпечувати відповідність умов утримання міжнародним стандартам, що призводить до внесення змін як у законодавчому, так і в адміністративному вимірах.

Крім того, рішення ЄСПЛ мають значний вплив на правозастосовну практику. Зокрема, українські суди, враховуючи відповідну практику ЄСПЛ, змушені застосовувати стандарти, що відповідають положенням Європейської конвенції з прав людини під час розгляду справ. Наприклад, у справі "Balitskiy проти України" розглядалися факти порушень прав підозрюваних, зокрема щодо неналежного допиту без участі адвоката. Це порушення призвело до змін у правозастосовній практиці, коли суди та органи правопорядку почали приділяти більше уваги забезпеченню права на захист під час допиту [2]. Аналогічні проблеми були порушені у справах "Leonid Lazarenko проти України" [3] та "Yaremenko проти України" [4], що також сприяло реформам у правовій системі країни.

Окрім впливу на окремі справи, практика ЄСПЛ вимагає вжиття заходів загального характеру у випадку значної кількості однотипних рішень. Такі рішення змушують державу не тільки усувати порушення прав конкретних осіб, але й вносити зміни до національного законодавства для запобігання подібним порушенням у майбутньому. Зокрема, у деяких випадках Суд вказує на невідповідність національного законодавства вимогам Конвенції, що змушує державу внести відповідні зміни для усунення правових колізій. Наприклад, у справі "Voloxyhу проти України" Суд встановив, що українське законодавство не відповідало принципу юридичної визначеності, що є ключовим елементом верховенства права. Хоча національні органи діяли відповідно до тодішнього законодавства, сам закон не відповідав стандартам якості, що вимагало його реформування [5, с. 8].

Системний вплив рішень ЄСПЛ також проявляється у зміні законодавства в разі, коли певні його положення надмірно обмежують права

осіб. Такі рішення не тільки впливають на окремі справи, але й сприяють підвищенню загальних стандартів захисту прав людини в країні. Наприклад, у справі "Malone проти Сполученого Королівства" ЄСПЛ розтлумачив поняття "відповідно до закону", що включає як писане, так і неписане право, що мало значний вплив на формування національних правових доктрин у державах-членах Ради Європи [6].

Значний вплив рішень ЄСПЛ спостерігається і на національну правову доктрину. Деякі концепції, такі як "доктрина отруєного дерева", мінімальний рівень жорстокості, принцип верховенства права та юридичної визначеності, стали невід'ємною частиною української правової науки [7, с. 125]. Це свідчить про те, що практика Суду не лише впливає на розгляд конкретних справ, але й змінює підходи до захисту прав людини у національному контексті. Наприклад, після впровадження відповідних рішень ЄСПЛ, національні суди почали розглядати права людини не просто як юридичні норми, а як природні й невід'ємні можливості людини, які держава зобов'язана забезпечувати [8].

Окрему увагу варто приділити впливу рішень ЄСПЛ на правову науку і теорію. Рішення Суду нерідко викликають активні дискусії серед юристів та науковців, що сприяє переосмисленню деяких аспектів правової теорії. Наприклад, справа "Ireland проти Сполученого Королівства", в якій Суд спочатку визнав певні методи допиту як нелюдське поводження, згодом була піддана перегляду, що стимулювало нові теоретичні дискусії щодо меж застосування насильства під час допитів [9]. Інша справа – "Gäfgen проти Німеччини", де поліція застосувала погрози насилля для з'ясування місцезнаходження викраденої дитини, стала основою для подальшого аналізу етичних і правових меж у діяльності правоохоронних органів [10].

Практика ЄСПЛ також впливає на правосвідомість та правову освіту. Вона сприяє глибшому розумінню конвенційних прав та стандартів їх захисту серед юристів і широкого загалу. Це має важливе значення для підготовки правників, адже сучасний стандарт юридичної освіти в Україні передбачає здатність студентів застосовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ у своїй діяльності. Таким чином, практика Суду не лише впливає на юридичну практику, але й сприяє формуванню нових поколінь правників, які розуміють та можуть захищати права людини на національному рівні.

Тому вплив рішень ЄСПЛ на національне право є багатовимірним та охоплює законодавчу, правозастосовну, освітню та наукову сфери. Він не лише забезпечує виправлення порушень прав людини в окремих випадках, але й сприяє удосконаленню правової системи в цілому, запроваджуючи вищі стандарти захисту прав та свобод.

1. Інформаційний бюлетень. Пілотні рішення. URL: <https://rm.coe.int/factsheet-5-fs-pilot-judgments-uk/1680a22060> (дата звернення 29.09.2024).

2.. Case of Burmych and Others v. Ukraine. Applications nos. 46852/13 et al. 12 October 2017. URL <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-178082> (дата звернення 29.09.2024).

3. Case of Leonid Lazarenko v. Ukraine. Application no. 22313/04. 28 October 2010. URL <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101321> (дата звернення 29.09.2024).

4. Case of Yaremenko v. Ukraine. Application no. 32092/02. 12 June 2008. URL <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86885> (дата звернення 29.09.2024).

5. Козюбра М.І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Серія «Юридичні науки»*. 2007. Т. 64. С. 3-9.

6. Case of Malone v. the United Kingdom. Application no. 8691/79. 2 August 1984. URL <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57533> (дата звернення 29.09.2024).

ВОЙТЮК Марина Петрівна
*викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА СЛУЖБІ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ТА В ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ, ЯК ОДИН ІЗ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ

При підготовці тез цієї доповіді визначено за мету висвітлити один із пріоритетних напрямів Української держави – соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України (далі – ЗСУ) та в інших військових формуваннях. Питання соціального захисту військовослужбовців набуло неабиякої актуальності для нашої держави ще десятиліття тому, з огляду на війну, яку розпочала російська федерація проти України. У зв'язку з цим особливе значення мають положення Конституції України, які закріплюють, що держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях (стаття 17) [1]. На сьогодні, у порівнянні із 2014 роком, кількість військових, які потребують соціального захисту, збільшилася настільки, що Україні для подальшого втілення державної політики у даній сфері необхідно запроваджувати ефективні механізми для реалізації цього права.

На відміну від права на соціальний захист, закріпленого в статті 46 Основного Закону, соціальний захист військовослужбовців є наразі пріоритетним напрямом для нашої держави. Особливістю даного напрямку є те, що держава зобов'язана надати допомогу захисникам, а у разі загибелі – їх сім'ям. Військові при виконанні конституційного обов'язку щодо захисту територіальної цілісності та незалежності України не мають іншого доходу для себе та своїх сімей, а це створює ситуацію, що вони не спроможні

захиститись від потенційних ризиків, пов'язаних із пораненням, хворобою, інвалідністю, втратою працездатності тощо.

Питання гарантій для військовослужбовців в різних сферах суспільного життя, а також створення сприятливих умов для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни закріплені Конституцією України (ст. ст. 3, 17, 46 та ін.) [2], Законами України, зокрема:

- «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [3];

- «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [4];

- «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [5].

Особливе значення має зміст Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», яким встановлено єдину систему соціального та правового захисту військовослужбовцям та їх сім'ям; надано гарантії в економічній, соціальній, політичній сферах, сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни [3].

Не менш важливим є Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», оскільки спрямований на реалізацію права на державне пенсійне забезпечення військовослужбовців після звільнення їх з військової служби, отримання пенсії по інвалідності, для сімей загиблих – отримання пенсії, у випадку смерті чи загибелі або безвісти зниклих військовослужбовців, отримання пенсії у випадку втрати годувальника [5].

Після запровадження правового режиму воєнного стану в Україні Кабінет Міністрів ухвалив постанову № 168 від 28 лютого 2022 року «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану», тим самим врегулював питання додаткової грошової винагороди для військових (сума грошої винагороди залежить від місця, характеру та умов несення служби) [6].

Тим не менш, законодавче регулювання здійснення функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, потребує постійного удосконалення, а особливо з урахуванням сучасних викликів, необхідність розробки дієвих механізмів із забезпечення виконання функції соціального захисту стосовно громадян, які проходять службу в ЗСУ та інших військових формуваннях. Зокрема, державним органам, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері соціального захисту, необхідно розробити покрокову інструкцію та чіткі рекомендації, що включатимуть: право на соціальну та професійну адаптацію осіб, які звільняються або звільнені з військової служби; достатнє матеріальне та грошове забезпечення, в тому числі право на додаткову грошову винагороду у зв'язку із пораненням

(контузією, травмою, каліцтвом), пов'язаним із захистом Батьківщини; пільги на оплату житлово-комунальних послуг; право на безоплатну психологічну та медичну допомогу, а також забезпечення житловими приміщеннями громадян, які перебувають на службі в ЗСУ та в інших військових формуваннях.

1. Конституція України: станом на 23 лютого 2022 р. Київ: ВД «Професіонал», 2022. 66 с.
2. Боняк В.О., Войтюк М.П. Правова основа діяльності державних органів зі здійснення функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Дніпро, 8 грудня 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 61-65.
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей (зі змінами та доповненнями): Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 10.06.2024).
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту (зі змінами та доповненнями): Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 10.06.2024).
5. Про пенсійне забезпечення осіб, які звільнені з військової служби, та деяких інших осіб (зі змінами та доповненнями): Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#top> (дата звернення: 10.06.2024).
6. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 168 від 28 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.06.2024).

ОЛІЙНИК Антон Вікторович
аспірант кафедри
міжнародного приватного права
та порівняльного правознавства
Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого

ФУНКЦІ КОДЕКСУ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Кодифікація є складним та багатостадійним процесом, який завершується створенням кодексу – систематизованого нормативно-правового акта, що регулює певну галузь суспільних відносин. Кодекс об'єднує нормативні положення в одну цілісну структуру, усуваючи правові прогалини та забезпечуючи єдність правового регулювання.

Процес кодифікації, який завершується прийняттям кодексу, має велике значення для правової системи, а кодекси в свою чергу виконують важливі

функції в процесах систематизації та кодифікації законодавства.

Результатом діяльності суб'єкта кодифікації є розробка та прийняття кодифікаційного акту, який є не лише метою процесу кодифікації, а і визначає його функціональне призначення. Функції кодифікації можуть бути визначені як напрямки впливу на законодавство з метою його вдосконалення та підвищення ефективності. Розглядаючи кодифікацію як практичну діяльність, ми можемо характеризувати її функціональне призначення з точки зору її впливу на законодавство та поведінку суб'єктів права. У цьому випадку правомірно зазначити, що у функціях кодифікації, основних проявах її властивостей і напрямках впливу на суспільні відносини, виявляється її ціннісний аспект як суспільно-корисної діяльності. Кодифікація як найбільш досконала форма систематизації законодавства сприяє посиленню стабільності законодавства, ліквідації колізій, створенню чіткої, побудованої на науковій основі, системі нормативних актів. Вона є правовим фундаментом для побудови укрупнених нормативних блоків 20 кодифікаційних систем. У процесі здійснення кодифікаційної діяльності можна вирішити такі взаємопов'язані завдання – удосконалити і зміст, і форму законодавства, а також забезпечити відносно стабільність його форми та змісту [1, с. 17-19].

При цьому слід розрізняти функції кодифікації і функції кодексу. Це не зовсім рівнозначні поняття.

Кодекс є одним з ключових нормативно-правових актів, який виконує низку важливих функцій у правовій системі країни.

По-перше, перша і найважливіша функція кодексу полягає в систематизації правових норм у відповідній галузі законодавства. Кодекс об'єднує різні нормативні акти, які стосуються однієї або декількох суміжних правових питань, у єдину систему. Це дозволяє забезпечити логічність, послідовність і зрозумілість правових норм для їх користувачів – громадян, підприємств, урядових органів та судів. Кодекси групують і систематизують правові норми, що стосуються конкретної сфери (наприклад, цивільного чи кримінального права), щоб зробити їх доступними для розуміння і застосування.

По-друге, кодекс сприяє уніфікації правових норм у межах однієї країни або міжнародного співтовариства. Це означає, що кодекс створює єдині стандарти і правила, які застосовуються однаково до всіх суб'єктів права, незалежно від їхнього місця проживання або діяльності. Кодекси групують і систематизують правові норми, що стосуються конкретної сфери (наприклад, цивільного чи кримінального права), щоб зробити їх доступними для розуміння і застосування. Кодекси сприяють узгодженню та уніфікації нормативних актів у межах однієї галузі права, що дозволяє уникнути суперечностей та неоднозначностей у їх тлумаченні та застосуванні.

По-третє, кодекс встановлює чіткі і визначені норми, які регулюють права і обов'язки учасників правових відносин. Це сприяє правовій визначеності – розумінню суб'єктами права своїх прав та обов'язків перед

законом. Чіткість норм, їхня доступність і зрозумілість є ключовими аспектами правової визначеності. Кодекси допомагають забезпечити стабільність та передбачуваність правових відносин шляхом встановлення чітких правил і процедур для регулювання правових справ.

По-четверте, кодекс відіграє важливу роль у захисті прав і свобод особи, закріплених законом. Кодекси забезпечують системне і всебічне регулювання правовідносин, що сприяє захисту прав і свобод громадян. Вони встановлюють чіткі правила гри у відповідних сферах суспільного життя, що дозволяє громадянам краще захищати свої інтереси та здійснювати свої права.

По-п'яте, кодекс сприяє формуванню правової культури серед громадян, юристів та інших учасників правових відносин. Через свою доступність і зрозумілість, він сприяє освіті громадян у правовій сфері, розвиває їхнє правосвідомість та відповідальність за дотримання закону.

По-шосте, кодекс є основою для функціонування правової системи країни. Він встановлює правила, за якими функціонують законодавчі, виконавчі та судові органи, забезпечуючи єдність і стабільність в правозастосуванні. Кодекси є основними інструментами правотворчості в Україні. Вони визначають основні принципи та норми, на основі яких приймаються інші нормативно-правові акти. Наприклад, Цивільний кодекс України встановлює загальні положення цивільного права, що застосовуються у всіх інших законодавчих актах, які регулюють цивільні правовідносини. Наприклад, Кримінальний кодекс України встановлює основні положення щодо кримінальної відповідальності, які використовуються при розробці підзаконних актів та інших нормативних документів у сфері кримінального права.

Функції кодексу в сучасній правовій системі є невід'ємною частиною забезпечення правопорядку, захисту прав і свобод громадян, а також сприяння юридичній стабільності та правовій визначеності. Вони роблять кодекс ключовим інструментом у формуванні суспільства, що дотримується закону, і забезпечують основи для його правомірного розвитку та функціонування.

Таким чином, Кодекси в Україні є фундаментальними нормативно-правовими актами в системі законодавства України. Вони представляють собою зведення законів, що регулюють певну галузь суспільних відносин, і відіграють ключову роль у формуванні правової системи держави. Кодекси відіграють надзвичайно важливу роль у системі законодавства України, забезпечуючи систематизацію, правову визначеність, зручність у користуванні, захист прав і свобод громадян та ефективну правотворчість. Вони є основою правового регулювання у різних галузях суспільних відносин і сприяють стабільності та передбачуваності правопорядку в державі.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що функції кодексу в юридичному контексті означають сукупність цілей і завдань, які він вирішує в системі права. Ці функції включають систематизацію та упорядкування норм права, уніфікацію правових відносин, забезпечення правової стабільності та

передбачуваності, захист прав і свобод особи шляхом встановлення чітких правил і процедур регулювання конкретної галузі, а також забезпечення ефективного функціонування правопорядку.

1. Рогач О. Я. Кодифікаційні акти в системі законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2003. 209 с.

ПАТАЛАХА Іван

аспірант Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВЧЕННЯ ТОМАСА ГОББСА У ФОРМУВАННІ ТА РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВОСУДДЯ (СПРАВЕДЛИВОГО СУДУ)

При підготовці тез цієї доповіді автор поставив за мету визначити роль учення Т. Гоббса про природні закони у процесі формування та розвитку концепції правосуддя (справедливого суду).

Т. Гоббс є відомим мислителем епохи Просвітництва, котрий поряд із вченням про буття значну увагу приділив дослідженню проблем держави і суспільства. Підтвердженням цьому слугує його праця під назвою «*Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковної і громадянської*» (1651 р.). Саме у ній *англійський філософ періоду Нового часу* відтворив низку природних законів, левова частка з яких стосується генези концепції правосуддя (справедливого суду). Акцентуємо увагу на головних із них.

Так, перший і основний природний закон, як вважає сам філософ, потребує *пошуку миру та слідування йому*. Сутність цього закону зводиться до права особи захищати себе усіма можливими засобами [1, с. 217].

Третій природний закон Т. Гоббс визначив як *справедливість* і наводить такі судження: «третій природний закон саме той, за яким люди повинні виконувати укладені ними угоди. У цьому природному законі вміщені джерела і начало справедливості» [1, с. 217].

На окрему увагу заслуговує виведений філософом одинадцятий природний закон – *неупередженість*. Він, як і попередні, також стосується проблематики справедливого суду. Суть цього закону зводиться до наступного: «Так само як людина уповноважена бути суддею у спорі між людиною і людиною, природний закон приписує, щоб він (суддя) неупереджено їх розсудив. Інакше спори між людьми можуть бути вирішені лише війною. Дотримання цього закону про рівний розподіл та відплату кожному за те, що йому належить за розумом, називається неупередженістю і є дистрибутивною справедливістю» [1, с. 218].

Слід відзначити, що сучасна правова доктрина та національне законодавство визнають незалежність і недоторканність суддів при здійсненні правосуддя (ч.ч.1, 4 ст. 126; ч. 1 ст. 129 Основного Закону Української держави) [2]. Саме цим гарантіям – *про посередників* – присвячений п'ятнадцятий закон. Т. Гоббс пояснює його у такий спосіб: «природний закон – це те, що всім людям, які є посередниками миру, має бути надана гарантія недоторканності. Адже закон, що приписує мир як мету, приписує посередництво як засіб, а засобом для посередництва є гарантія недоторканності» [3, с.186].

Не можна оминати увагою і шістнадцятий природний закон, що виведений просвітителем і який також має відношення до проблематики правосуддя. Його можна назвати *«про підкорення арбітражу»*. Цей закон, як наголошує мислитель, передбачає таке: «Якщо зацікавлені сторони не погоджуються взаємно підкорятися рішення третьої особи, вони, як ніколи, далекі від миру. Ця третя особа, рішення якої вони підкоряються, називається арбітром. А звідси природний закон, згідно з яким у випадку спору сторони повинні підпорядкувати своє право рішення арбітра» [1, с. 218 - 219].

Обґрунтований та виведений Т. Гоббсом сімнадцятий природний закон, за яким *ніхто не може бути суддею самого себе*, у сучасній правничій науці слід розглядати як аксіому. Його сутність зводиться до наступного: «оскільки наявне очевидне припущення, що будь-яка людина робить усе для своєї вигоди, тож ніхто не може бути справедливим арбітром у своїй власній справі» [1, с. 219].

Не менш важливе значення для розуміння ролі учення Т. Гоббса про природні закони у процесі формування та розвитку концепції правосуддя (справедливого суду) має й вісімнадцятий природний закон. Він зводиться до того, що *ніхто не повинен бути суддею у справі, в якій він в силу природних причин має пристрастність (інтерес)* [1, с. 219]. При цьому слід наголосити на тому, що у чинному процесуальному законодавстві та сучасній правовій доктрині саме особистий інтерес судді (або його пристрастність) розглядаються як одна із перешкод для здійснення правосуддя і тому є підставою для відводу такого судді.

Із вищезазначеними природними законами логічно пов'язаний обґрунтований та виведений Т. Гоббсом і дев'ятнадцятий закон, пов'язаний із значущістю аргументів (доказів) у ході доказування, який слід назвати *«про свідків»*. Його сутність мислитель обґрунтовує у такий спосіб: «Оскільки у спорах про факт суддя не повинен довіряти одній стороні більше, ніж іншій (якщо немає інших аргументів), то він (суддя) повинен довіряти третій особі або третій і четвертій, або більшій кількості осіб, адже інакше спірне питання залишилося б невирішеним, а рішення по ньому було б віддано силі, що суперечить природному закону» [1, с. 219].

Отже, здійснений аналіз вчення Т. Гоббса про природні закони (на прикладі праці під назвою *«Левіафан, або Матерія, форма і влада держави*

церковної і громадянської» (1651 р.), свідчить про суттєвий внесок мислителя у формування та розвиток концепції правосуддя (справедливого суду). Підтвердженням цьому слугують як теоретичні положення, так і приписи чинного національного законодавства України, що знайшли своє відображення насамперед у тексті Конституції України й торкаються визнання незалежності та недоторканності суддів, як посередників, у вирішенні правових суперечок (ч.ч. 1, 4 ст. 126 ч.1 ст. 129 Основного Закону Української держави); визнання на конституційному рівні імперативної вимоги щодо обов'язковості виконання судових рішень для учасників судового процесу (ст. 129-1), а також у процесуальних законах.

1. Історія вчень про право і державу : Хрестомтія для юридичних вищих навчальних закладів і факультетів/ Уклад., заг. ред.. проф., д-ра істор. наук Г.Г. Демиденка. 3-тє вид., доп. і змін. Харків: Право, 2005. 912 с.

2. Конституція України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text/>.

3. История политических и правовых учений : Хрестоматия для юридических вузов и факультетов. Сост. и общ. ред. проф., д-р ист. наук Г.Г. Демиденко. Харьков: Факт, 1999. 1080 с.

***ГІДЕНКО Олександра Сергіївна**
слухач магістратури ННІ права та
підготовки фахівців для підрозділів
Національної поліції
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:
***БОНЯК Валентина Олексіївна**
завідувач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Міжнародний Комітет Червоного Хреста є однією з найбільших гуманітарних організацій у світі, яка займається захистом життя та здоров'я людей в найбільш вразливих ситуаціях. Відділення цієї міжнародної

організації функціонують у всіх куточках світу, захищаючи права людей та в разі потреби надаючи допомогу тим, хто цього найбільше потребує.

Сьогодні певна недостатня ефективність дій вказаної організації в умовах повномасштабної війни в Україні є предметом різносторонньої критики. Дослідження діяльності та обмежень, з якими стикається Товариство Червоного Хреста у своїй роботі під час збройного конфлікту в нашій державі, й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Доцільним вбачаємо вказати на ті конкретні повноваження Міжнародного Червоного Хреста, які ця організація має стосовно перевірки умов утримання полонених:

1) доступ до місць утримання: Червоний Хрест наділений правом відвідувати місця утримання, де тримаються полонені особи, включаючи в'язниці, табори для військовополонених та інші заклади;

2) перевірка умов утримання полонених: представники Червоного Хреста мають право оглядати умови утримання полонених, включаючи умови проживання, доступ до медичної допомоги, харчування та інші аспекти;

3) захист прав полонених: Червоний Хрест зобов'язаний гарантувати, що права полонених осіб дотримуються відповідно до міжнародних стандартів, включаючи право на гуманне поводження, захист від будь-яких форм катування та недопустимість дискримінації [2; 3].

Тож слід констатувати, що Міжнародний комітет Червоного Хреста є єдиною організацією у світі, котра, відповідно до міжнародних стандартів, має доступ до двох сторін збройного конфлікту. Саме Червоний Хрест має юридичне право перевіряти стан полонених та умови їх утримання на території держав, що воюють. Водночас світова спільнота наразі спостерігає, що вказана організація фактично є безсилою в нинішніх умовах правового режиму воєнного стану в нашій державі та подекуди не має жодної інформації про місце перебування цивільних чи військовополонених.

Вітчизняні громадські діячі вказують на основну проблему пасивності Червоного Хреста щодо питання утримання полонених й визначають її як таку, що полягає у відсутності ініціативи організації в даному напрямі: вона практично не здійснює спроб отримати доступ до полонених, а відтак не отримує інформації щодо їхнього стану. Організація аргументує це тим, що російська федерація обмежує доступ представникам Червоного Хреста до більшості українських полонених: цивільних та військових [1]. Таким чином, організація перекладає відповідальність на країну-агресорку.

Бездіяльність Червоного Хреста виявляється і в тому, що за свідченнями осіб, що мали досвід перебування у ворожому полоні, єдиною згадкою про діяльність організації є факт заповнення папірців з відмітками контактних даних при взятті в полон. На цьому співпраця обмежується [4].

Для підвищення ефективності діяльності Міжнародного комітету Червоного Хреста в Україні під час війни пропонуємо вжити низку заходів, що допоможуть організації краще виконувати свою гуманітарну місію:

1. Покращити співпрацю з урядом України, а також комунікацію з іншими сторонами конфлікту (саме такі кроки забезпечать безпечний і безперешкодний доступ представників цієї організації до місць (територій), що постраждали від воєнних дій).

2. Налагодження та підтримання постійних зв'язків з громадськістю (наприклад, в Україні з представниками проєкту пошуку зниклих цивільних українців «Знайти своїх») шляхом підвищення рівня комунікації з суб'єктами громадянського суспільства, роз'яснюючи роль і завдання організації, аби здобути довіру та підтримку з боку місцевого населення.

3. Активізація діяльності із здобуття фінансової підтримки від міжнародних спонсорів, урядів та приватних осіб для забезпечення виконання завдань, покладених на Товариство, в тому числі для збільшення кількості та якості гуманітарних поставок, таких як медичні матеріали, їжа, вода та засоби гігієни.

4. Контроль звітності шляхом забезпечення прозорого звітування про діяльність організації.

Реалізація вищеперерахованих заходів, на наш погляд, сприятиме покращенню ефективності роботи Міжнародного Червоного Хреста в Україні, забезпечуючи кращий захист і підтримку для постраждалих від війни.

Отже, критика бездіяльності Міжнародного комітету Червоного Хреста в Україні пов'язана з обмеженим доступом до зон конфлікту та бездіяльністю організації щодо інспектування умов утримання українських полонених, а також їх повернення в Україну. Основною проблемою наразі є небажання співпраці з боку держави-окупанта. Для покращення діяльності організації необхідно зміцнити координацію з урядовими органами та іншими гуманітарними організаціями, а також здійснювати поступові кроки до налагодження взаємодії з країною-агресоркою щодо дотримання положень гуманітарного права в умовах повномасштабної війни.

1. Осадча К. Вседозволеність РФ і бездіяльність Міжнародного Червоного Хреста: чому цивільні полонені – найбільш незахищені URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/04/04/253657/> (дата звернення: 19.05.2024).

2. Статут Товариства Червоного Хреста України. 2016. URL: https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/Statute_URCS.pdf (дата звернення: 18.05.2024).

ГОРОБЕЦЬ Вікторія
*здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:
БОНЯК Валентина Олексіївна
*завідувач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

РОЛЬ АКСІОЛОГІЧНОГО МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ДОСЛІДЖЕННІ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Починаючи з 2014 року, проблематика соціальної реабілітації учасників бойових дій та членів їх сімей постійно перебуває у полі зору наукових інтересів учених різних галузей знань й вирізняється своєю важливістю, актуальністю та багатоаспектністю. Науковці привертають увагу до найбільш значимих питань, пов'язаних із:

- загальнодержавним значенням такої реабілітації учасників бойових дій та членів їх родин в умовах триваючого у державі правового режиму воєнного стану;
- важливістю здійснення такої діяльності, як складової обороноздатності держави;
- потребою узгодженої та ефективної діяльності державних та громадських організацій із забезпечення учасникам бойових дій та членам їх сімей усіх можливих видів соціальної реабілітації.

Здійснений огляд наукових досліджень із обраної проблематики надає можливість виокремити три періоди вищезгаданих наукових розвідок, а саме: 1) 1991 – 2014 рр. – праці учених періоду незалежності України, в яких розглянуті питання соціальної реабілітації різних категорій населення (дітей, інвалідів, військовослужбовців (включно і тих, які були задіяні у воєнних конфліктах); 2) 2014 р. – до 24 лютого 2022 р. – наукові роботи, в яких, починаючи з початку окупації території Автономної Республіки Крим та збройного конфлікту на сході України і до початку повномасштабної агресії збройних сил російської федерації, висвітлена проблематика соціальної реабілітації учасників антитерористичної операції (АТО/операції об'єднаних сил (ООС); 3) етап наукових досліджень – з 24 лютого 2022 р. (початок запровадження правового режиму воєнного стану) – дотепер. Праці вітчизняних учених присвячені різним видам соціальної реабілітації досліджуваної

категорії осіб.

Першу групу доктринальних джерел складають праці вітчизняних учених, що торкалися питань становлення та розвитку соціальної реабілітації в Україні в умовах незалежності (роботи Л.І. Романовської [1], С.Я. Харченка, М.С. Кратінової, Л.Ц. Ваховського та ін. [2], А.Г. Горілого [3], які досліджували теорію, практику та історію цього феномену. Важливо зазначити, що у своїх працях ці вчені висвітлюють різні види реабілітації (медичної, соціальної та професійної) та водночас здійснили спробу комплексно охарактеризувати досліджуване явище (робота І.Р. Мисули та Л.О. Вакуленко) [4].

Соціальному захисту військовослужбовців Збройних Сил України у 1991– 2005 рр. та висвітленню його історичного аспекту присвячена праця С.С. Корольова [5]. Не менш вагомим є доробок учених, які у колективній праці «Реабілітація військовослужбовців в Україні. Загальні проблеми та особливості організації під час воєнного стану» порушили питання відновлення досліджуваної категорії осіб. Науковці узагальнили значний теоретичний і практичний матеріал, що мало для нас важливе значення в плані розкриття сутності феномену соціальної реабілітації [6]. Окремо слід зупинитись і на монографічній праці В.О. Лескова, що здійснив спробу розкрити феномен соціально-психологічної реабілітації тих військовослужбовців, які повернулися із зон воєнних конфліктів [7].

Наступна група наукових досліджень, присвячених проблемам соціальної реабілітації учасників бойових дій та їх сімей, охоплює роботи про таку реабілітацію учасників антитерористичної операції, які були підготовлені в нових історичних умовах так званої «гібридної війни» (період АТО/операції об'єднаних сил (ООС)) (з 2014 – до 24 лютого 2022 р.) Базуючись на різних методологічних підходах до висвітлення реабілітації військовослужбовців, учені формулюють дефініцію поняття «реабілітація військовослужбовців – учасників бойових дій», аналізують низку законодавчих актів, предметом регулювання яких є відносини із забезпечення соціального захисту військовослужбовців та їх сімей (наукові праці учених В.І. Шевчука, Н.М. Беляєвої, О.Б. Яворовенка [8], С.О. Ветлинського [9], Д.Ю. Шаршаткіна [10] та інших).

На окрему увагу заслуговують праці Н.С. Олексюк, у яких авторка наголошує, що діяльність військовослужбовців в умовах, що склалися, починаючи з 2014 р., має нові наслідки як для самих учасників бойових дій (військовослужбовців), так і для членів їх родин. Вона пропонує виокремлювати сім'ї військовослужбовців, як особливу категорію населення, що також мають потребу у соціальній допомозі [11].

Суттєво, що інший учений, Ю.Л. Бриндіков, у своїй праці акцентував увагу на основних спрямуваннях реабілітаційної діяльності соціального працівника та здійснив спробу надати власне трактування терміну «реабілітація» [12].

Вагоме значення для покращення практичної діяльності з надання соціальної реабілітації учасникам бойових дій та їх сім'ям мають наукові дослідження третього періоду (з 24 лютого 2022 р. (початок запровадження правового режиму воєнного стану) – дотепер). Такі розробки представлені науковими роботами вітчизняних учених О.В. Тімченка [13], М.М. Матяша [14], О.А. Мельниченка, Л.В. Моїсеєнка [15], О.Ю. Міхеєва [16] та інших. Умови правового режиму воєнного стану в Україні, що був оголошений в результаті відкритої військової агресії російської федерації проти нашої держави, призвели до появи значної кількості осіб, які отримали поранення, контузії, постраждали від бойових дій, тимчасової окупації й викликали появу нових наукових досліджень, які присвячені питанням надання допомоги та підтримки таких учасників бойових дій, а також пошуку адекватних та дієвих шляхів підвищення ефективності надання медико-соціально-психологічної реабілітації учасникам бойових дій та членам їх сімей.

Серед наукових досліджень означеного нами періоду вважаємо за необхідне акцентувати увагу на роботі С.В. Базарного «Соціальна реабілітація військовослужбовців», у якій досліджуваний феномен учений спочатку характеризує як самостійну галузь охорони здоров'я в рамках сучасної медицини, однак надалі не обмежується лише такою її односторонньою характеристикою, а відносить до основних видів такої реабілітації медичну (включно лікувальну), психологічну, фізичну, військово-професійну.

Науковець не тільки охарактеризував кожен із указаних різновидів, але й навів приклади такої реабілітації вказаної категорії осіб.

Важливо, що свою працю учений адресує не тільки дослідникам, але й командирам, військовим психологам, медичним працівникам, військовим юристам, громадським структурам [17].

В основу методології нашого дослідження покладені світоглядні принципи, підходи і методи. Наріжним каменем методології пізнання ми обрали ідею прав людини – людиноцентристську парадигму.

Базовим та відправним елементом при дослідженні проблематики феномену соціальної реабілітації учасників бойових дій та членів їх родин нами обрано принципи пізнання: всебічності та повноти, об'єктивності й історизму (принципи пізнання – це загальнозначущі вимоги та ідеї, що мають найвищу імперативність, лежать в основі дослідження та пронизують його).

Так, принцип всебічності й повноти забезпечив дослідження соціальної реабілітації вказаної категорії осіб у взаємозв'язку та взаємодії цього явища з іншими видами реабілітації.

Принцип об'єктивності сприяв пізнанню феномену соціальної реабілітації у всій його багатогранності, складності, враховуючи сукупність як позитивних, так і негативних моментів, незважаючи на його суб'єктивне сприйняття та оцінку.

Принцип історизму дозволив пізнати генезу феномену, що досліджується, а також нормативного регулювання цих відносин на тлі

процесів розвитку нашої державності в період незалежності.

Наступним елементом обраної нами методології є методологічний підхід, під яким ми пропонуємо розуміти сумативне утворення – сукупність методів (включно філософських і загальнонаукових) та принципів дослідження. У роботі ми послуговувалися аксіологічним підходом, в основу якого покладено пізнання обраного нами предмету дослідження з погляду конституційного визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 Основного Закону) [18].

Провідну роль у написанні наукової роботи відіграли методи наукового дослідження, відправним із яких є діалектичний. Він забезпечив з'ясування генези соціальної реабілітації учасників бойових дій, а також членів їх сімей в Україні за період незалежності, взаємозв'язку досліджуваного феномену з іншими видами реабілітації, що надало змогу охарактеризувати сучасний стан соціальної реабілітації та визначити подальші тенденції її розвитку.

Вагоме значення у проведенні цього дослідження належить загальнонауковим методам: а) формально-логічним методам аналізу та синтезу, індукції і дедукції, що дозволили розкрити зміст поняття «соціальна реабілітація учасників бойових дій та членів їх сімей» та системному. Завдяки використанню можливостей останнього досліджуваного нами феномен був розглянутий як певне системне явище зі своїми ознаками, що включене до порядку більш високого рівня (реабілітації в цілому); б) історичному, що дозволив дослідити процес нормативно-правового регулювання соціальної реабілітації вказаної категорії осіб у нашій державі за роки незалежності; в) порівняльному. Його пізнавальні можливості були використані нами при з'ясуванні співвідношення понять «реабілітація» та «соціальна реабілітація», що утворюють єдиний понятійний ряд.

Наступну групу методів пізнання досліджуваного нами явища складають конкретно-наукові методи, а саме: а) формально-догматичний дозволив сформулювати дефініцію поняття «соціальна реабілітація учасників бойових дій та членів їх сімей» та виокремити його суттєві ознаки; б) використання можливостей спеціально-юридичного методу сприяло розкриттю змісту нормативно-правових актів, що регламентують відносини із надання такої реабілітації вказаній категорії осіб.

Отже, в своїй сукупності обрана нами методологія дослідження забезпечила досягнення поставленої мети, а проведений аналіз наукових праць надає нам підстави стверджувати про наявність достатньо широкого кола наукових праць учених різних галузей знань, в яких різноаспектно висвітлено окремі положення, що торкаються як соціальної реабілітації учасників бойових дій, так і членів їх родин.

Однак щоденне протистояння наших воїнів російському агресору породжує нові виклики, що вимагає від науковців зосередження уваги як на усталених складових соціальної реабілітації цієї категорії осіб, так і на нових

її сторонах. І особливо в умовах, коли такої допомоги потребує значна кількість наших військовослужбовців та членів їх родин.

1. Романовська Л. І. Теорія та практика реабілітаційної роботи : навч. посібник. Хмельницький : ХНУ, 2009. 222 с.
2. Історія, теорія і практика соціальної роботи в Україні: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упорядники: Харченко С.Я., Кратінов М.С., Ваховський Л.Ц., Песоцька О.П., Кратінова В.О., Караман О.Л. Луганськ: Альма-матер, 2005. 408 с.
3. Горілий А.Г. Історія соціальної роботи: навчальний посібник. Тернопіль: Видавництво Астон. 2004. 174 с
4. Медична та соціальна реабілітація: навчальний посібник / За заг. ред. І.Р. Мисули, Л.О. Вакуленко. Тернопіль: ТДМУ, 2005. 402 с.
5. Корольов С. Соціальний захист військовослужбовців Збройних Сил України (1991–2005 рр.): історичний аспект : дис. канд. іст. наук: спец. 20.02.22. Київ, 2006. 208 с.
6. Реабілітація військовослужбовців в Україні. Загальні проблеми та особливості організації під час воєнного стану. Київ. ВД «Професіонал», 2022. 406 с.
7. Лесков В.О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : Дис... канд. наук: 19.00.09 - 2008. URL: <http://www.disslib.org/sotsialno-psykholohichna-reabilitatsia-viyskovosluzhbovtsiv-iz-rajoniv-viyskovykh.html>.
8. Шевчук В.І., Беляєва Н.М., Яворовенко О.Б. Медико-соціальна реабілітація інвалідів військової служби та учасників антитерористичної операції: Наукове видання. Вінниця: ФОП Рогальська І.О., 2015. 256 с.
9. Ветлинський С.О. Соціальний захист військовослужбовців в умовах проведення антитерористичної операції. *Ефективність державного управління*. 2016 ВИП. 4 (49). Ч. 1. 198-205 с. URL: <https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/374>.
10. Шаршаткін Д.Ю. Концепція вдосконалення надання адміністративних та соціальних послуг учасникам антитерористичної операції. *Право та державне управління: зб. наук. праць*, 2016. 153-157 с URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Ptd_u_2016_4_28.
11. Олексюк Н.С. Основні ресурси соціального супроводу сімей військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил України / Н.С. Олексюк URL: https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=uk&as_sdt=0%2C5&q=10.%09%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%8E%D0%BA+%D0%9D.
12. Бриндіков Ю.Л. Технологія здійснення реабілітаційної діяльності з військовослужбовцями, учасниками бойових дій. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки*. 2017. № 8(1). 252-260 с. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vl_up_2017_8\(1\)_34http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/12243](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vl_up_2017_8(1)_34http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/12243).
13. Тімченко О.В. Шлях підвищення ефективності медико-соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/1987/simple>.
14. Матяш М.М. Медико-психологічна реабілітація військовослужбовців в умовах російсько-української війни: етнопсихологічний дискурс, національні перспективи громадського здоров'я. URL: <https://www.umj.com.ua/article/239628/mediko-psihiologichna>

reabilitatsiya-vijskovosluzhbovtiv-v-umovah-rosijsko-ukrayinskoyi-vijni-etnopsihologichnij-diskurs-natsionalni-perspektivi-gromadskogo-zdorov-ya.

15. Мельниченко О.А., Моїсєєнко Л.В. Інституціональне забезпечення медико-соціальної реабілітації постраждалих унаслідок військової агресії. URL: <https://repo.knmu.edu.ua/bitstream/.pdf>.

16. Міхєєва О.Ю. Характеристика основних форм та методів соціальної підтримки сімей. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2015. Вип. 20. 70-79 с.

17. С.В. Базарний Соціальна реабілітація військовослужбовців. URL: <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v32/38.pdf>.

18. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

19. Стратегія Товариства Червоного Хреста України. 2021-2025 роки. URL: <https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2021/11/2021-Стратегія-сайт.pdf> (дата звернення: 18.05.2024).

20. Червоний Хрест «на службі» у росіян: шокувальні свідчення звільненого з полону українця. URL: <https://tsn.ua/exclusive/chervoniy-hrest-na-sluzhbi-u-rosiyan-shokovalni-svidchennya-zvilnenogo-z-polonu-ukrayincya-2547637.html> (дата звернення: 18.05.2024).

ПАВЛІЄНКО

Вікторія Олександрівна

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ВОЙТЮК Марина Петрівна

викладач кафедри теорії

та історії держави та права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Національна безпека України стала критичною через збройну агресію з боку російської федерації, що обумовило запровадження 24 лютого 2022 року правового режиму воєнного стану на всій території нашої держави. Це рішення було ухвалене для активізації дій державних органів безпеки та оборони, спрямованих на відсіч агресії та захист національних інтересів.

Воєнний стан визначається як особливий правовий режим, який може бути запроваджено у разі збройної агресії або загрози державній незалежності

та територіальній цілісності України. Він надає спеціальні повноваження органам державної влади, військовому командуванню та місцевому самоврядуванню для запобігання загрозам та відбиття агресії. Цей режим також передбачає тимчасові обмеження конституційних прав і свобод громадян та юридичних осіб, які визначені строком дії (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [1].

Після розпочатого повномасштабного вторгнення Україна повідомила міжнародні організації про тимчасовий відступ від зобов'язань Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 року. Це відхилення було необхідним для впровадження нових обмежень, пов'язаних із правом на приватність, правом на мирні зібрання. Незважаючи на це, такі обмеження мають тимчасовий характер і не є порушенням міжнародних договорів.

Міжнародне гуманітарне право визначає правила захисту прав людини під час збройних конфліктів. Це право регулює ставлення до осіб, які не беруть участі в бойових діях, і обмежує застосування насильства лише до того рівня, який необхідний для досягнення воєнних цілей [2].

Основу сучасного міжнародного гуманітарного права складають гаазьке та женевське право. Гаазьке право встановлює правила для воюючих сторін і обмежує засоби, що можуть завдати шкоди. Женевське право зосереджене на захисті жертв війни і включає кілька конвенцій, що регулюють умови для поранених і хворих, поводження з військовополоненими та захист цивільного населення. Ці конвенції та додаткові протоколи, ратифіковані Україною, формують систему правил, що забезпечують захист прав людини в умовах збройних конфліктів [3].

Європейський суд з прав людини, своєю чергою, перевіряє, чи держави порушують Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, але не оцінює відповідність дій держави нормам Женевських конвенцій. Інші міжнародні документи, такі як Європейська соціальна хартія і Конвенція про запобігання тортурам, доповнюють ці норми, забезпечуючи додаткові гарантії захисту прав людини під час війни [4].

Отже, в умовах збройних конфліктів і введення воєнного стану захист прав людини стає особливо актуальним, зокрема під час збройної агресії з боку російської федерації. Запроваджений правовий режим надає державним органам розширені повноваження для протидії загрозам та передбачає тимчасові обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, які мають бути пропорційними та обґрунтованими, забезпечуючи баланс між національною безпекою і правами громадян. На міжнародному рівні механізми захисту прав людини під час збройних конфліктів регулюються нормами міжнародного гуманітарного права, яке включає гаазьке та женевське право. Ратифікація Женевських конвенцій Україною зобов'язує державу дотримуватись міжнародних стандартів і нести відповідальність за порушення норм гуманітарного права.

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64 від 24.02.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 01.06.2024).
2. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: навч. посібник. За загальною редакцією Т.Л. Сироїд. Харків: Право, 2019. 494 с.
3. Гнатовський М.М. Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні. Застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини, Київ. 2017. С. 22. URL: https://www.slideshare.net/DonbassFullAccess/ss-91068423?from_action=save (дата звернення 01.06.2024).
4. Розумовський О.С. Захист прав людини, пов'язаного з порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, Вип.70. 2022. С. 141–145.

ПРОКОПЕЦЬ

Карина Олександрівна

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ВОЙТЮК Марина Петрівна

викладач кафедри теорії та історії

держави та права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ
В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕНОГО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Обов'язком кожної держави є захист конституційних прав і свобод людини та громадянина, особливо гостро це питання постає в умовах дії правового режиму воєнного стану. Діти – найуразливіша категорія населення, яка не може захищати свої права самостійно, а тим більше під час війни. Права дітей мають бути захищені, а у випадку порушення – відновлені за допомогою уповноважених національних та міжнародних інституцій.

Відповідно до Конвенції про права дитини, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 1989 року і набрала чинності 1990 року, закріплено, що «дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше» [1].

До передумов прийняття сучасних міжнародно-правових документів, які спрямовані на захист прав та свобод дітей, було створення Міжнародного союзу порятунку дітей у 1923 році; Лігою Націй прийнято Загальну Женевську декларацію у 1924 році. Водночас найбільш «авторитетним» у сфері захисту прав дітей, на думку М.В. Буроменського, є Загальна декларація прав людини 1948 року [2, с. 111].

Прийняття у 1950 році Конвенції про захист прав людини та основних свобод не лише надало дітям статусу осіб, права яких захищають дорослі, але й зробило їх суб'єктами міжнародного права, поряд з іншими учасниками міжнародних правовідносин. Іншими словами, за дітьми було визнано той самий перелік невід'ємних прав, які вони могли самостійно відстоювати у Європейському суді з прав людини.

Права дітей були офіційно закріплені у Декларації прав дитини у 1959 році; у 1974 році було прийнято Декларацію про захист жінок та дітей у надзвичайних ситуаціях та збройних конфліктах; у листопаді 1989 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила Конвенцію про права дитини. Відповідно до статей 38-39 даної Конвенції: «держави-учасниці поважають міжнародне гуманітарне право, застосовне до дітей, і вживають усіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дітей, які стали жертвами збройних конфліктів» [1].

Слід зауважити, що норми Конвенції про захист прав дитини знайшли своє відображення у багатьох національних правових актах, наприклад, у статтях 24, 51-52 Конституції України [3], главах 13-14 Сімейного кодексу України [4], Законах України «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей».

22 березня 2022 року постановою Кабінету Міністрів України (КМУ) «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» № 349 внесено відповідні зміни до нормативно-правових актів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану з питань: тимчасового влаштування дітей до дитячого будинку сімейного типу (постанови КМУ № 564, 866); тимчасового влаштування дітей у прийомні сім'ї (постанови КМУ № 565, 866); тимчасового влаштування дітей, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, на цілодобове перебування до інших закладів, в яких передбачено цілодобове перебування дітей; спрощеної процедури взяття дитини під опіку/піклування [5]. За даними ООН, з моменту ескалації війни у 2022 році внаслідок нападів загинуло щонайменше 600 дітей. Понад 1350 – отримали поранення. Реальна кількість вбитих і поранених, ймовірно, значно вища за ті цифри, які вдалося офіційно підтвердити на сьогодні [6].

Україна офіційно підтвердила депортацію 20 тисяч дітей із України до

росії. Зазначене є порушенням ст. 49 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (заборонено здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію) [7] та Конвенції про правові аспекти міжнародного викрадення дітей [8], якою регламентовано захист дітей від їх незаконного переміщення та визначено процедуру щодо повернення дітей, яких незаконно вивозять або утримують, до країни постійного місця проживання.

Відповідно до статті 32 Закону України «Про охорону дитинства» держава вживає всіх необхідних та можливих заходів для розшуку та повернення в Україну дітей, які були незаконно вивезені за кордон, у тому числі через воєнні дії та ситуації, пов'язані зі збройним конфліктом [9]. Коли почалася війна, було створено Ініціативну групу із захисту прав дітей у воєнний час, а 17 березня 2022 року було створено Координаційний штаб із захисту прав дітей у воєнний час. Він безпосередньо координує діяльність центральних та місцевих адміністративних органів та органів місцевого самоврядування з питань евакуації, створення безпечних умов та забезпечення прав дітей-сиріт, дітей, які залишилися без піклування батьків і не досягли 18-річного віку, проживають або перебувають в установах різного типу, у тому числі дітей-інвалідів, а також дітей, які не мають такого статусу, але проживають або перебувають в установах різного типу, у тому числі дітей-інвалідів.

Таким чином, захист прав дітей в умовах збройного конфлікту зараз регулюється міжнародним гуманітарним правом, універсальними та регіональними конвенціями, що регулюють поведінку держав в умовах як миру, так і збройного конфлікту, а також нормами звичайного міжнародного права. Незважаючи на значний прогрес у вдосконаленні законодавства, що регулює захист прав дітей, в Україні сьогодні існує мало правових норм, які докладно описують захист прав дітей в умовах воєнного стану.

1. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 18.05.2024).

2. Міжнародне право: навч. посібник /за заг. ред. М.В. Буроменського. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 335 с.

3. Конституція України від 28.06.1996 року №254-к URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.05.2024).

4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року №2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 18.05.2024).

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» № 349 від 22.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.05.2024).

6. ЮНІСЕФ: за три місяці в Україні через війну загинуло щонайменше 25 дітей. URL: <https://news.un.org/ru/story/2024/04/1451691> (дата звернення: 20.05.2024).

7. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text. (дата звернення:

20.05.2024).

8. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text. (дата звернення: 20.05.2024).

9. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>. (дата звернення: 20.05.2024).

ПАНТЮШЕНКО

Артур Андрійович

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ,

Науковий керівник:

ВОЙТЮК Марина Петрівна

викладач кафедри

теорії та історії держави і права,

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Запровадження правового режиму воєнного стану в Україні у 2022 році стало викликом не лише для безпеки та оборони держави, але й для дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина. З одного боку, держава має вживати заходів для захисту суверенітету та територіальної цілісності, з іншого – зобов'язана поважати й гарантувати фундаментальні права людини, навіть під час війни.

Основний Закон Української держави проголошує, що людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність особистості, свобода й особиста безпека визнаються найвищими цінностями; держава гарантує їх захист; права й свободи є невід'ємними та невідчужуваними [1].

В умовах воєнного стану допускається тимчасове обмеження деяких конституційних прав і свобод людини і громадянина, але лише з метою забезпечення безпеки населення та оборони держави. Такі обмеження мають ґрунтуватися на законі, бути пропорційними й не суперечити міжнародним стандартам у сфері прав людини.

Указом Президента України № 64/2022 запроваджено правовий режим воєнного стану в Україні та визначено обмеження конституційних прав людини та громадянина, що мають на меті забезпечити безпеку та стабільність

в умовах загрози для національної безпеки. Зокрема, обмежено право на свободу пересування (встановлено комендантську годину, чоловікам віком з 18 до 60 років обмежено виїзд за межі України), заборону на мирні зібрання (відповідно до яких громадяни мають право висловлювати свої погляди та вимагати змін у політиці чи суспільстві) [2].

Крім того, воєнний стан включає в себе обмеження доступу до інформації та свободи слова, що може затримати передачу об'єктивної та розгорнутої інформації громадянам. Уповноважені органи проводять особистий огляд та огляд майна громадян, що може порушити право на приватне життя. Вказані заходи вважаються необхідними для запобігання можливим загрозам безпеці держави та виявлення потенційних загроз.

Всі обмеження є тимчасовими і будуть скасовані після припинення дії правового режиму воєнного стану. Це підкреслюється як засіб забезпечення тимчасовості заходів та відновлення нормального функціонування конституційних прав і свобод громадян після закінчення кризової ситуації [2].

В умовах воєнного стану держава прагне забезпечити дотримання конституційних прав і свобод громадян, але це часто супроводжується рядом проблем. На перший погляд, не завжди чітко визначені межі обмеження конституційних прав і свобод, що може призвести до ситуацій, коли права громадян обмежуються більш, ніж це необхідно для забезпечення безпеки. Це може створювати проблеми з легітимністю і справедливістю заходів, призначених для відвернення загрози.

Мають місце зловживання владою з боку представників правоохоронних органів, які можуть використовувати свої повноваження для придушення опозиційних голосів чи порушення прав громадян. Це може породжувати недовіру до влади та загострювати суспільну напругу в умовах воєнного стану [3, с.127].

В умовах воєнного стану не всі мають доступ до правового захисту. Це пов'язано із обмеженим доступом: до судової системи – через обставини, які виникають в умовах конфлікту або через інші обставини, що перешкоджають наданню правової допомоги; до інформації або громадських та правозахисних організацій, що ускладнюють встановлення фактів порушень і надання відповідної реакції на них [4, с.163].

Для вдосконалення механізмів дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану необхідно переглянути підходи та вжити ряд заходів. По-перше, важливо чітко визначити межі обмеження конституційних прав і свобод у законодавстві, щоб уникнути можливих непорозумінь і зловживань з боку влади під час введення обмежень. По-друге, необхідно забезпечити суворий контроль за діяльністю правоохоронних органів, щоб уникнути можливих випадків зловживання владою та порушення прав громадян. По-третє, слід розширити доступ людей до правового захисту, забезпечивши їм можливість отримання кваліфікованої юридичної допомоги незалежно від обставин чи статусу.

Отже, дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах правового режиму воєнного стану є доволі складним завданням. Але спільними зусиллями держави, інститутів громадянського суспільства та міжнародної спільноти можна забезпечити належний рівень захисту прав людини навіть під час війни.

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, С. 141.
2. Гавриленко О.І. Дотримання конституційних прав та свобод в умовах воєнного стану. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/10307/1/10.pdf> (дата звернення: 28.05.2024).
3. Мельник Р.І., Чубко Т.П. Проблеми обмеження прав і свобод людини в умовах дії спеціального правового режиму. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. № 1. С. 125–134.
4. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наук. семінару (23 червня 2022 р.)* / Львів. держ. ун-т внутр. справ, Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 315 с.

ХИЖНЯК Ігор Олександрович
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
ВОЙТЮК Марина Петрівна
викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Питання забезпечення гендерної рівності у правоохоронних органах є ключовим аспектом досягнення національних цілей розвитку в Україні. Національна поліція України, що служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, у своїх структурних підрозділах допускає існування гендерної дискримінації. Тож автор має на меті висвітлити необхідність забезпечення гендерної рівності в органах Національної поліції України.

Гарантування гендерної рівності в поліції полягає у реалізації даного права уповноваженими суб'єктами, що в подальшому сприятиме захисту прав

у робочому середовищі, підвищенню ефективності правоохоронної діяльності та забезпеченню верховенства права.

Надзвичайно важливим для жінок-поліцейських є розвиток навичок володіння, застосування (використання) вогнепальної зброї, оскільки це стосується їхньої безпеки та ефективності виконання службових обов'язків. Забезпечення гендерної рівності у навчанні з вогневої підготовки є необхідним елементом розвитку поліцейських сил та гарантії безпеки в суспільстві. Розглядаючи різноманітні аспекти гендерної рівності у правоохоронній сфері враховують не лише правові, але й психологічні аспекти, особливо коли мова йде про використання зброї. Жінкам-поліцейським потрібна спеціальна підготовка та психологічна підтримка, тому що можливість завдати комусь страждань може суттєво вплинути на їхню психіку [2, с.1-2].

З огляду на певну проблематику підготовки жінок-поліцейських (зазвичай виникають складнощі під час спеціальної фізичної та вогневої підготовки) у чоловіків-поліцейських виникає позиція, що до лав Національної поліції жінок краще не набирати. Проте досвід свідчить, що збільшення представленості жінок у поліції важливе не лише з погляду рівності, але й з практичних міркувань. Наявність жінок-поліцейських дозволяє глибше розуміти потреби різних груп населення та забезпечує більш широкий спектр ідей, навичок та досвіду. Вони мають особливі якості, які допомагають у вирішенні різних ситуацій з меншим використанням сили та зменшенням кількості скарг від громадян [1, с.13]. Жінки можуть мати більше можливостей для успішного проведення перевірок, бесід з потерпілими та проведення обшуків. Проте необхідно зазначити, що наразі жінки складають невелику частку працівників поліції. Тому цей аспект потребує подальшого вирішення.

Різні групи населення, такі як чоловіки, жінки, хлопці та дівчата, стикаються з різними проблемами, тому поліція має бути готовою до реагування на всі ці аспекти. Різноманітний склад поліції, включаючи гендерну складову, сприяє побудові більш відкритої організаційної культури, що дозволить ефективніше реагувати на потреби суспільства щодо забезпечення безпеки та правопорядку [3, с. 97].

Тож забезпечення гендерної рівності у Національній поліції є важливим кроком на шляху до створення справедливого, безпечного та рівноправного суспільства і вимагає системних заходів з усунення дискримінації, підвищення освітнього рівня та включення жінок у прийняття рішень у правоохоронній сфері [1, с. 12]. Враховуючи різні потреби та перспективи чоловіків і жінок, поліція може стати більш відкритою для всіх верств населення. Розглядаючи роль жінок у поліції, важливо враховувати не лише їхні правові та професійні аспекти, але й психологічні та соціокультурні особливості. Допомога в адаптації та розвитку жінок-поліцейських дозволить створити сприятливі умови для їхньої успішної роботи та кар'єрного зростання.

1. Смірнова О. М. Психологічні умови забезпечення гендерної рівності в діяльності органів внутрішніх справ України: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.06. Харків, 2015. 20 с.
2. Мартиненко О. Права жінок-правоохоронців та політика гендерної рівності: досвід інших країн у вітчизняному контексті. Права людини в Україні: інформ. Портал / Харків. правозахис. група. 07.05.2009. URL: <http://khp.org/index.php?id=1241689788> (дата звернення: 11.05.2024).
3. Конєць Т. В. Вплив гендерної рівності у системі правоохоронних органів: проблеми та перспективи. *Сучасні підходи боротьби зі злочинністю: погляди молодих вчених: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти, Кривий Ріг. 26 листопада 2021 р./КННІ ДонДУВС. Кривий Ріг, 2022. С. 97-100.*

КУЦЕВОЛ Соф'я Вадимівна
слухач магістратури I курсу
ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної
поліції Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
БОНЯК Валентина Олексіївна
завідувач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ ПРАВНИКА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРЕДМЕТА ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ

Професія юриста досить багатогранна й багатоаспектна; вона має важливе соціальне призначення, здійснюючи вплив на долю людей, життя держави, функціонування підприємств, установ, організацій. Для громадян, котрі вирішили пов'язати своє життя з юриспруденцією та присвятити себе служінню закону, питання моральності є одним із ключових. Зауважимо, що і правова норма існує саме завдяки її моральному змісту, а у випадку, коли такий зміст зникає, – вона фактично перестає діяти. Тому право за будь-яких умов і у будь-які часи має сприяти забезпеченню морального клімату у суспільстві, утвердженню основоположних моральних цінностей, що його живлять.

З погляду вітчизняного ученого Ж. Алексєєвої, професійна етика юриста (досить поширеним є використання й інших термінів, як-от, «правнична етика»),

«юридична етика») є сукупністю правил, які визначають поведінку юриста в професійній діяльності, а також норм, що відповідають чинним законам та нормативним документам.

Загалом керівні принципи професійної етики містять елементи загальної етики та моралі. Всі вимоги морально-етичного характеру, котрі висуває суспільство до юриста, є прагненням до ідеалу. Вони не мають зовнішнього державного чи суспільного примусу [1].

Натомість професійна етика правника базується на саморегуляції та внутрішніх принципах, встановлених професійними асоціаціями. Юристи дотримуються етичних кодексів добровільно, розуміючи важливість високих стандартів для підтримання репутації професії. Такий підхід забезпечує незалежність юридичної професії і сприяє зміцненню довіри суспільства до правової системи.

Основним джерелом професійної етики юриста є, насамперед, Конституція України, яка закріплює презумпцію невинуватості та визначає основну етичну норму для правників – ніхто не може бути визнаним винним без вироку суду [2]. Не менш значущими джерелами є Закони України, зокрема, «Про нотаріат», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та ін., Постанови Кабінету Міністрів України, Укази Президента України. Слід зазначити, що до джерел юридичної етики також варто віднести рішення Конституційного Суду України. До корпоративних деонтологічних документів у нашій державі слід зарахувати кодекси професійної етики суддів та суддівської етики, правила адвокатської етики та інші.

Професійна етика правника – це ключовий аспект юридичної практики, що визначає стандарти поведінки, яких повинні дотримуватися юристи у своїй професійній діяльності. Вважаємо за потрібне сформулювати основні принципи професійної етики правника:

1. Чесність і добросовісність. Юристи повинні завжди говорити правду клієнтам, судам, колегам та іншим учасникам юридичного процесу, а також виконувати свої зобов'язання з повною відданістю та відповідальністю.

2. Етичні відносини з колегами. Юристи повинні поважати своїх колег, сприяти професійному співробітництву та взаємодопомозі. Водночас слід уникати недобросовісної конкуренції та не використовувати неетичні методи для залучення клієнтів.

3. Конфіденційність. Інформація, отримана від клієнтів, повинна залишатися конфіденційною, за винятком випадків, передбачених законом або коли клієнт дає згоду на її розголошення. Правники зобов'язані вживати всіх необхідних заходів для захисту інформації клієнтів від несанкціонованого доступу.

4. Незалежність і неупередженість. Юристи повинні зберігати незалежність від будь-яких зовнішніх впливів, зокрема політичних, економічних чи соціальних, а також діяти неупереджено та справедливо, не допускаючи конфлікту інтересів.

5. Компетентність і професіоналізм. Фахівці в галузі права повинні постійно підвищувати свою кваліфікацію, слідкувати за змінами в законодавстві та судовій практиці.

6. Справедливість і законність. Правники мають завжди діяти в рамках закону, а також сприяти встановленню справедливості і правопорядку, захищаючи права та свободи громадян.

Дотримання вищеперерахованих принципів професійної етики, на наш погляд, є необхідною умовою для забезпечення прав і свобод людини і громадянина, надання юридичних послуг високої якості, підтримки довіри до правничої професії. Схиляємося до думки, що у закладах вищої освіти юридичного профілю навчальні дисципліни, які торкаються питань професійної етики, відіграють суттєву роль у підготовці висококваліфікованих правників. Важливими також стануть регулярні семінари, тренінги та вебінари для юристів, що спрямовані на підвищення їх обізнаності з етичних питань. Цікавим досвідом може стати також створення служб підтримки з надання послуг з психологічної допомоги для правників, що стикаються зі стресовими ситуаціями, особливо в умовах правового режиму воєнного стану, та етичними конфліктами.

Отже, професійна етика – це потужний складник, що сприяє формуванню внутрішнього світу правника та його морально-етичної культури. Досліджувана категорія є ключовим аспектом побудови довіри та поваги до професії правника, забезпечуючи високі стандарти поведінки та якості юридичних послуг.

1. Алексеева Ж. М. Образ юриста в сучасній європейській культурі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Алексеева Жанна Миколаївна. Київ, 2008. 169 с.

2. Фіолевський Д.П. Юридична етика: підручник. К.: Алерта, 2011. 288 с.

АЛФЬОРОВ Корній

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

МАРЧЕНКО Олена Вікторівна

професор кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор філософських наук, доцент

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР І ПРАВОВА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Мета дослідження полягає в усвідомленні ролі та значення Конституції України як суспільного договору та правової основи національного законодавства.

Конституція України, як форма суспільного договору, визначає основні принципи та норми, на яких ґрунтується державотворення. Вона є найважливішим законодавчим документом, що відображає волю народу та встановлює рамки діяльності державних органів.

Відповідно до статті 72 Конституції, всенародний референдум може бути оголошений Президентом або Верховною Радою за їхньою компетенцією та відповідно до їхніх функцій [1].

Цей механізм демонструє важливість народного голосу у прийнятті стратегічних рішень для держави. Ініціатива щодо проведення референдуму належить громадянам України, котрі мають право голосу.

Це вимагає активної підтримки не менше трьох мільйонів громадян, а також збір підписів у двох третинах областей та не менше як по сто тисяч підписів у кожній області.

Конституція може бути розглянута як своєрідний соціальний контракт, де громадяни передають свої суверенні права владі на час, визначений цим договором. Це визначає обов'язки та повноваження державних структур, спрямовані на забезпечення інтересів народу та забезпечення ефективного управління державою [3].

Конституція України є фундаментальним документом, що визначає основи правової системи суспільства, законодавство та забезпечує державний суверенітет, об'єднання українського народу і формування єдиної громадянської спільноти. Вона виступає як ключовий інструмент у формуванні та функціонуванні різноманітних інститутів держави.

Принципи та норми Конституції визначають структуру та функціонування більшості органів державної влади, включаючи судову систему, місцеву державну адміністрацію та самоврядування на місцях. Вона є першоджерелом, що лежить в основі багатьох інститутів, визначаючи їхні завдання та функції [4].

Наприклад, інститут народовладдя, включаючи як безпосереднє, так і представницьке, є важливим аспектом державного будівництва. Конституція забезпечує право громадян обирати своїх представників та бути обраними до органів державної влади через вибори та інші демократичні процедури.

Крім того, правовий статус людини і громадянина, закріплений у Конституції, відіграє ключову роль у державотворенні. Цей інститут включає громадянство, систему основних прав і свобод та гарантує їхнє забезпечення та захист. Громадянство, як важлива складова державного утворення, визначає належність особи до держави, а також її права та обов'язки.

Врешті-решт, Конституція забезпечує юридичні гарантії основних прав і свобод громадян, включаючи право на судовий захист в разі порушення їх прав або бездіяльності державних органів. Ці гарантії сприяють підтримці правової держави та забезпечують збалансований розвиток громадянського суспільства [2].

Отже, Конституція України може бути охарактеризована як суспільний договір, оскільки вона є результатом взаємодії між різними соціальними групами та представляє собою компромісну угоду між ними.

Цей документ відображає волю громадян України та визначає основні принципи, на яких базується державотворення та функціонування українського суспільства. Конституція встановлює права та обов'язки громадян перед владою, а також визначає роль та повноваження державних інституцій, забезпечуючи стабільність та порядок у суспільстві [3].

Крім того, Конституція України є правовою основою національного законодавства, вона визначає загальні принципи та стандарти, які повинні дотримуватися при ухваленні та застосуванні законів у країні.

Цей документ встановлює норми, які є обов'язковими для всіх інших законодавчих актів та нормативних документів, що приймаються в Україні. Таким чином, Конституція виступає як основний джерело правової системи суспільства, яке визначає права та свободи громадян, засади державного устрою та влади, а також механізми їх захисту та здійснення [5].

Отже, Конституція України виступає не лише як основоположний правовий документ, але й як своєрідний соціальний контракт між усіма членами українського суспільства. Вона відображає колективну волю громадян і визначає основні принципи та цінності, на яких базується державний устрій та функціонування суспільства. Конституція встановлює права та обов'язки громадян перед державою, а також закріплює механізми їх захисту та здійснення.

Крім того, Конституція України є головною правовою основою

національного законодавства, вона визначає загальні принципи та стандарти, які мають бути враховані при ухваленні та застосуванні законів в Україні. Цей документ забезпечує стабільність та неперервність в законодавчій системі країни, а також гарантує захист основних прав і свобод громадян.

Конституція України виступає як джерело демократичних цінностей та принципів, що формують основу сучасного українського суспільства та законодавства. Вона визначає основні засади державного устрою, захищає права та інтереси громадян та сприяє зміцненню України як правової держави.

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

2. Майданик О.О. Конституція України – правова основа життєдіяльності суспільства і держави. Юридична Україна. К., 2016. № 3/4. С. 24- 31.

3. Сінькевич О.В. Функції конституційного права як галузі права України: монографія. Київ: Лі- ра-К, 2020. 462 с.

4. Тетерін К. Новий суспільний договір як нагальна необхідність існування незалежної України. Наукові перспективи (Naukovі perspektivi) №2 (8) 2021р. 87-89 с.

5. Ходаківська К. А., В. Б. Череватюк. Конституційно-правове забезпечення прав людини в Україні в умовах євроінтеграції. Національний авіаційний університет, 2024 р. 63-66 с.

КРАВЧЕНКО Захар

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

МАРЧЕНКО Олена Вікторівна

професор кафедри теорії

та історії держави та права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор філософських наук, доцент

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Права людини є недоторканною цінністю, що вимагає особливої уваги й захисту, особливо в умовах воєнного конфлікту. В контексті складної ситуації, спричиненої збройною агресією та повномасштабним вторгненням, забезпечення захисту прав і свобод стає найважливішим завданням. Це не лише відображає конституційну доктрину, але й визначає глибоке уявлення про особистість як найвищу соціальну цінність.

Конституційні права та свободи гарантовані Конституцією України та не можуть бути скасовані чи обмежені, крім випадків, передбачених законом. Введення режиму воєнного стану є однією з таких ситуацій, що допускає тимчасове обмеження конституційних прав та свобод громадян з метою забезпечення національної безпеки. Цей режим передбачає негайні заходи для забезпечення стабільності та безпеки суспільства [1, с. 85].

У контексті воєнного стану важливо звертатися до міжнародних стандартів, які визначають основні принципи та норми для захисту прав людини. Наприклад, Загальна декларація прав людини встановлює, що обмеження прав можливі лише на законних підставах і з урахуванням прав інших суб'єктів, а також для забезпечення громадського порядку в демократичному суспільстві. Зокрема, у випадку війни держава може відступати від певних зобов'язань, проте це має бути обмежене та відповідати міжнародним нормам. Міжнародні документи, такі як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, також передбачають можливість відступу від зобов'язань у випадку надзвичайних ситуацій, проте ці заходи повинні бути обмеженими, сумісними з іншими міжнародними зобов'язаннями та не можуть призводити до дискримінації [2].

Українська правова система встановлює конституційні засади обмеження прав людини, спрямовані на забезпечення балансу між особистими та суспільними інтересами. Це важливо для запобігання порушення прав та свобод особистості. В умовах воєнного конфлікту гарантування прав людини та громадянина залишається найважливішим завданням, що вимагає збалансованого підходу та дотримання міжнародних стандартів [4, с. 95].

У рішенні Конституційного Суду України від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 було уточнено, що обмеження конституційних прав і свобод особи, визначених у ст. 64 Конституції України, має трактуватися як відсутність конституційно передбачених обмежень у сфері прав людини, а також відсутність додаткових правових норм, що звужують цей обсяг. Таким чином, розмежування між обмеженням основних прав і свобод та фіксацією меж самої сутності прав і свобод стало предметом вивчення та аналізу [3].

У подальших рішеннях Конституційного Суду, зокрема у рішенні від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009, підтверджено, що обмеження прав і свобод людини є припустимим лише в разі, коли вони є розумними (пропорційними) та суспільно необхідними. Це підкреслює важливість обґрунтованих законодавчих підстав для обмеження прав, які мають бути чітко визначені у законодавстві та відповідати міжнародним стандартам прав людини.

У контексті введення воєнного стану Україною було звернено увагу на виконання міжнародних зобов'язань, зокрема щодо дерогації від положень Конвенції, яка була оголошена у зв'язку з масштабною неспровокованою воєнною агресією з боку Росії. Це підтверджує, що всі необхідні формальності для обмеження певних прав людини на період дії воєнного стану були виконані. Згідно зі статтею 6 Закону України «Про правовий режим воєнного

стану» уведення воєнного стану включає в себе перелік конституційних прав і свобод, які тимчасово обмежуються цим особливим правовим режимом, із чітким визначенням терміну їх дії. Також регламентовані тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб з індикацією строку цих обмежень. Отже, обмеження прав і свобод громадян під час введення воєнного стану мають обмежений за обсягом і терміном характер [4].

Розглянувши основні конституційні права і свободи, які підлягають обмеженням під час воєнного стану, можна відзначити, що ці обмеження включають такі аспекти, як право на недоторканність житла, таємність листування, телефонних розмов, іншої кореспонденції, а також право на невтручання в особисте і сімейне життя. Обмеження цих прав зазвичай виправдовуються потребою забезпечення національної безпеки та ефективного управління ситуацією в умовах воєнного конфлікту.

Отже, обмеження конституційних прав і свобод особи в умовах воєнного стану є складним питанням, яке вимагає збалансованого підходу та дотримання принципів законності, пропорційності та необхідності. У результаті проведеного дослідження можна встановити, що конституційні права і свободи людини та громадянина є невід'ємними складовими елементами суспільства, гарантованими державою на основі міжнародних стандартів. Забезпечення цих прав і свобод визначає фундаментальні принципи правової та соціальної взаємодії в державі, сприяє гармонізації індивідуальних інтересів та потреб суспільства, забезпечуючи його стабільність та демократичний розвиток [1, с. 24].

У ситуації воєнного стану визначені Конституцією України права і свободи можуть бути обмежені з метою забезпечення національної безпеки та врегулювання конфлікту. Проте важливо, щоб такі обмеження відповідали певним критеріям: мета їх встановлення має бути виправданою; заходи мають бути орієнтовані на захист індивідуальних та публічних інтересів; обмеження повинні ґрунтуватися виключно на законі; недопустиме порушення принципу рівності перед законом; а також важливо уникати внесення змін до Конституції, якщо ці зміни передбачають обмеження прав і свобод людини і громадянина.

1. Барабаш Ю.Г., Бориславська О.М., Венгер М.В., Козюбра М.І., Мелешевич А.А. Конституційне право: підручник. за заг. ред.. М.І. Козюбри. К. : Ваіте, 2021. 528 с.

2. Гавриленко О.І. Дотримання конституційних прав та свобод в умовах воєнного стану. URL : <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/10307/1/10.pdf>.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Маркович Х.М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. URL : <http://journalapp.uzhnu.edu.ua/article/view/287204/281124>.

НЕЧИТАЙЛО Андрій

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

МАРЧЕНКО Олена Вікторівна

професор кафедри теорії

та історії держави та права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор філософських наук, доцент

ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія російської федерації проти нашої держави, повномасштабне вторгнення на територію України ворожих військ, беззаконня на окупованих територіях – все це змушує органи публічної влади вживати певних заходів задля захисту цивільного населення, оборони держави та забезпечення її територіальної цілісності. Але такі дії певною мірою пов'язані із обмеженням прав і свобод людини.

Конституція України [1] визначає і гарантує права і свободи людини згідно із загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права. Тому можна сказати, що міжнародне право включає не лише певні стандарти щодо переліку прав і свобод, але й стандарти обмежень цих прав і свобод, які визначаються загальними умовами та конкретними способами обмежень.

Обмеження прав і свобод людини і громадянина як у мирний час, так і під час дії правового режиму воєнного стану є необхідним і дуже важливим елементом правової системи будь-якої демократичної держави, включаючи Україну. Це об'єктивно вимагає законодавчого врегулювання. Такі обмеження повинні мати виключно правовий характер і запроваджуватися лише для загального інтересу – забезпечення національної безпеки, правопорядку, захисту прав і свобод людини і громадянина, водночас враховуючи приватні інтереси через встановлення справедливого балансу.

Ст. 64 Конституції України передбачає можливість обмеження прав і свобод людини й громадянина «...в умовах воєнного або надзвичайного стану», але з вагомими застереженнями в частині прав і свобод, що не підлягають обмеженню (18 статей). Окрім того, у ст. 23 Конституції закріплено положення, відповідно до якого «кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших».

У такий спосіб на конституційному рівні визначено підстави та цілі обмежень прав і свобод громадян, а також межі здійснення таких прав і свобод. Однак такі встановлення потребують конкретизації і подальшого наукового осмислення. Не вироблено навіть загальної точки зору на те, які права і свободи можна віднести до так званих абсолютних, тобто тих, які не можуть бути обмежені ні за яких умов.

Характерний приклад: передбачений ч. 2 ст. 64 Конституції України перелік прав і свобод, що не підлягають обмеженню при введенні воєнного або надзвичайного стану, відрізняється від того, який міститься в пунктах 1 і 2 ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [2].

Український перелік значно ширший (18 проти 7), у якому до абсолютних прав додатково віднесено: право на житло (ст. 47); право на шлюб (ст. 51); рівність у правах дітей (ст. 52); судовий захист прав і свобод (ст. 55) та інші нормо-гарантії. Саме тому чинне законодавство України та акти міжнародно-правового регулювання містять низку важливих гарантій охорони прав і свобод людини і громадянина, серед яких – обов'язкова їх вичерпність та заборона розширеного тлумачення, категорична заборона обмеження певного переліку прав, визначених у частині другій ст. 64 Конституції України [3].

24 лютого 2022 року Указом Президента України №64/2022 на території України було введено воєнний стан [4]. Заходи правового режиму воєнного стану за ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5] запроваджуються та здійснюються в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених Указом Президента України про введення воєнного стану, військовим командуванням разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) самостійно або із залученням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування.

Саме проблема узгодження суспільно значущих інтересів громадян і влади в умовах воєнного стану та агресивної війни, а також протиправних дій з боку росії, не може бути вирішена без досягнення балансу інтересів громадянського суспільства та держави. Такий баланс досягається шляхом накладення розумних обмежень як на владу держави щодо громадянина, так і на права та свободи особи. У зв'язку з цим виникають питання: що слід розуміти під поняттям «обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану», і до яких меж влада має право обмежувати права громадян?

Виходячи з виявлених проблем у законодавстві та правозастосуванні під час дії воєнного стану, з урахуванням міжнародно-правових стандартів правового регулювання обмежень прав і свобод людини, можна запропонувати таке визначення поняття «обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану» – це законне право органів публічної влади на застосування чітко обраного державою примусу задля реалізації прав і свобод людини за встановленим законом правовим регулюванням з легітимною

метою та дотриманням пропорційності в період дії воєнного стану, за винятком закріплених державою прав і свобод, передбачених частиною 2 статті 64 Конституції України.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
3. Гриньо Д. Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. Часопис Київського університету права • 2023/2.
4. Указ Президента України №64/2022 від 24.02.2022 «Про введення воєнного стану в Україні» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України № 389-VIII від 12.05.2015 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

СКРИПКА Владислав
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
МАРЧЕНКО Олена Вікторівна
професор кафедри теорії
та історії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ

Відповідно до статті 4 Конституції України у нашій державі існує єдине громадянство – громадянство України. Це засвідчує недвозначну прив'язаність громадян до своєї держави. Крім того, стаття 25 Основного Закону гарантує недоторканність громадянства: громадяни не можуть бути позбавлені громадянства або вигнані за межі країни без їхньої волі.

Згідно з цими положеннями громадянам України надається право на зміну громадянства та захист тих, хто перебуває за межами країни. Ці права і гарантії додатково розроблені в Законі України «Про громадянство України», прийнятому 18 січня 2001 року. Цей Закон конкретизує правовий зміст громадянства, його процедури набуття та припинення, а також регламентує відносини між громадянами та державою щодо громадянства [2]. Зокрема, він визначає принципи, на яких ґрунтується законодавство про громадянство України:

- принцип єдиного громадянства. Він виключає можливість подвійного громадянства та визнає громадянство України як єдине для осіб, які проживають на її території;

- запобігання випадкам без громадянства. Закон передбачає заходи для уникнення ситуацій, коли особа опиняється без громадянства;

- недоторканність громадянства. Громадянин не може бути позбавлений громадянства України без своєї згоди;

- право на зміну громадянства. Громадянам надається право змінити своє громадянство відповідно до законодавства [1, с. 7].

Неможливість автоматичного набуття або припинення громадянства: громадянство не може бути набуто або припинене автоматично внаслідок подій, таких як укладання або розірвання шлюбу. Збереження громадянства незалежно від місця проживання: цей принцип гарантує, що громадянство України залишається валідним навіть у разі переселення громадянина за кордон. Ці принципи забезпечують стабільність та правову впевненість для громадян України, визначаючи основні принципи, які керують набуттям, збереженням та припиненням громадянства. Крім того, вони визначають правовий статус громадян України як суб'єктів міжнародного права та уточнюють процедури для реалізації їхніх прав та обов'язків як громадян держави [3, с. 9].

В цілому принципи громадянства, закріплені в Конституції України та законодавстві країни, сприяють зміцненню правової системи, захищають права та інтереси громадян, а також визначають їхній правовий статус у світовому співтоваристві.

Відзначається, що підстави для втрати громадянства, зазначені у пунктах 1 і 3, не застосовуються, якщо внаслідок їх застосування особа стає особою без громадянства. Крім того, відповідно до статті 21 цього Закону рішення про прийняття до громадянства України може бути скасоване, якщо виявлено, що особа набула громадянство шляхом обману, подання неправдивих даних або фальшивих документів. У результаті процедур, передбачених цими правовими актами, особа, яка втратила громадянство України, втрачає всі пов'язані з ним права та обов'язки.

Громадянство є однією з ключових конституційних категорій, яка визначає правовий статус та політичні права особи в державі. Україна, як суверенна держава, має свою систему громадянства, яка базується на Конституції України та відповідних законодавчих актах. Важливе значення має стаття 4 Конституції України, яка встановлює принцип єдиного громадянства. Вона забезпечує юридичну єдність громадян України та виключає можливість подвійного громадянства для осіб, які проживають на території країни. Таким чином, громадянство України є єдиним та винятковим для громадян, що забезпечує їхні права та обов'язки перед державою [4, с. 16].

Додатково стаття 25 Конституції України надає гарантії недоторканності громадянства. Це означає, що громадянин України не може бути позбавлений

свого громадянства без його згоди, а також не може бути вигнаним за межі країни або виданим іншої державі. Ця гарантія створює умови для стабільності та захисту прав громадян від дій державних органів, спрямованих на обмеження їхніх прав. Закон України «Про громадянство України» відіграє ключову роль у визначенні правового статусу громадян України. Він встановлює підстави набуття, втрати та відновлення громадянства, а також регулює процедури, пов'язані з цими питаннями.

Отже, конституційні основи громадянства України відображають принципи суверенітету та юридичної єдності держави, а також гарантують права та свободи громадян перед державою. Вони є важливою складовою правової системи України, що забезпечує стабільність та захист прав людини в державі.

1. Засць, Анатолій. Реформа місцевого самоврядування в Україні: конституційні основи. 2020. С. 86.
2. Закон України «Про громадянство України».
3. Світличний, О. П. Судовий захист іноземців та осіб без громадянства. Київський часопис права. 2021. С. 205-210.
4. Усенко І.Б. Закони про громадянство Української Народної Республіки. Енциклопедія історії України : у 10 т. редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2005. Т. 3 : Е Й. 672 с.

ДЗЮБА Іван

здобувач вищої освіти

*Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

МАРЧЕНКО Олена Вікторівна

професор кафедри теорії

та історії держави та права,

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор філософських наук, доцент

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Метою дослідження є розкриття концептуальних засад Конституції України як суспільного договору, який вкрай необхідний для організації взаємодії держави та суспільства на сучасному етапі існування України, як правової незалежної держави.

Конституція України – Основний Закон та невід’ємна складова самостійної, незалежної та суверенної держави. Конституція України була ухвалена 28 червня 1996 року на п’ятій сесії Верховної Ради України другого скликання та набула чинності з дня її прийняття. Ухвалення Основного Закону України є найважливішим кроком у забезпеченні прав людини і громадянина, сприяло подальшому підвищенню міжнародного авторитету України на світовій арені.

Конституція є тим суспільним договором (більш сучасна назва – публічний договір), що фіксує форми, способи, принципи, основи, права, обов’язки та інші взаємозв’язані між собою відносини держави та суспільства і механізми їх реалізації.

Розробкою концепцій суспільного договору займались ще з давніх часів. Її засновниками були Платон, Арістотель, Томас Гоббс, Джон Локк, Ж.-Ж. Руссо, Поль Анрі Гольбах. У наш час над компонентами концепції суспільного договору працювали такі науковці сучасності як Аболіна Т.Г., Бакштановский В.І., Прилуцька А.Є., Капустін Б.Г., Луман Н., Согомонов Ю.В., Шрейдер Ю.А.

Юридична наука Основний Закон держави розглядає із соціальної, політичної та юридичної позицій. Так, соціальна позиція трактує його як прояв громадської злагоди, волевиявлення усіх членів суспільства, своєрідний договір, що створює засади розвитку і становлення державної стабільності, кожного індивіда; політична – як підґрунтя здійснення державної влади, її функціонування згідно з принципом її поділу на відповідні гілки; юридична – як нормативно-правовий акт, що має найвищу юридичну силу, безпосередньо регулює суспільні відносини в різних сферах життя держави, закріплює підґрунтя правової системи [1].

Для кожної сучасної демократичної держави Конституція має особливе значення. Вона відіграє роль системоутворюючого документа, який набуває дедалі більшої ваги особливо в перехідні періоди, коли зазнають трансформації політична, економічна та правова системи суспільства. Про Конституцію України, яка стоїть на захисті демократії, прав людини, економічного розвитку, національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності держави, безупинно відбуваються конструктивні дискусії. Однак воєнний стан, у якому Україна перебуває з початком вторгнення російської федерації з 24 лютого 2022 року, призупинив законодавчі ініціативи та дискусійні питання щодо проблематики конституційного наративу (чинний текст Конституції України 1996 року зі змінами та доповненнями).

Цілком зрозуміло, що вести мову про модернізацію Конституції України повноцінно можливо лише в умовах післявоєнного відновлення і тільки як про перспективу подальшого розвитку України.

Про все це тепер доводиться говорити в умовах війни, яка вимагає не лише швидкої постановки світоглядних питань, а й конкретних відповідей на них. При цьому найглибші відповіді вимагають їх усебічного зіставлення,

відбору й прагматичної оцінки. За таких обставин науковці зазвичай обмежуються спостереженнями та обережними рекомендаціями.

Наразі українське суспільство повинно чітко розуміти, що Конституція України – найважливіший нормативно-правовий акт, що має найвищу юридичну силу в нашій державі. Вона є своєрідним політично-правовим договором між усіма громадянами України, незалежно від національності, і відображає загальну волю народу. Згідно з текстом Конституції Верховна Рада України діє від імені українського народу, виражаючи його суверенну волю, коли приймає та змінює цей основний закон.

Ціллю Конституції є створення основ для функціонування держави, гарантування прав та свобод громадян, забезпечення правової держави та розвитку демократії. Вона визначає основні принципи та норми, на яких ґрунтується державотворення України.

Відповідно до ст. 72 Конституції України всеукраїнський референдум може бути оголошений Президентом України або Верховною Радою відповідно до їх повноважень. Це демократичний механізм, який надає можливість народу висловити свою волю з питань, що стосуються важливих змін у житті держави [2]. Щоб ініціювати референдум, необхідно мати підтримку не менше трьох мільйонів громадян з правом голосу. Підписи для проведення референдуму повинні бути зібрані не менше, ніж у двох третинах областей країни та не менше, ніж по сто тисяч підписів у кожній області.

Конституція України може бути розглянута як суспільний договір між громадянами та владою, де громадяни передають частину своїх суверенних прав у владні структури з метою ефективного управління державою та забезпечення інтересів народу. Вона становить основу для регулювання ключових соціальних відносин, встановлюючи норми поведінки та гарантії прав і свобод громадян [3].

Центральним елементом Конституції є принцип верховенства права, що встановлює пріоритет закону і його загальну обов'язковість для всіх членів суспільства. Це забезпечує стабільність і передбачуваність в діяльності державних органів та громадян [6].

Конституція окреслює інститути, які формують основу правової системи країни та забезпечують її функціонування. Вона визначає структуру держави, механізми влади, систему судової влади та місцевого самоврядування. Ці положення створюють каркас для розвитку демократії, правової держави та громадянського суспільства в Україні.

Принципи конституційної організації народовладдя та правового статусу людини і громадянина відіграють головну роль у державотворенні. Вони визначають права та обов'язки громадян перед державою, забезпечуючи їхню особисту свободу та безпеку. Конституція гарантує захист прав громадян та можливість їхнього оскарження в суді, якщо вони порушені державними органами або посадовими особами [5].

Конституція України має ключову роль у формуванні державності та

правової системи країни, забезпечуючи захист прав і свобод громадян, стабільність політичного режиму та розвиток демократії. На основі цього можна стверджувати, що Конституція України виступає не лише як основний правовий документ країни, але й як справжній суспільний договір між громадянами та владою. Вона визначає загальні принципи та цінності, на яких ґрунтується українське суспільство, та встановлює права та обов'язки як громадян, так і владних структур.

Конституція України встановлює верховенство права, що гарантує розвиток демократії та правової держави. Вона визначає принципи конституційного устрою, розподіл влади та механізми здійснення державної влади. Крім того, вона закріплює основоположні права та свободи людини і громадянина, забезпечуючи їхню невід'ємність і недоторканність [4].

Конституція України виступає також як правова основа національного законодавства. Вона визначає принципи та напрями розвитку законодавства, а також встановлює основні принципи організації судової системи та механізми її функціонування [3].

Отже, важливо підкреслити роль Конституції України як суспільного договору і правової основи національного законодавства. Вона створює міцний правовий фундамент, на якому ґрунтується державна система, права та свободи громадян, забезпечуючи стабільність, розвиток демократії та правової держави.

Конституція України визначає першочергові принципи і цінності суспільства, розподіл влади, права та обов'язки громадян, що об'єднують народ навколо спільних ідеалів та гарантують його розвиток щодо процвітання та правової державності. Як суспільний договір, вона відображає волю народу і встановлює принципи та правила, за якими будується суспільство. Крім того, Конституція України виступає як невід'ємна частина національного законодавства, визначаючи його основні принципи, напрями розвитку та механізми функціонування. Вона є гарантом верховенства права, забезпечуючи стабільність та прозорість у діяльності державних органів та інституцій. Слугує правовою основою розвитку України як демократичної, соціальної, правової держави, формування і вдосконалення інститутів публічної влади, становлення громадянського суспільства шляхом пошуку найдієвіших векторів стосовно змін.

Сучасній українській моделі конституціоналізму присутні стійкі елементи, такі як захист прав і свобод людини та принципи сучасного українського конституціоналізму, що не змінюються навіть у найскладніших умовах, включаючи воєнний стан, і відповідають загальнолюдським та європейським цінностям.

Можна зазначити, що Конституція України визначає стратегію соціального розвитку суспільства та держави, встановлює права та свободи громадян як ключові орієнтири у відносинах з державою та її органами влади, а також визначає соціальні принципи розвитку законодавства та джерела

права. Таким чином, Основний Закон є основним регулятором у сфері соціального забезпечення та становить правову основу для розвитку законодавства про соціальне забезпечення та системи джерел права.

У своїй праці Тетерін К. Ю. справедливо підкреслює, що держава має перетворитися на платформу надання сервісів громадянам з управління спільним розподілом ресурсів та оборони. Шлях руху України на тривалу перспективу у новому суспільному договорі можна поділити на три етапи:

I. Прийняття Декларації гідності, нової Конституції, Національної Хартії з прав людини та громадянина, Національного Кодексу етичної поведінки громадян нової Республіки, впорядкувати національне суспільне надбання, що враховує і приватну власність і спільне надбання, та створити відповідні умови для переходу до співволодіння та співуправління цим спільним надбанням прозорим договірним чином;

II. Вхідження у співволодіння спільним надбанням та заснування механізмів співуправління цим надбанням на договірній основі;

III. Забезпечення відповідного функціонування принципів і системи співволодіння та співуправління.

Наша держава стане однією з перших, яка застосує принцип соціальних інновацій у сфері розподілу та володіння національним надбанням. Цей процес Україна повинна здійснювати крізь призму світової практики та практики найбільш успішних країн [5].

1. Конституція України як основне джерело права соціального забезпечення: сутність, ознаки та перспективи / О. Я. Мельник // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 2(12): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15moютр.pdf>.

2. Конституційне право України: підручник / авт. кол.: І. М. Алмаші, М. М. Алмаші, А. В. Белюга, Ю. М. Бисаги, Д. М. Белов та ін.; укл. : В. В. Берч; рец. : М. Ю. Віхляєв, С. В. Бобровник, О. В. Марцеляк. – 10-е (ювілейне) вид. : перероб. та допов. Ужгород : РІК-У, 2020. 504 с.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>

4. Роль і значення Конституції України в державотворенні і правотворенні в Україні (до 10-річчя прийняття Конституції України). Постанова Президії Національної Академії Наук України від 14.06.2006. N 173. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0173550-06/print>

5. Тетерін К. Новий суспільний договір, як нагальна необхідність існування незалежної України. Наукові перспективи (Naukovі perspektivi) №2 (8) 2021р. 75-81с.

6. Якимович Я. В. Конституційне право України. Курс лекцій/Яким Васильович Якимович. Ужгород, 2022 р. 129 с.

КЛИНДУХОВА Любов

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

МАРЧЕНКО Олена Вікторівна

професор кафедри теорії

та історії держави та права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор філософських наук, доцент

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Конституціоналізм як політична та правова доктрина зосереджується на обмеженні влади через конституційні рамки. Його історичний розвиток у Західній Європі, зокрема в Англії, Франції та Німеччині, пропонує багатий досвід і уроки, які можуть бути корисними для України на сучасному етапі її державотворення.

В Англії конституціоналізм почав формуватися ще в Середньовіччя зі знаменитою Великою хартією вольностей 1215 року, яка обмежувала владу короля і захищала певні права підданих. Проте справжній прорив стався у XVII столітті під час Англійської революції, коли в 1689 році було прийнято Білль про права. Цей документ став основою парламентської монархії, встановивши принцип верховенства закону та баланс влади між монархом і парламентом. Уроки Англії показують важливість послідовної боротьби за права і обмеження влади через системні реформи та компроміси [1, с.98].

Франція пройшла більш радикальний шлях до конституціоналізму, який почався з Великої французької революції 1789 року. Прийняття Декларації прав людини і громадянина стало визначальним моментом, що заклав основу для сучасного розуміння прав і свобод. Революційний період, однак, також продемонстрував ризики політичної нестабільності та надмірного радикалізму. Французький досвід підкреслює важливість забезпечення стабільності та порядку під час реформ, а також необхідність балансу між революційними змінами та сталим розвитком.

Німецький конституціоналізм розвивався через поступову еволюцію від монархічного до демократичного режиму, особливо після поразки у Першій світовій війні та створення Веймарської республіки в 1919 році. Веймарська конституція стала важливим кроком, але нестабільність і слабкість політичних інститутів призвели до її краху і приходу до влади нацистів. Лише після Другої світової війни, з прийняттям Основного закону ФРН у 1949 році, Німеччина

змогла побудувати стабільну демократію. Цей досвід акцентує важливість створення стійких інституцій і правових механізмів, здатних витримати політичні кризи [2, с.114].

Для України, що продовжує свій шлях до розбудови демократичної держави, досвід Західної Європи має кілька головних уроків. Перший урок полягає у важливості верховенства закону та незалежної судової системи. Як показує досвід Англії та Німеччини, міцні та незалежні суди є необхідною умовою для забезпечення прав і свобод громадян та обмеження влади держави.

Другий урок стосується необхідності створення ефективних механізмів стримувань і противаг. Англійський Білль про права та німецький Основний закон встановлюють чіткі рамки для розподілу влади, що запобігає її узурпації однією з гілок влади. Для України, де проблеми корупції та політичного втручання залишаються актуальними, впровадження таких механізмів є особливо важливим.

Третій урок, який можна винести з французького досвіду, полягає в необхідності соціальної згоди та інклюзивності під час проведення реформ. Радикальні зміни, хоч і необхідні, повинні проводитися з урахуванням думок різних соціальних груп і політичних сил, щоб уникнути дестабілізації та насильства.

Четвертий урок – це необхідність стабільності та послідовності в реформах. Як показав досвід Німеччини, еволюційний підхід до конституційних змін з поступовим впровадженням демократичних принципів і правових норм може бути більш ефективним і стійким у довгостроковій перспективі [3, с.167].

Наостанок історичний розвиток конституціоналізму в Західній Європі підкреслює важливість міжнародної підтримки та інтеграції. Європейські країни змогли досягти успіху значною мірою завдяки співпраці та інтеграційним процесам в рамках ЄС, що сприяло стабільності та процвітанню. Для України, орієнтованої на євроінтеграцію, активна участь у європейських інституціях може стати важливим фактором підтримки демократичних реформ.

Аналіз історичного розвитку конституціоналізму в Західній Європі може знайти для України багато корисних уроків для зміцнення своєї демократії та правової держави. Це включає послідовну роботу над верховенством права, створенням ефективних інституцій стримувань і противаг, інклюзивність реформ та активну міжнародну співпрацю.

1. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Бандурка О. М., Швець Д. В., Бурдін М. Ю., Головка О. М. та ін.; вступ. слово О. М. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. 618 с.

2. Історія держави і права зарубіжних країн: підруч. для студ. вищ. навч. закл.: рекомендовано МОН України / за ред. Л. М. Маймескулова. Харків: Право, 2011. 520 с.

3. Конституційне право: навч. посібник. Д. Терлецький, М. Афанасьєва, Ю. Батан [та ін.; за заг. ред. Д. Терлецького; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2023. 584 с.

ОСІПІК Каріна

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

МАРЧЕНКО Олена Вікторівна

професор кафедри теорії

та історії держави та права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор філософських наук, доцент

ЗМІНИ В ПОРУШЕННІ ПРАВА ЛЮДИНИ З ПОЧАТКОМ ВОЄННОГО СТАНУ

У відповідь на агресивні дії російської федерації Україна була змушена вжити ряд заходів, які вимагали відступу від деяких міжнародних зобов'язань. Ці заходи передбачалися для забезпечення національної безпеки та відновлення територіальної цілісності. На початку цього періоду були прийняті законодавчі акти, що дозволяли здійснювати превентивне затримання осіб, пов'язаних з терористичною діяльністю, на певний термін без судового рішення. Такі дії вимагали відступу від міжнародних норм з прав людини, але були обумовлені надзвичайною ситуацією та необхідністю боротьби з тероризмом [4].

Аналогічно було введено особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного або надзвичайного стану, а також в зоні проведення антитерористичних операцій. Це передбачало передачу деяких повноважень зі слідства прокурорам та зміну судової підсудності, що також ставило під сумнів деякі міжнародні норми з правосуддя. Згодом, у зв'язку з поглибленням конфлікту, було введено воєнний стан, що спричинило тимчасові обмеження прав і свобод громадян, а також законних інтересів певних юридичних осіб. Ці заходи, включаючи обмеження прав на свободу слова та зборів, вимагали відступу від міжнародних стандартів, але були необхідними для забезпечення національної безпеки та стабільності [1].

Зрештою ці заходи були ухвалені в контексті надзвичайної ситуації та після виведення всіх незаконних збройних формувань, які діяли на території України з підтримки російської федерації. Це було необхідною реакцією на агресію та спроби порушити суверенітет та територіальну цілісність України.

У зв'язку зі складною ситуацією, що склалася в Україні через агресивні дії російської федерації, уряд країни вирішив вжити ряд заходів, які передбачали обмеження деяких прав і свобод громадян. Ці заходи були

зазначені на підставі статей Конституції України та посилань на відповідні норми міжнародних конвенцій [5].

Один із таких заходів полягав у прийнятті законів, що дозволяли превентивне затримання осіб, пов'язаних з терористичною діяльністю, без судового рішення. Це вимагало відступу від певних міжнародних стандартів щодо прав людини, проте було мотивовано необхідністю забезпечення безпеки країни. Аналогічно було введено особливий режим досудового розслідування та змінено порядок розгляду справ в зоні проведення антитерористичних операцій. Це також призвело до обмежень прав громадян, проте вважалося необхідним заходом в умовах загострення конфлікту [3].

У відповідь на загострення ситуації було оголошено воєнний стан, що спричинило тимчасові обмеження прав і свобод. Ці обмеження були обумовлені національною безпекою та необхідністю подолання кризової ситуації. Кожне обмеження прав і свобод було обґрунтоване відповідними статтями Конституції України та посиланнями на відповідні норми міжнародних конвенцій. Важливою була також відсутність альтернативних шляхів захисту країни від зовнішньої агресії та збереження стабільності та безпеки в умовах конфлікту.

У контексті надзвичайних обставин, таких як воєнний конфлікт або інша загроза для суспільства, існує можливість відступу від міжнародних зобов'язань щодо захисту прав людини. Це передбачено як Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, так і Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Проте в таких випадках існують чіткі правила, які регулюють відступ, і це обмеження не може порушувати основні права людини, такі як право на життя, заборона катувань та інші форми жорстокого поводження, право на свободу від рабства або примусової праці, а також право на справедливий суд [2].

Конкретні норми, які можуть бути обмежені в таких ситуаціях, визначені відповідними статтями міжнародних документів. Однак держава має діяти з урахуванням критеріїв достатності і обов'язково повинна уникати дискримінації.

Важливо зауважити, що відступ від зобов'язань повинен бути обмеженим у часі і не може призводити до систематичного порушення правового порядку. Особливо важливо дотримуватися цього принципу в контексті збоїв у роботі судової системи, таких як недостатнє фінансування, технічні проблеми та інші, які можуть підірвати принцип верховенства права та правосуддя [1].

Зміни в порушенні прав людини з початком воєнного стану можуть виявитися серйозними та систематичними, оскільки виникаюча надзвичайна ситуація часто спонукає державу до вжиття заходів, які обмежують основні права та свободи громадян [4].

Отже, з початком воєнного стану важливо розуміти, що ця надзвичайна ситуація вносить серйозні зміни у характер порушень прав людини. Зокрема,

держава може вживати різноманітних заходів, які, незважаючи на їхню мету забезпечення безпеки, часто обмежують основні права та свободи громадян. Це може включати введення обмежень на свободу слова та думки, право на приватність, свободу пересування, а також обмеження у доступі до справедливого судочинства. Під таким тиском державні органи можуть вживати заходів, які, незважаючи на їх тимчасовий характер, можуть мати серйозні наслідки для прав людини.

Однак важливо враховувати, що будь-які заходи, які вживаються в умовах воєнного конфлікту, повинні бути обмеженими у часі та мають відповідати принципам міжнародного права. Це означає, що будь-які обмеження повинні бути необхідними та обґрунтованими, а також не зобов'язані перевищувати тієї міри, яка є необхідною для забезпечення безпеки суспільства. Крім того, держава повинна уникати будь-якої форми дискримінації в процесі введення обмежень.

1. Добровольська С. О. Висвітлення в ЗМІ теми прав людини у період воєнного стану. 2023р. 43-48 с.

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Коритко Л. Я., А. М. Кучера. Порушення екологічних прав людини в Україні в період воєнного стану (на прикладі Каховської катастрофи). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право № 1.81 2024р. 40-46 с.

4. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління № 3 (21) 2022 р. 12-22 с.

5. Цебенко С. Національна безпека і забезпечення прав людини в Україні під час воєнного стану. С. 89. Сучасний конституціоналізм та євроінтеграційні процеси в Україні (Збірник матеріалів учасників П'ятої міжнародної науково-практичної конференції) [Текст]/Львів: ПП Видавництво БОНА, 2023 р. 186 с.

ХАДЖИЙСЬКИЙ Максим
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
МАРЧЕНКО Олена Вікторівна
професор кафедри теорії
та історії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, доцент

ФЕНОМЕН СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ВОЄННОГО ТРИБУНАЛУ ДЛЯ ПРИТЯГНЕННЯ РФ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНИЙ СУДОВИЙ ДОСВІД

Метою дослідження є історичний аспект створення та функціонування міжнародних трибуналів та визначення процесуального порядку створення спеціального міжнародного трибуналу з розслідування воєнних злочинів РФ на території України.

Дослідження обраної теми сьогодні не втрачає своєї актуальності, оскільки збройна агресія Російської Федерації порушує міжнародні та національні норми права. За останні 10 років кількість збройних конфліктів зросла майже втричі в порівнянні з минулим століттям. У світі на сьогодні зафіксовано майже 20 активних збройних конфліктів, де кожен день порушуються правила війни та вчиняються воєнні злочини. Тому питання міжнародної судової практики та воєнних трибуналів має високе світове значення, щоб особи та країни, які причетні до вчинення злочинів, були притягнуті до відповідальності.

У довідковій літературі терміно-поняття «воєнні злочини» визначається, як серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року та інші серйозні порушення законів і звичаїв війни, визначені у статті 8 Римського Статуту [1]. Вперше перелік і класифікація воєнних злочинів з'явилися в 1945 році у статуті Міжнародного воєнного трибуналу в Нюрнберзі, де визначалося, що вважається «воєнним злочином». Такими порушеннями є вбивства, жорстоке поводження або депортація цивільного населення на окупованих територіях, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, вбивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, безпідставне руйнування населених пунктів, катування і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти, навмисне спричинення важких

страждань або серйозного каліцтва [2]. Додатковий протокол I 1977 року до Женевських конвенцій був значно розширений. До переліку серйозних порушень були включені такі дії, як проведення певних медичних експериментів над цивільним населенням; перетворення цивільних об'єктів на об'єкти нападу та інші дії, які несуть терористичний характер. Це розширення було важливим кроком у забезпеченні захисту цивільного населення під час воєнних конфліктів. Також важливу роль у забезпеченні справедливості та притягненні до відповідальності осіб, які вчинили серйозні порушення міжнародного права під час воєнних конфліктів, відіграють Гаазькі конференції 1899 і 1907 років та установчі документи органів міжнародної кримінальної юстиції.

Вперше закріпив відповідальність, покарання, процесуальний порядок здійснення розслідування воєнних злочинів Римський статут Міжнародного кримінального суду, який був прийнятий у 1998 році у Римі і набрав чинності у 2002 році [3]. Він визначив воєнні злочини, за які передбачена кримінальна відповідальність, встановив стандарти розслідування і переслідування осіб, а також порядок і процедуру притягнення злочинців до відповідальності

Щоб аналізувати та давати відповідь на фрагменти сучасності, треба звернутися до історії міжнародної судової практики з питань воєнних злочинів.

Один із найвідоміших прикладів використання міжнародного правосуддя для покарання воєнних злочинців – це діяльність Міжнародного воєнного трибуналу у Нюрнберзі, який проводив судові процеси з листопада 1945 по жовтень 1946 року. Цей трибунал засудив 26 високопосадовців Німеччини за злочини проти цивільного населення до смертної кари та до довічного ув'язнення. Робота Нюрнберзького трибуналу визначила подальший розвиток міжнародного кримінального правосуддя і створення Міжнародного кримінального суду.

Токійський трибунал, який діяв з 1946 по 1948 рік, був створений для засудження високопосадовців Японії за злочини в Азії та Тихому океані під час Другої світової війни. Цей трибунал виніс ряд вироків, включаючи смертну кару та довічне ув'язнення. Його робота була важливим кроком у забезпеченні справедливості за скоєні воєнні злочини.

Міжнародний трибунал з колишньої Югославії, який розглядав справи воєнних злочинців на території колишньої Югославії, став першим після Нюрнберзького та Токійського трибуналів. Його діяльність сприяла встановленню правди і справедливості за злочини, скоєні під час конфліктів у регіоні.

Трибунал, створений для розгляду злочинів геноциду в Руанді, також є прикладом важливого механізму міжнародного правосуддя. Робота цього трибуналу спрямована на розслідування та переслідування осіб, винних у злочинах проти людяності.

Проаналізувавши судові рішення, можна дійти висновків, що

Міжнародний трибунал для Руанди у притягненні винних до відповідальності за злочини, скоєні під час геноциду в Руанді, засудив 61 особу та виправдав 14 [4] – це свідчать про те, що трибунал був ефективним механізмом справедливості. Передача 10 справ в національні суди свідчить про важливий аспект принципу комлементарності, коли міжнародні суди співпрацюють з національними юрисдикціями для забезпечення справедливості. Загалом робота Міжнародного трибуналу була важливим кроком у забезпеченні справедливості та покарання винних за жахливі злочини, скоєні під час геноциду в Руанді.

У контексті російської збройної агресії Україна може застосувати судові рішення 1994 року, відоме як «медіа ненависті», яке стосувалося пропагандистів, які працювали на «Вільному радіо та телебаченні тисячі пагорбів» (RTLМC) і в прямому ефірі закликали до знищення тутсі, підтримували дії терористів та критикували дії рятувальної місії ООН [5]. Всіх осіб, причетних до пропагандистських дій, було засуджено на строк від 15 до 35 років позбавлення волі. Сьогодні повторює подібні сценарії, коли російські пропагандистські телеканали, такі як «Россия 24», «RTR Планета» і «Первый», постійно транслюють програми, де російські політологи та медіа-особистості виправдовують та підтримують вчинення РФ терористичних актів та воєнних злочинів на території України (включаючи вбивства цивільного населення, катування військовополонених, обстріли цивільної інфраструктури тощо), дезінформують та залякують глядачів. Згідно з українським законодавством це може стати підставою для класифікації російських каналів як терористичних організацій і вимагати притягнення винних до відповідальності перед міжнародними судами.

Також важливо відзначити роботу Міжнародного кримінального суду, який був створений на підставі Римського статуту, що набрав чинності у 2002 році, з метою утворення першого постійно діючого судового органу, який розглядає справи про геноцид, злочини агресії, воєнні злочини та злочини проти людства. На березень 2022 року 123 країни світу є членами МКС з головним офісом у Гаазі. Суд проводить розслідування злочинів, скоєних на території країн-учасниць МКС, а також може це робити на території країн, які не є членами, за спеціальною угодою. Його компетенція охоплює лише злочини, які відбулися після набуття чинності Римського статуту у 2002 році.

Росія підписала статут Міжнародного кримінального суду у 2000 році, але пізніше відкликала свій підпис у 2016 році після того, як МКС почав розслідування щодо ситуації в Південній Осетії під час російсько-грузинської війни 2008 року. Росія вважає, що МКС не має компетенції проводити розслідування в цьому випадку і виступила проти його діяльності [6].

США відкликали свій підпис під Римським статутом у 2002 році після прийняття Конгресом Закону про захист американських службовців від переслідування МКС. Адміністрація Трампа критикувала МКС і сумнівалася у його легітимності через можливе розслідування дій американських

військових в Афганістані та дій Ізраїлю в Палестині [7].

Україна може використати досвід МКС у контексті руйнування історичних об'єктів, яке сталося під час нападу Росії на її територію. Наприклад, один ісламіст з Малі був засуджений за руйнування історичних та релігійних пам'яток у м. Тімбукту в Африці. Цей приклад може послужити Україні у судових процедурах щодо руйнування культурної спадщини на її території.

З огляду на ситуацію в Україні постає складне питання про створення міжнародного трибуналу з розслідування воєнних злочинів Росії на території України. Воєнний трибунал буде важливим інструментом для забезпечення справедливості та відповідальності за злочини, скоєні під час війни. Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) ухвалений на дипломатичній конференції в Римі 17 липня 1998 року та набрав чинності з 1 липня 2002 року [8]. Статут є ключовим документом, який встановлює основні принципи та процедури створення воєнних трибуналів для розгляду воєнних злочинів та умови створення трибуналів для розгляду злочинів проти людства, геноциду, які не підпадають під юрисдикцію МКС. Основні умови, визначені в статуті, передбачають: рішення міжнародного органу чи держави про створення трибуналу, чітке визначення компетенції трибуналу та його повноважень, забезпечення незалежності та безперешкодного функціонування трибуналу, визначення процедур та правил, за якими будуть проводитися судові процеси, забезпечення дотримання принципів справедливості, прозорості та недискримінації під час розгляду справ, співпраця держав-учасниць у забезпеченні виконання рішень трибуналу [9].

У контексті конфлікту між Україною та Росією створення воєнного трибуналу для розслідування злочинів, скоєних Росією на території України, є критично важливим кроком у забезпеченні відповідальності за серйозні порушення міжнародного права. Це може сприяти справедливості, прозорості та недискримінації у судових процесах, а також допомогти уникнути безкарності за вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності та інших серйозних порушень. Створення воєнного трибуналу може забезпечити можливість об'єктивного розслідування та судового переслідування винних осіб, які вчинили злочини на території України. Це сприятиме встановленню справедливості для жертв конфлікту, покаже, що порушення міжнародного права не залишаться безкарними, і може сприяти процесам примирення та відновлення миру в регіоні.

Проведене дослідження історичних аспектів створення функціонування міжнародних кримінальних трибуналів свідчить про те, що навіть найнебезпечніші воєнні злочини проти людства були доведені до трибуналу, а особи, які були причетні до вчинення злочинів, були притягнуті до відповідальності. Міжнародний судовий досвід має велике значення для України, адже дозволяє притягнути країну-агресора до кримінальної відповідальності, на рахунок якої тисячі вбитих українців та зламани долі 40 мільйонів українців.

1. Що таке воєнні злочини? *Офіс Генерального прокурора*: веб-сайт. URL: <https://warcimes.gov.ua/what-is-crime.html> (дата звернення 25.05.2024).
2. Короткий Т. К., Гнатівський М.А. Що таке воєнні злочини: визначення, історія виникнення, закони та юрисдикція. *Зміна*. 2022. №9. С. 11-14.
3. Римський статут: які країни підписали і ратифікували документ. *Слово і діло*: веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/09/06/infografika/polityka> (дата звернення 25.05.2024).
4. Геноцид у Руанді: двох чиновників засудили до довічного ув'язнення. *BBC NEWS Україна*: веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/12/12> (дата звернення 25.05.2024).
5. Мазуренко А. Г. Росіянам приготуватися: у Гаазі судять головного пропагандиста за геноцид у Руанді. *Українська правда*. 2022. №2. С. 33-35.
6. Тарасенко Л. Б. Римський статут міжнародного кримінального суду як джерело міжнародного кримінального права. *Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку в контексті євроінтеграції*: матеріали Всеукр. наук. конф., 9 грудня 2022 р. Одеса: ОДУВС, 2022. 82 с.
7. Zeuner Boz, UNESCO. Fighting the illicit trafficking of cultural property: a toolkit for European judiciary and law enforcement. Paris: UNESCO, 2023. P. 26-27.
8. Кулеба Д. І. Римський статут Міжнародного кримінального суду. *Українська дипломатична енциклопедія*. 2004. Т. 2. 812 с.
9. Пилипенко В. П. Воєнні злочини в Статутах Міжнародних кримінальних трибуналів та Римському статуті Міжнародного кримінального суду. *Право.ua*. № 2. 2020. С. 5-10.

САКОВСЬКИЙ

Данило Олександрович

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ПАКУЛОВА Тетяна Василівна,

доцент кафедри українознавства

та іноземних мов Дніпровського

державного університету

внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На кожному етапі розвитку людської цивілізації виникали природні потреби людини, які відображалися у міжнародних та національних законодавчих актах, що стосуються прав людини та громадянина.

Конституційні права та свободи є основою правового статусу особистості та лежать в основі інших прав, які визначаються іншими галузями права. Принципи, встановлені в Конституції, є основою для розвитку поточного законодавства. Спільним у закріпленні конституційних прав і свобод є те, що їх зміцнення не є достатнім для визначення правового статусу особистості. Тому конституції також встановлюють права разом із відповідними обов'язками. Існують різні підходи до поєднання прав і свобод з обов'язками в різних конституціях.

Хоча права та обов'язки взаємопов'язані, деякі автори вважають, що вони мають різну вагу: права людини розглядаються як головна мета конституціоналізму, тоді як обов'язки вважаються засобом досягнення цієї мети. Серед найпоширеніших обов'язків визнаються дотримання законів держави, сплата податків та захист батьківщини [1, с. 224].

У зв'язку із загостренням екологічних проблем цей перелік обов'язків доповнився обов'язками берегти природу і охороняти пам'ятки історії та культури. Частиною другою статті 64 Конституції України передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися тимчасові обмеження прав і свобод з визначенням строку їх дії [2].

Уведення воєнного стану не може стати причиною для застосування практики тортур, жорстокого чи принижуючого поводження з людьми або накладання покарань. Будь-які спроби використати введення воєнного стану для захоплення влади несуть за собою відповідальність згідно із законом.

Забезпечення законності та обґрунтованості обмежень недоторканності особистості значною мірою залежить від визначення та реалізації широкого спектру правових гарантій: міжнародних, конституційних, кримінально-процесуальних, кримінально-правових та цивільно-правових.

Політичні права в період воєнного стану відіграють значну роль у системі прав і свобод. Вони є юридичними гарантіями для можливої участі громадян у формуванні органів державної влади та місцевого самоврядування, забезпечуючи вільність дій громадян. Політичні та правові свободи відіграють чільну роль у системі прав та свобод людини. У Конституції України ці права розміщені на другому місці за особистими правами. Це може пояснюватись тим, що вони передбачені переважно для громадян, які мають громадянство [3, с. 25].

Основні права та свободи людини і громадянина утворюють основу правового статусу особи в державі. Держава визнає їх і забезпечує їх захист як необхідну умову свого існування. Ці права закріплені у Конституції країни та важливих міжнародних правових документах і становлять правову базу для похідних прав.

Обмеження прав людини (громадянина) у воєнний стан – це встановлені законодавством рамки, що обмежують можливість особи (громадянина) вільно використовувати свої права. Ці обмеження виражаються у заборонах, обов'язках та відповідальності, і їх існування має на меті захист конституційно

визнаних цінностей та забезпечення необхідного балансу між інтересами особистості, суспільства та держави.

Важливо відзначити, що правова держава не стоїть на шляху громадянського суспільства, а навпаки, створює умови для його ефективного функціонування та прогресу. У такій взаємодії забезпечується вирішення протиріч, що виникають, цивілізованим правовим шляхом. І це сприяє мирному поступовому розвитку суспільства.

Громадянське суспільство – це демократичне правове утворення, що ставить особу в центр уваги і створює сприятливу атмосферу для поваги до законодавства, гуманістичних ідей і свободи творчості та підприємницької ініціативи. Це середовище, де громадянам надається можливість досягти щастя та реалізувати свої права та свободи, а також встановлюються механізми обмеження та контролю над діяльністю держави. Гарантії повинні бути сприйняті як законні інструменти для забезпечення реалізації прав. У воєнний час особливу вагу має конституційний принцип, який визначає обсяг і спрямованість дій держави щодо прав та свобод людини [3, с. 80].

1. Фігель Ю.О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану / Ю.О. Фігель // Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія «Юридична». 2019. Вип. 2. С. 222–230.

2. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 06.06.2024).

3. Львова Є.О. Розвиток правових механізмів забезпечення і захисту прав та свобод людини і громадянина в екстремальних умовах глобалізації. Вісник Центральної виборчої комісії. 2016. № 1. С. 77–82.

КРУТЬ Тимур Владиславович
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
ВОЙТЮК Марина Петрівна
викладач кафедри теорії
та історії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ: СОЦІАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ

Актуальність обраної теми визначається важливістю забезпечення верховенства права, прав і свобод громадян у контексті європейської інтеграції та демократичних перетворень. Розвиток України як правової держави має критичне значення для стабілізації внутрішньої політичної системи, зміцнення довіри громадян до державних інститутів, а також для залучення іноземних інвестицій. Значний інтерес становить аналіз законодавчих та інституційних змін, спрямованих на боротьбу з корупцією, забезпечення прозорості та відповідальності влади перед суспільством. Окрім того, дослідження публічно-правових аспектів правової держави допоможе виявити наявні недоліки у правовій системі та визначити шляхи їх подолання з метою досягнення міжнародних стандартів прав людини і основоположних свобод.

Для забезпечення розвитку держави важливо мати чітке розуміння, що таке правова держава, адже це знання є ключовим для її подальшого становлення. Поняття «правова держава» тісно пов'язане з системою основоположних цінностей, які викладені в Основному Законі України [1]. За словами вітчизняного дослідника Рабіновича П., «правова держава ефективно забезпечує реалізацію, охорону та захист основних прав людини» [2, с. 24]. Інше розуміння правової держави полягає у тому, що це держава з високим рівнем правової культури громадян, що впливає на формування демократично організованої влади, що діє на основі ефективних законів. Багато українських дослідників також вбачають у правовій державі систему, де верховенство права є домінантним, а закони відображають волю більшості або всього населення країни.

Тобто незважаючи на деякі відмінності у визначеннях, ознаки правової держави у всіх однакові і включають: верховенство права, відповідальність перед законом, підзвітність влади, незалежність судової системи, ефективність

законів та забезпечення основних прав і свобод. Все це підкреслює, що правова держава є формою державного устрою, заснованого на принципах демократії, конституційності, законності та взаємодії владних структур.

Слід звернути увагу і на основні принципи правової держави, які відображені у численних національних та міжнародних правових документах. Згідно зі Звітом про верховенство права Венеційської комісії, верховенство права визначається як фундаментальна цінність, що охоплює ряд формальних та матеріальних характеристик, таких як законність, яка включає прозорість, відкритість і демократичність процесу законотворення; правова визначеність; заборона свавілля; доступність і незалежність судового розгляду, включно з переглядом адміністративних рішень; повага до прав людини; недискримінація та рівність перед законом [3].

В Україні втілення цих принципів правової держави є неповним та несистематичним. Наразі правова держава в Україні лише починає формуватися, що проявляється у значних недоліках у роботі судової та правоохоронної систем, низькому рівні захисту прав людини, прийнятті законів на основі політичної доцільності і відсутності реальної рівності перед законом. Розвиток правової держави в Україні відбувається повільно, особливо якщо зосередитись на якісних аспектах. Навіть створення численних антикорупційних органів не призвело до очікуваного суспільством прогресу в боротьбі з корупцією у вищих ешелонах влади та в судових і правоохоронних структурах.

До прикладу, процес прийняття нових законів та внесення змін до існуючих правових норм в Україні часто відходить від принципів системності та обґрунтованості, що негативно впливає на розвиток правової держави. Зокрема, юристи в Україні зазначають, що кримінальне законодавство зіткнулося з серйозною загрозою неконтрольованого та безсистемного реформування, яке може призвести не тільки до його перенасичення положеннями, що не відповідають сучасним потребам та не мають наукового обґрунтування, але й до порушення фундаментальних принципів, на яких воно базується. Таке реформування може зруйнувати системні зв'язки і залежності між нормами, що своєю чергою знизить ефективність кримінально-правового впливу на злочинність. Водночас концепція правової держави вимагає, щоб кожен закон був справедливим, відповідав природним правам людини і не суперечив її основним свободам.

Прийняття законів, що відповідають стандартам правової держави, вимагає від парламентарів знання основ законодавчого процесу, проведення глибоких правових аналізів законопроектів у науковому середовищі та врахування громадської думки. У контексті нашого дослідження важливо вказати на думку Климчук Т., яка виділяє наступні основні принципи законотворчості:

– принцип верховенства права, який зобов'язує, що закони мають бути узгоджені з Конституцією України, та не допускає винятків зі справедливого

закону для будь-якого громадянина;

– принцип недопущення звуження прав і свобод, що забезпечує збереження можливостей особи в державі;

– принцип законності, що гарантує захист прав і свобод усіх учасників процесу законодавства;

– принцип гуманізму, який передбачає закріплення законами належних умов для захисту основних прав людини;

– принцип демократизму, що вимагає відображення в законах волі більшості населення;

– принцип гласності, який забезпечує доступність інформації про законодавчу діяльність та її результати;

– принцип науковості, згідно з яким законотворення має базуватися на наукових підходах і відповідати потребам суспільства [4, с. 64-65].

Ці принципи безпосередньо пов'язані з ефективністю парламентської роботи та її здатністю взаємодіяти з іншими владними структурами.

Таким чином, публічно-правові аспекти розбудови України як правової держави займають ключове місце в становленні її внутрішньої політичної системи та зміцненні міжнародного іміджу. Відповідність основним принципам правової держави, таким як верховенство права, дотримання прав і свобод громадян, транспарентність державного управління та незалежність судової системи, є фундаментом для забезпечення стабільності та довіри громадян до владних інститутів. Серед пріоритетів розбудови правової держави в Україні слід виокремити боротьбу з корупцією, реформування судової системи, підвищення правової обізнаності громадян і впровадження принципів прозорості та відповідальності у державному управлінні. Також необхідно акцентувати увагу на науковому підході до законотворчості, забезпеченні відповідності законів міжнародним стандартам та взаємодії влади з громадськістю.

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.05.2024).

2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. Київ, 1994. 236 с.

3. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Report on the Rule of Law Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011), CDL-AD (2011) 003rev (article 41). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e). (дата звернення: 02.05.2024)

4. Климчук Т. Принципи законотворчої діяльності. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 63–67.

5. Короед С.О., Кресіна І.О., Прилуцький С.В. Концепція реформування судової влади України. URL: <http://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09pdf>. (дата звернення: 02.05.2024).

ГАЙВАНЮК Іветта Ігорівна
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
ВОЙТЮК Марина Петрівна
викладач кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

Проголошення України суверенною і незалежною державою у 1991 році було виразом волі українського народу і втіленням його права на самовизначення. Суверенітет і незалежність є основною передумовою для забезпечення прав і свобод громадян, а також для виконання завдань і функцій, покладених на органи державної влади і місцевого самоврядування. Без суверенності та незалежності держава не може існувати як повноцінне правове утворення. Державний суверенітет України базується на незалежності країни, цілісності її території та недоторканності, і відображає верховенство державної влади в межах країни та незалежність від будь-якої зовнішньої влади.

Конституція України встановлює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищими соціальними цінностями [1]. Діяльність держави орієнтується на права і свободи людини та їх гарантії. Забезпечення прав і свобод людини є головним завданням держави, яка несе відповідальність перед громадянами за свої дії. Ця сфера діяльності, визначена Конституцією, є однією з ключових функцій сектору безпеки і оборони держави.

Численні положення Конституції України визначають основи національної безпеки. Особливу вагу мають статті 3, 16, 17 і 18, які встановлюють ключові принципи конституційного ладу. Крім того, у дев'яти інших статтях Конституції (32, 34, 36, 39, 44, 92, 106, 107, 116) розглядається поняття національної безпеки та пов'язані з ним обмеження прав громадян. Президент та Кабінет Міністрів відповідальні у сфері національної безпеки згідно з Конституцією, а Рада національної безпеки та оборони України координує діяльність у цій сфері. Нормативно-правові акти, що впливають з Конституції, деталізують ці положення та визначають їхній конкретний вплив на суспільні відносини в сфері національної безпеки [1].

У Конституції України розглядаються головні аспекти національної безпеки, включаючи екологічну безпеку (статті 16, 92), економічну та інформаційну безпеку, а також державну безпеку (ст. 17), які визначаються як важливі складові національної безпеки. Конституція також визначає поняття інтересів та забезпечення національної безпеки (статті 32, 34, 36, 39), а також її основи (ст. 44) і область застосування (ст. 92). Крім того, Конституція передбачає створення Ради національної безпеки і оборони України як координаційного органу у цій сфері при Президентові України (ст. 107) [1].

Гомонаєв В. правильно визначив основи національної безпеки як один із важливих інститутів конституційно-правових відносин в Україні. До об'єктів цих відносин вчений включає: суверенітет народу; державний і національний суверенітет; конституційний лад та його захист; права, свободи та обов'язки людини і громадянина; влада; волевиявлення народу, населення відповідної адміністративної одиниці; дії державних органів і т. д. [2, с. 27]

Наполягається на тому, що потрібно захищати положення Конституції України на рівні національної безпеки. Це стає актуальним у зв'язку з порушенням конституційних норм, спробами нелегітимної модернізації Конституції, а також фактами підміни конституційних норм під впливом політичних мотивів. Це може призвести до приниження особистості та порушення дотримання та захисту її прав і свобод, які є загальним явищем у країнах сучасного світу [3, с. 16].

Цимбалістий Т. вважає, що гарантії правового захисту Конституції можуть бути забезпечені через такі механізми, як конституційний контроль, конституційно-правова відповідальність та збереження стабільності Конституції шляхом особливого порядку її прийняття та внесення змін [3, с. 18].

Гарантії стабільності Конституції проявляються через визначену статтею 159 Конституції України процедуру перевірки Конституційним Судом України законопроектів, спрямованих на внесення змін до Конституції, на відповідність вимогам, визначеним у статтях 157 і 158 Основного Закону. Щодо статті 157, то Конституційний Суд України здійснює перевірку таких питань: перше – чи передбачають запропоновані зміни скасування або обмеження прав і свобод людини і громадянина; друге – чи не спрямовані вони на ліквідацію незалежності України або на порушення територіальної цілісності України; третє – чи не відбувається зміна Конституції України в умовах воєнного чи надзвичайного стану [1].

Таким чином, безпека держави становить важливу складову, оскільки спрямована на забезпечення стабільності конституційного ладу країни та захист основного документа, що його закріплює – Конституції, від можливих зловживань. Національна безпека, зі свого боку, є неодмінною складовою конституційного права, оскільки охоплює різні сфери формування та правового регулювання суспільних відносин у державі. Забезпечення національної безпеки повинно здійснюватися в межах правового поля, передбаченого законодавством, та за допомогою визначених ним органів.

Оскільки Конституція є основою національного законодавства, то гарантування національної безпеки є однією з основних функцій Конституції, поряд із регулюванням інших сфер суспільних відносин. Навіть більше, будь-яке порушення правового та інституційного функціонування може становити загрозу національній безпеці країни, тому роль Конституції в забезпеченні національної безпеки є надзвичайно важливою і не може бути недооціненою [4, с. 68].

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.06.2024).

2. Дроботов С. Конституційно-правове забезпечення національної безпеки в Україні. *Journal «ScienceRise: Juridical Science*, 2020, 2.12: 24-29.

3. Подковенко Т. Національна безпека України: аксіологічний та правовий аспекти. *Актуальні проблеми правознавства*, 2021, 1.1: 11-18.

4. Клочко О. Національна безпека: український вимір. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*, 2022, 2 (62): 66-75.

ЛИТВИНЕНКО

Максим Віталійович,

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ВОЙТЮК Марина Петрівна

викладач кафедри теорії та

історії держави та права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕНОГО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Безпрецедентне повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України є ще одним яскравим свідченням нехтування країною-агресоркою норм міжнародного права та ставить її дії у сферу особливої уваги міжнародної спільноти. Українська держава неодноразово зверталась до міжнародних судових інстанцій із численними позовами проти російської федерації, посилаючись на свавільне порушення норм міжнародного права у сфері захисту прав людини.

Під час збройних конфліктів діє система міжнародно визнаних правових норм і принципів. Мова йде про міжнародне гуманітарне право (далі – МГП), яким закріплено права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм [1, с. 111].

Формування та функціонування міжнародного гуманітарного права відбувалося завдяки зусиллям низки держав і було зміцнене, особливо після Другої світової війни, з прийняттям Женевської та Гаазької конвенцій і протоколів до них.

Норми міжнародного гуманітарного права не замінюють норм і положень права прав людини, але вони мають пріоритет під час збройних конфліктів як більш специфічні та адаптовані до ситуації війни; МГП захищає ті ж права людини, що і право прав людини, але в ситуаціях збройного конфлікту МГП є більш ефективним і має превентивний характер [2, с. 36].

У 2019 році російська федерація вийшла з Протоколу I до Женевських конвенцій. Тим самим вона перешкоджає роботі Міжнародного гуманітарного комітету зі встановлення фактів злочинів, скоєних в Україні. Однак частковий вихід росії із Женевських конвенцій не означає, що ця держава-агресорка не несе відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права та воєнні злочини під час війни в Україні [2, с. 37].

Таким чином, війна, що триває, призвела до масових порушень прав цивільних осіб та військовослужбовців. Сам факт російського вторгнення в Україну є порушенням Статуту ООН та злочином агресії за визначенням Міжнародного кримінального суду. Наявні всі підстави вважати, що воєнні злочини, вчинені російською федерацією протягом останнього десятиліття, мали систематичний і не випадковий характер. Оскільки ці злочини не мають терміну давності, то рано чи пізно, безсумнівно, вони стануть предметом міжнародного судового розгляду, а винні будуть притягнені до відповідальності.

1. Діденко О. Міжнародне гуманітарне право в найближчому майбутньому. *Сучасні світові тенденції розвитку науки та інформаційних технологій*, 2024, 121 с.

2. Пашковський М. Чи захищає міжнародне гуманітарне право лише цивільних осіб, які знаходяться під владою сторони противника? *Collection of scientific papers «АЮГОΣ»*, 2022, September 16, 2022; Boston, USA: 35-38.

БУБИР Дмитро Валерійович
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
ВОЙТЮК Марина Петрівна
викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК КОНСТИТУЦІЙНИЙ СКЛАДНИК ГАРАНТУВАННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Україна стоїть перед викликом забезпечення своєї національної безпеки в умовах складного політичного, економічного та соціального становища. Стабільність і безпека є невід'ємними складовими функціонування кожної країни, а важливою передумовою їх забезпечення є конституційна безпека. У цьому дослідженні розглянемо концепцію конституційної безпеки та її значення як складника національної безпеки України.

Передусім слід визначити конституційну безпеку як гарантію дотримання конституційних принципів, норм і законів у державі. Це означає, що всі суб'єкти права – від громадян до органів влади – повинні діяти в межах, визначених Конституцією, і не порушувати права та свободи громадян. Конституційна безпека передбачає також недопущення будь-яких спроб порушення конституційного ладу, зокрема державного перевороту або автократичного узурпування влади.

Україна, як суверенна держава, відзначається своєю молодою конституційною історією. З моменту проголошення незалежності в 1991 році Україна створила свою Конституцію, що визначає основні принципи та цінності суспільства. Проте період нестабільності та політичних криз, зокрема революції та окупації територій, підкреслив важливість конституційної безпеки для забезпечення національної стійкості [1, с. 7].

Конституційна безпека України ґрунтується на кількох ключових принципах. По-перше, це принцип верховенства права, що передбачає, що ніхто не стоїть над законом, включаючи навіть вищі органи влади. Друге, це принцип розподілу влади, який запобігає концентрації влади в руках однієї особи чи групи. І нарешті, це принципи гарантування та захисту прав і свобод громадян, що є основою демократичного суспільства [2, с. 60].

У зв'язку із запровадженням в Україні правового режиму воєнного стану

Указом Президента України 24 лютого 2022 року, на період його дії можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Основного Закону нашої держави, а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану [4].

Сьогодні складник конституційної безпеки відсутній, тому що існує обмеження певних прав та свобод людини та громадянина, визначених II розділом Конституції України. Дані заходи є вимушеними та вводяться для забезпечення національної безпеки України, збереження суверенітету та територіальної цілісності.

Сприятливий розвиток конституційної безпеки в Україні є ключовим завданням як для внутрішнього, так і для зовнішнього миру і стабільності. Відновлення та зміцнення довіри до конституційних інститутів, розвиток правової культури серед громадян, а також створення ефективної системи контролю за дотриманням конституційних норм є важливими завданнями для досягнення цієї мети [3, с. 45].

Для досягнення забезпечення конституційної безпеки в Україні необхідно вжити ряд заходів, а саме: необхідно зміцнити правову культуру серед громадян, зокрема, включити правовий освітній компонент у шкільну та університетську програму, що в майбутньому сформує у громадян свідоме ставлення до правових норм.

Потрібно активно розвивати систему громадського контролю за діяльністю державних органів та залучення громадськості до участі в процесах прийняття та реалізації конституційних рішень. Громадянське суспільство має відігравати активну роль у виявленні та врегулюванні конституційних порушень.

Важливо забезпечити незалежність та ефективність судової системи. Лише за умови, коли суди будуть незалежні та об'єктивні при ухваленні рішень, вони захищатимуть конституційні права людини та громадянина, що дозволить в подальшому посилити конституційну безпеку.

Таким чином, конституційна безпека виступає як один із ключових складників національної безпеки України. Це гарантує стабільність, законність та демократію в державі, сприяючи її розвитку та міжнародному визнанню. Тому збереження та зміцнення конституційної безпеки є стратегічно важливим завданням для подальшого успішного розвитку України.

1. Горбулін В. П. Актуальні питання організації стратегічного планування державної політики національної безпеки України / В. П. Горбулін, О. Ф. Белов, Е. М. Лисицин // Стратегічна панорама. 2018. № 3.

2. Єзеров А. А. Конституційна безпека як складник національної безпеки України. Український часопис конституційного права. 2017. № 2. С. 60-67.

3. Бисага Ю. М., Дешко Л. М., Нечипорук Г. Ю. Міжнародна безпека, національна

безпека, конституційна безпека: теоретико-правові підходи. Порівняльно-аналітичне право. 2020. Вип. 4. С. 43–49.

4. Про введення воєнного стану на території України : Указ Президента України від 24.02.2022 року № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 28.05.2024).

5. Матвеева Ю. І. Принцип правової визначеності як складова верховенства права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 220 с.

6. Конституційні скарги, що надійшли до Конституційного Суду України, та їх опрацювання станом на 29 грудня 2023 року. URL <https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyuni-skargy-shcho-nadiyshly-do-konstytuciyynogo-sudu-ukrayiny-ta-yih-opracyuvannya-51> (дата звернення 29.05.2024).

7. Case of Ireland v. the United Kingdom. Application no. 5310/71. 18 January 1978. URL <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-142537&filename=IRELAND%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM.pdf> (дата звернення 29.05.2024).

10. Case of Gonchar v. Ukraine. Applications no. 64054/19. 15 April 2021. URL <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-209180> (дата звернення 29.05.2024).

МАЙБОРОДА Анна
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
ОЛІЙНИК Юлія Володимирівна
старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА НА КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Питання співвідношення національного та міжнародного права в умовах глобалізації надзвичайно актуальне. Ці дві самостійні правові системи не існують ізольовано одна від одної. На особливості нормотворчості в міжнародному праві впливають національні правові системи, які знаходять своє відображення у зовнішній політиці та дипломатії держав. Міжнародне право, в свою чергу, відіграє важливу роль у формуванні національного законодавства [1].

Порівняно з національним правом, що регулює внутрішні відносини, міжнародне право ґрунтується на міжнародних договорах, загальних принципах та судовій практиці міжнародних судів, що робить його унікальним

у своєму роді.

Зв'язок між цими двома рівнями правового регулювання може мати різні аспекти. Конституційні норми країни часто відображають міжнародні зобов'язання, наприклад, щодо прав людини, і можуть використовуватися внутрішніми судами для інтерпретації міжнародного права.

Водночас існує питання пріоритету міжнародного права над національними конституційними нормами або навпаки, яке вирішується відповідно до конкретних обставин кожного випадку. Таким чином, взаємодія між міжнародним правом та конституційними системами є складною та постійно еволюціонуючою проблемою, яка вимагає уважного аналізу та глибокого розуміння їхніх взаємозв'язків.

Міжнародно-правові стандарти прав людини «втілюють в собі загальнолюдські цінності і здійснюють істотний вплив на розвиток національних правових систем», виступають як «правила, виражені у вигляді загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права в сфері прав людини, які юридично зобов'язують держави створювати правовий, політичний і соціальний режим забезпечення прав людини»; «цінності й ідеї, загальноприйняті в сучасному міжнародно-правовому просторі, що фіксуються у міжнародних договорах, юридичних актах міжнародних організацій, що відносяться до джерел права та здійснюються у практиці відповідних міжнародних судових установ» [2].

Вплив міжнародного права на права людини в конституційній системі може бути значним і мати вагомі наслідки для захисту та забезпечення прав людини на національному рівні. Цей вплив можна розглядати з двох основних позицій: безпосереднього застосування міжнародних норм прав людини у конституційній практиці країни та непрямого впливу через адаптацію міжнародних стандартів у внутрішнє законодавство.

Прямий вплив міжнародного права на права людини в конституційній системі виявляється через прийняття, ратифікацію та впровадження міжнародних інструментів з прав людини. Деякі країни включають принципи та стандарти міжнародного права в свою конституційну базу, що дає їм пряму юридичну силу і дозволяє громадянам звертатися до міжнародних механізмів захисту прав.

Непрямий вплив міжнародного права реалізується через інтеграцію міжнародних стандартів у внутрішнє законодавство через прийняття нових законів або адаптацію існуючих норм. Цей процес може бути ініційований міжнародними органами, що наглядають за дотриманням прав людини, і зазвичай відбувається відповідно до внутрішньополітичних потреб і зобов'язань держав. Міжнародне право відіграє важливу роль у конституційних системах країн, створюючи правову основу для міжнародних відносин і захисту прав людини. Важливою частиною цього процесу є забезпечення взаємодії та співробітництва між національними та міжнародними правовими системами для забезпечення гармонійного розвитку суспільства.

Вплив міжнародного права на конституційне право України є суттєвим аспектом її правової системи. Перш за все Україна, як член ООН та інших міжнародних організацій, зобов'язана виконувати міжнародні договори, які вона ратифікувала. Це означає, що положення міжнародних конвенцій, таких як Європейська конвенція з прав людини та інші, мають прямий вплив на українську конституційну систему. Наприклад, рішення Європейського Суду з прав людини можуть вимагати змін у внутрішньому законодавстві, щоб гарантувати дотримання прав людини відповідно до стандартів Європейської конвенції.

Іншим аспектом є інтеграція міжнародних стандартів прав людини безпосередньо в українську конституцію. Наприклад, Конституція України визнає, що загальновизнані принципи і норми міжнародного права є невід'ємною частиною її правової системи. Це створює базу для захисту прав людини на національному рівні відповідно до міжнародних стандартів.

Міжнародне право надає Україні можливість співпрацювати з іншими державами та міжнародними організаціями у вирішенні глобальних проблем, таких як екологічні кризи, тероризм чи міжнародна торгівля.

Отже, міжнародні договори і національне законодавство України взаємодіють у двох формах. По-перше, міжнародні договори справляють вплив на створення і зміст нормативних актів України. По-друге, визнані нашою державою міжнародні договори мають здатність прямих дій, можуть безпосередньо застосовуватися у відповідних внутрішньодержавних відносинах. У цьому сенс формули Конституції України: “чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства” [3].

Ефективність співпраці України з іноземними державами та міжнародними організаціями, а також її імідж, функціонування правової системи і здатність захищати права та свободи людини значною мірою залежать від того, наскільки законодавство України узгоджене з нормами міжнародних договорів. Для досягнення цього необхідно, щоб Україна неухильно дотримувалась і виконувала зобов'язання, взяті за міжнародними договорами.

1. Євген Вікторович Білозьоров. Національне та міжнародне право: порівняльно-правовий вимір. УДК340:341.URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63917/68-Bilozyorov.pdf?sequence=1> (дата звернення 25.05.2024).

2. Л.Р. Наливайко, К.В. Степаненко. Міжнародно-правові стандарти прав людини. URL: https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/3716/1/%D0%9C%D0%9F%D0%A1%D0%9F%D0%9B_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87.%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_05.06.19.pdf (дата звернення 25.05.2024)

3. Вплив міжнародних договорів на національне законодавство України: загальнотеоретичний аспект. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.:Юриспруденція.2018 № 35 том1. УДК 340.13(477):341.24-043.2. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/648295.pdf> (дата звернення 25.05.2024).

НОСИК Данило

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ОЛІЙНИК Юлія Володимирівна

старший викладач кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНЕ ТА КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО: ПИТАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ І ВЗАЄМОВПЛИВУ

Сучасне міжнародне право, яке ґрунтується на концепції узгодження волі держав, є динамічним за своєю природою, постійно розвивається й дедалі частіше охоплює нові сфери міжнародного співробітництва. Усе це робить міжнародне право особливо значущим, і за його відсутності система міжнародних відносин буде неспроможною належним чином функціонувати [1].

По-перше, міжнародні договори, які держава ратифікує, стають частиною її внутрішнього законодавства. Це означає, що такі договори мають пряму юридичну силу в державі і підлягають безпосередньому застосуванню судами та іншими органами влади. Таке включення міжнародних норм у національне законодавство забезпечує єдність правової системи та гарантує дотримання міжнародних зобов'язань.

По-друге, конституційні принципи також мають значний вплив на формування та виконання міжнародного права. Держави часто враховують свої конституційні норми при участі в міжнародних договорах та інших міжнародних ініціативах, спираючись на свої цінності та внутрішній правопорядок. Крім того, виконання міжнародних зобов'язань повинно відповідати конституційним нормам держави, що забезпечує юридичну стабільність та внутрішню гармонію.

Третім аспектом взаємодії є контроль за відповідністю міжнародних дій Конституції. Конституційні суди відіграють ключову роль у цьому процесі, переконуючись, що зовнішня політика та міжнародна діяльність держави відповідають основним законам країни. Це є важливим механізмом забезпечення внутрішнього контролю та збереження демократичних принципів в умовах міжнародного співробітництва.

Глибокий взаємозв'язок між міжнародним та конституційним правом визначає сучасну правову реальність, де зміцнення прав людини, збереження

суверенітету та забезпечення правової стабільності є невід'ємними компонентами спільного правового простору на світовому рівні.

Міжнародне право і конституційне право взаємодіють у складному та важливому способі, визначаючи правовий порядок в сучасному світі. Перший аспект взаємодії полягає у включенні міжнародних норм до національного законодавства. Україна, ратифікуючи міжнародні договори, автоматично надає їм силу внутрішнього закону, що зобов'язує суди та органи влади безпосередньо застосовувати ці норми. Це створює єдність юридичної системи та забезпечує виконання міжнародних зобов'язань.

Другий аспект полягає у взаємовпливі міжнародного права на тлумачення конституційних норм. Суди можуть користуватися міжнародними стандартами прав людини та іншими нормами міжнародного права для додаткового висвітлення конституційних питань, що зміцнює захист основних прав та свобод громадян.

Конституційне право також впливає на міжнародне право через втілення своїх принципів у міжнародних договорах та інших джерелах міжнародного права. Держави зобов'язані діяти в межах своїх конституційних рамок при виконанні міжнародних зобов'язань, що забезпечує юридичну стабільність і відповідність міжнародним нормам.

Третій аспект стосується контролю за діяльністю держави на міжнародній арені. Конституційні суди відіграють важливу роль у забезпеченні відповідності зовнішньої політики конституційним нормам, що є гарантією демократичного контролю над зовнішньополітичною діяльністю країни.

Таким чином, взаємодія між міжнародним та конституційним правом є не лише важливою складовою правової системи, але і гарантією захисту прав та свобод громадян, забезпечення правової стабільності та внутрішньої гармонії в умовах глобалізації

Отже, міжнародне та конституційне право являють собою дві важливі системи, які взаємодіють та впливають одна на одну. Міжнародне право регулює відносини між його суб'єктами і є критерієм правомірності міжнародних правотворчого та правозастосовного процесів, дійсності інших міжнародно-правових норм. Принципи відображають та закріплюють характерні риси суб'єктів міжнародного права та системи їх взаємодії. Досягається цей ефект головним чином шляхом закріплення правового статусу суб'єктів. У своїй сукупності принципи становлять хартію основних прав та обов'язків держав. Вони утворюють основу загального міжнародного права та слугують основними критеріями правомірності поведінки суб'єктів [2]. Конституційне право, зі свого боку, регулює організацію внутрішніх владних відносин у державі, встановлюючи основні закони, права та обов'язки громадян. Взаємодія цих двох галузей полягає у включенні міжнародних норм до національного законодавства, впливі міжнародних стандартів на тлумачення конституційних норм, а також у впливі конституційних принципів

на формування міжнародного права та його виконання державами.

Міжнародне право, регулюючи відносини між державами та міжнародними суб'єктами, включаючи захист прав людини та міжнародні договори, набуває сили в національному правопорядку через їх ратифікацію та включення до внутрішнього законодавства. Водночас конституційне право визначає внутрішній порядок держави та гарантує права й свободи громадян. Ефективність впливу принципів міжнародного права на національну систему залежить від розробленості правових засобів держави, за допомогою яких здійснюється регулювання суспільних відносин. Безперечно, дієвість залежить також від рівня наукової розробки самих принципів міжнародного права, від того, наскільки вони сприймаються юридичною практикою певної країни, наскільки відпрацьованими є форми, методи їх матеріалізації в реальних суспільних відносинах. Принципи міжнародного права як регулятори суспільних відносин мають загальну цілеспрямованість і визначають перспективи розвитку не тільки права, а й суспільства та сучасної держави в умовах глобалізації [3]. Взаємодія цих двох галузей забезпечує не лише відповідність зовнішніх дій держав їх внутрішньому праву, але і сприяє утвердженню правових стандартів на міжнародному рівні, зміцнюючи правовий порядок та гарантуючи захист основних прав та свобод у глобалізованому світі.

1. Конспект лекцій з дисципліни “Міжнародне право” URL: <https://dduvs.edu.ua/wpcontent/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2020/kzpd/112.5.pdf> (дата звернення 24.06.2024).

2. Войціховський А.В. Міжнародне право. Підручник. УДК 341(075.8) URL:http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/2835/1/2020%20Mizhнародне%20pravo_Pidруchnyk_A%20Voitsikhovskiy_2020.pdf (дата звернення 24.06.2024).

3. Білозьоров Є. В. Національне та міжнародне право: порівняльно - правовий вимір..URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63917/68-Bilozyorov.pdf?sequence=1> (дата звернення 24.06.2024).

ГОРЕЦЬКИЙ Максим

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ОЛІЙНИК Юлія Володимирівна,

старший викладач кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

ВПЛИВ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА РОЗВИТОК ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Конституційне право становить один із ключових елементів досягнення мети утвердження громадянського суспільства та формування демократичної, соціальної та правової держави. У порівнянні з іншими галузями права, які регулюють лише окремі сфери суспільних відносин (наприклад, трудові або власність), конституційне право визначає фундаментальні принципи та права, які охоплюють всі аспекти суспільства. В сучасних соціальних науках інтерес до питань виникнення, генези та майбутнього розвитку демократії та громадянського суспільства залишається актуальним. Справедливими критеріями оцінки демократії, безперечно, є права людини.

У сучасному світі ідея демократії поширюється на вибори та референдуми, а також на широку участь громадянського суспільства та його інститутів у всіх сферах суспільного та державного життя. Саме демократія та конституціоналізм, як область легітимації цінностей і процедур демократії, залишаються найбільш оптимальними компонентами розвитку та функціонування громадянського суспільства в період сучасних трансформаційних процесів для більшості країн світу. Конституція України, так само як і більшість інших конституцій у світі, закріплює принципи демократії та демократичного розвитку держави і визначає ключові демократичні процедури [2].

Світова, зокрема європейська історія конституціоналізму, відзначається великою різноманітністю форм безпосередньої демократії. Серед них варто виділити вибори, референдуми, виявлення громадської думки, плебісцити, народні обговорення, народні опитування, народні ініціативи, петиції (колективні письмові звернення), збори, мітинги, походи, демонстрації, а також стихійні форми народовладдя, такі як революції, повстання, громадянські війни, національно-визвольні та політичні рухи, протести, акції громадянської непокори, голодування, пікетування тощо [2].

Зазвичай стихійні форми безпосереднього народовладдя є винятковими та одноразовими подіями, які визначають акти державотворення та правотворення громадянського суспільства. У конституціях і конституційних актах країн світу зафіксовані їхні наслідки та досягнення, а не можливість повторення. Конституція та закони України не мають вичерпного переліку форм безпосередньої демократії і не визначають їхніх чітких юридичних ознак. У статті 69 вказано, що "Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдуми й інші форми безпосередньої демократії" [4].

Різноманітні форми демократії є визначальними для розвитку громадянського суспільства. У цьому контексті форми безпосередньої демократії повинні гармонійно взаємодіяти із способами участі громадян, громадськості та інститутів громадянського суспільства в управлінні державними справами, такими як громадські консультації, громадські експертизи, громадські ради при органах державної влади і т. д. При цьому слід зауважити, що форми громадської участі в управлінні державними справами не повинні бути ідентифіковані з формами безпосередньої демократії та безпідставно розширювати їх спектр [1].

Визнання прав людини як особистих цінностей викликає готовність представників громадянського суспільства сприяти їхньому втіленню та, за потреби, захищати відповідні конституційні права і свободи. Водночас реалізація та захист конституційних прав і свобод людини в Україні, що набули активного розвитку під впливом зростання громадської активності в період з 2004 по 2016 роки, призводить до зростання частки правозахисних громадських організацій у структурі громадянського суспільства. Варто відзначити, що українські науковці розглядають правозахисні інститути громадянського суспільства не лише як спеціалізовані громадські організації [3].

Важливо враховувати, що розвиток демократії вимагає не лише наявності прогресивної конституції, але й активної громадянської участі, вільних і незалежних ЗМІ, сильної правозахисної системи та ефективного механізму врегулювання конфліктів. Крім того, демократія та конституційне право повинні еволюціонувати, адаптуючись до суспільних змін та викликів. Узагальнюючи, варто зауважити, що взаємодія конституційного права та розвитку демократії визначає структуру та напрям політичного розвитку суспільства, забезпечуючи баланс інтересів держави та громадян, а також сприяючи становленню стабільної та легітимної системи влади.

Отже, ключовим фактором у взаємодії конституційного права та демократії є забезпечення правового захисту основоположних цінностей, таких як права людини, правова рівність та правова держава. Конституція виступає основним джерелом легітимності та стабільності політичного режиму, а її норми визначають рамки влади та межі прав та обов'язків громадян.

1. Боняк В. О. Конституційне право України: навч. посіб. [для підготовки до іспиту за кредит.-модульн. системою навчання] / В. О. Боняк, В. А. Завгородній, А. В. Самотуга, Л. А. Філяніна. – 2-е вид., перероб. і допов. – Дніпро: Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ, 2017. – 293 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/1367> (дата звернення 05.05.2024).
2. Гринюк Р. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація: [монографія] / Р. Гринюк. – К.: Концерн «Видавн. дім «Ін Юре», 2019. – С. 327.
3. Шаптала Н. К. Конституційне право України: навч. посіб. / Н. К. Шаптала, Г. В. Задорожня. – Запоріжжя: Дике Поле, 2017. – 479 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/423-konstitutsyne-pravo-ukrani-shaptala-nk.html> (дата звернення 05.05.2024).
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 05.05.2024).

ЛУБ'ЯНИЙ Максим

*здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

ОЛІЙНИК Юлія Володимирівна
*старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН ВІД КІБЕРЗЛОЧИНІВ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Запровадження цифрових технологій в усі сфери життя суспільства спричинило нові виклики і загрози для захисту прав і свобод громадян від несанкціонованого використання особистих даних, що робить актуальним дослідження конституційно-правових аспектів цієї проблеми. Надзвичайно важливим є визначення меж і забезпечення дієвого механізму контролю за діяльністю уряду та інших суб'єктів, які здійснюють регулювання та використовують цифровий простір, адже одним із основних конституційних принципів правової та демократичної держави є забезпечення приватності життя кожної людини та громадянина.

Зокрема, до громадянських прав і свобод людини, передбачених Конституцією України, віднесено право на повагу до своєї гідності (ст. 28), право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), право на невтручання в особисте й сімейне життя

(ст. 32) [1].

Правова держава має гарантувати право людини на захищеність у цифровому просторі. Це означає, що уряд та інші суб'єкти повинні діяти в межах законодавства і забезпечувати дотримання правил та процедур, які забезпечують прозорість і приватність у використанні особистих даних та вирішенні питань із використанням цифрових технологій. Розробка та впровадження ефективних правових механізмів для контролю діяльності суб'єктів у цифровому просторі передбачає наявність чіткого законодавства, яке встановлює відповідальність за порушення конституційних прав та свобод громадян.

Приватність інформації стосовно кожного громадянина має бути захищена незалежно від того, де він знаходиться – в реальному або цифровому світі. Збільшення кількості персональних даних, які зберігаються та обробляються у цифровому просторі, та збільшення кількості нових технологій їх незаконного чи несанкціонованого використання без згоди особи, вимагають запровадження технологій захисту власних даних з можливістю їх видалення.

Також важливо забезпечити свободу вираження у цифровому просторі: реалізувати право вільно висловлювати свої думки та ідеї, обмінюватися інформацією та брати участь у громадському діалозі. Проте це право повинно бути забезпечене в межах закону та з урахуванням інтересів інших осіб.

Наразі свобода вираження думок стикається з такими негативними проявами, як поширення недостовірної інформації та кібербулінг. Тому важливо розробити механізми захисту прав громадян у суді у випадках порушення їх свободи вираження в цифровому просторі.

Важливо забезпечити вільний доступ до інтернет-ресурсів та інших цифрових технологій, до власних даних, розробити програмні засоби особистої автентифікації для захисту інформації.

Безумовно, важливим є впровадження ефективних механізмів боротьби з кіберзлочинами у сфері інформаційно-комунікаційних систем та постійне удосконалення методів боротьби з ними. Одним із способів ефективної боротьби з кіберзлочинами є всебічна підтримка та розвиток спеціалізованих органів, які займаються їх виявленням, розслідуванням та припиненням. Ці органи повинні мати достатні ресурси, кваліфікований персонал та доступ до сучасних технологій, що дозволить їм ефективно боротися з різноманітними видами кіберзлочинів. Вони повинні мати можливість використовувати безкоштовне програмне забезпечення для аналізу та виявлення кіберзлочинів, а також співпрацювати з міжнародними організаціями та правоохоронними структурами інших країн [2].

Для успішної боротьби з кіберзлочинами необхідно впроваджувати навчальні програми та тренінги для правоохоронних органів та інших зацікавлених сторін, щоб підвищити рівень їхньої кваліфікації у сфері кібербезпеки. Такі навчальні програми мають охоплювати широкий спектр

питань щодо методів виявлення, розслідування та припинення таких злочинів.

Правові норми законодавства у сфері кібербезпеки повинні бути адаптовані до швидкого розвитку технологій та постійних змін, враховувати нові види таких злочинів – тобто мати найбільш універсальну модель, бути чіткими, ефективними та логічними і зрозумілими.

Крім того, важливим аспектом боротьби з кіберзлочинами є забезпечення правосвідомості та правоосвіти населення щодо кібербезпеки. Інформаційні кампанії та освітні програми повинні включати пояснення основних загроз, які виникають у цифровому середовищі, таких як шахрайство, крадіжка особистих даних, фішинг та інші види кібератак. Освіта населення повинна включати навчання основам кібербезпеки, використанню сильних паролів та захисту особистих даних, а також розуміння ризиків, пов'язаних з використанням соціальних мереж та інтернет-платформ [3].

Міжнародне співробітництво з кібербезпеки також є надзвичайно важливим, оскільки кіберзлочини не мають кордонів і можуть вчинятися з будь-якої точки світу. Воно має передбачати обмін інформацією та досвідом, координацію дій та спільні проекти з виявлення та припинення кіберзлочинів.

Отже, розвиток та впровадження новітніх технологій може спричиняти порушення основоположних конституційних прав людини і вимагає безпрецедентної боротьби зі злочинами у сфері кібербезпеки. Швидкий розвиток технологій вимагає постійного оновлення та удосконалення заходів захисту від кіберзлочинів. Однією з новітніх технологій, яка може бути використана для виявлення та запобігання кіберзлочинам, є штучний інтелект (ШІ), що може аналізувати велику кількість даних та виявляти аномальні поведінки, які свідчать про потенційні небезпеки, а також допоможе автоматизувати процес розслідування та виявлення кіберзлочинів.

1. Конституція України (Закон України від 28 червня 1996 р. № (254к/96-ВР) Верховна Рада України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-96>.

2. Сіренко В.Ф. Актуальні проблеми забезпечення і охорони прав людини в Україні / В.Ф. Сіренко, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, Т.І. Тарахонич // Правова держава. 2014. Вип. 25. С. 16–43.

3. Слінько Т.М. Конституційно-правові гарантії свободи слова в Україні / Т.М. Слінько // Правова доктрина – основа формування правової системи держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України (м. Харків, 20-21 листоп. 2013 р.) / Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2013. С. 294–297 URL:<https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/7182>.

КІЛЬОВА Софія

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ЖЕГЛІНСЬКА Тетяна Олегівна

старший викладач кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЦІННІСТЬ

У сучасному світі права людини визнані як одна з найважливіших цінностей. Їх основоположні принципи чітко викладені в Загальній декларації прав людини, прийнятій ООН у 1948 році [2]. Цей документ проголошує, що всі люди, незалежно від походження, раси, статі, релігії чи будь-якого іншого статусу, мають невід'ємні права та гідність. Саме ці права лежать в основі свободи, справедливості та миру в усьому світі. Загальна декларація прав людини перекладена більше ніж 500 мовами та стала основою для багатьох конституцій та законів у всьому світі. Вона й далі залишається потужним інструментом для захисту прав людини та сприяння миру та справедливості у всьому світі.

Пріоритетність прав людини полягає в їх універсальності. Це означає, що вони є цінністю для будь-якого демократичного суспільства, незалежно від культурного чи національного контексту. Однак формулювання прав і свобод людини та громадянина в міжнародних документах не позбавлене складнощів. Тобто вони мають значення для будь-якого суспільства громадянського типу, незалежно від національно-культурного контексту. Досить спірним є питання щодо існуючих у міжнародних документах формулювань прав і свобод людини та громадянина, оскільки у разі вироблення таких узагальнюючих юридичних положень неминуче виникають питання, з якої теорії прав виходити та які стандарти в цій сфері вважати взірцем. Проте складнощі правотворчого процесу не виключають ідеї можливого використання прав людини як цінності, спільної для всього світу [2].

Права людини – це невід'ємні права та свободи, які належать кожній людині з моменту народження. Вони є універсальними, тобто поширюються на всіх людей без винятку, незалежно від їх раси, статі, національності, етнічної приналежності, релігії, мови або будь-якого іншого статусу. Права людини також є непорушними, тобто їх не можна забрати або обмежити без законних підстав.

Конституція України закріплює основоположні права і свободи людини. До них, зокрема, слід віднести: право на вільний розвиток своєї особистості, невід'ємне право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом [3].

Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод була прийнята Радою Європи в 1950 році і гарантує широкий спектр можливостей, включаючи право на життя, свободу від катувань, право на справедливий суд, свободу слова, свободу релігії та право на мирне зібрання. Конвенційний механізм захисту прав людини передбачає існування Європейського суду з прав людини, який може розглядати скарги від людей, які вважають, що їхні права були порушені. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод встановлює не лише найбільш вдалу у світі систему норм міжнародного права для захисту прав особи, але й одну з найбільш розвинутих форм міжнародної юридичної процедури. Безпосереднє використання положень Конвенції, а також рішень Європейського суду з прав людини як її невід'ємної частини в правозастосовій практиці безсумнівно сприятиме розвитку захисту прав особи в Україні [4].

З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року світ став свідком жахливої масової трагедії. Російські війська завдали жорстоких ударів по українському цивільному населенню, порушуючи фундаментальні права людини, зокрема, право на життя та право на особисту недоторканність, право на недоторканість житла та право на саме житло, право на освіту та право на якісне медичне обслуговування тощо. Беззаперечно, можна навести багато фактів, які підтверджують протиправні дії ворога. Із 24 лютого по 25 вересня 2022 року комісія ООН зафіксувала 5996 смертей та 8848 поранень цивільних осіб, зокрема, 382 випадки загиблих дітей. Потрібно зауважити на тому, що реальних вбивств набагато більше; оскільки збір і перевірка інформації з деяких регіонів України, які постраждали від бойових дій, дуже складно відтворити [5].

Отже, дотримання прав людини – це не лише питання законності, але й питання моральності та справедливості. Це те, до чого повинне прагнути будь-яке демократичне суспільство. Україна має всі можливості для того, щоб стати країною, де права людини поважаються та захищаються.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (Дата звернення: 22.05.2024)

2. Національні та міжнародні механізми захисту прав людини: тези доп. Всеукр. круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 216 с.

3. Лобасюк І. Місце Європейської конвенції про захист прав і основних свобод

людини в Конституції та праві України URL: <http://www.judges.org.ua/seminar21-2.htm>

4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

5. ООН: Напад росії на Україну сильно вдарив по дотриманню прав людини. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/27/7369305/> (Дата звернення 27.05.2024)

БОВТ Анастасія

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ЖЕГЛІНСЬКА Тетяна Олегівна

старший викладач кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

ВНЕСОК ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СТАБІЛІЗАЦІЮ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Війна в Україні – це третій асиметричний шок, як називають його економісти, що його пережив Союз за останні два десятиліття, після фінансової та економічної кризи 2008-го року і подальшої кризи Єврозони і пандемії COVID-19. Асиметричний шок – це раптова зміна економічних умов, що зачіпає окремі країни ЄС більше, ніж інші. Війна в Україні дійсно має набагато більший вплив на сусідні країни через приплив біженців та суттєву залежність цих країн від російського газу [1].

Європейський Союз з самого початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року відіграє важливу роль у стабілізації ситуації в країні. Завдяки своїй політичній, економічній, гуманітарній та військовій допомозі Європейський Союз допомагає Україні протистояти російській агресії та захищати свою незалежність. Політична підтримка ЄС включає рішуче засудження агресії Росії, непохитну підтримку суверенітету та територіальній цілісності України, надання статусу кандидата в члени ЄС, що стало чітким сигналом про європейську перспективу України, а також запровадження низки санкцій проти Росії та Білорусі, спрямованих на припинення війни та відповідальність за їхні злочини. Економічна допомога ЄС виражається у значній фінансовій підтримці, загальна сума якої становить мільярди євро, використовується для підтримки українського бюджету, фінансування гуманітарних програм та допомоги біженцям. ЄС також надав Україні макрофінансову допомогу на суму 1,5 мільярда євро для підтримки її економіки та запровадив заходи для полегшення торгівлі між Україною та ЄС,

такі як тимчасове скасування мит на український експорт. Гуманітарна допомога від ЄС включає продукти харчування, медикаменти, воду та санітарні засоби, а також допомогу в евакуації людей з зон бойових дій та наданні їм притулку в країнах ЄС. Оскільки за наявними оцінками близько 300 мільйонів людей потребують гуманітарної допомоги у 2024 році, ЄС знову збільшив зобов'язання з підтримки найбільш уразливого населення в усьому світі, ухваливши початковий гуманітарний бюджет цього року в обсязі понад 1,8 мільярда євро. Військова допомога ЄС включає постачання зброї, боєприпасів та обладнання, проведення навчання українських військових та допомогу у реформуванні оборонного сектору. Зусилля ЄС щодо стабілізації ситуації в Україні є важливим прикладом його прихильності принципам солідарності та підтримки демократії.

Незважаючи на жорстоку війну, розпочату Росією, Україна продовжує свій шлях трансформацій, спрямованих на позбавлення від негативної спадщини, успадкованої після розвалу Радянського Союзу. Цей шлях, хоча й складний та сповнений викликів, дає підстави для оптимізму щодо майбутнього країни.

Європейський Союз та його держави-члени продовжують системно надавати підтримку Україні, включаючи економіку, суспільство, збройні сили. А також продовжиться інвестування в інфраструктуру та стратегічні галузі, а також в майбутнє відновлення.

Відповідно до статистики, ЄС надав на підтримку України близько €85 млрд, з яких €40,4 млрд фінансової, бюджетної та гуманітарної допомоги, €17 млрд на підтримку українських біженців в ЄС, та €25,17 млрд на військову підтримку. Фінансово-економічна допомога становить €39,5 млрд на підтримку економіки України, надзвичайних ситуацій та швидкого відновлення. Зокрема, ця сума включає €7,2 млрд макрофінансової допомоги, виділеної у 2022 році, €18 млрд макрофінансової допомоги на 2023 рік, €9,45 млрд грантів, позик і гарантій від держав-членів, €2,35 млрд бюджетної підтримки та грантів, а також €2,6 млрд через гарантії ЄС у 2022-2023 роках [2].

Важливо, щоб ЄС продовжував надавати Україні потужну та систематичну підтримку, адже Україна бореться не лише за свою свободу та незалежність, але й за цінності демократії та верховенства права, які є основою Європейського Союзу.

1. Війна в Україні та її наслідки для ЄС - Блог Високого представника ЄС Жозепа Борреля. *EEAS*. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine> (Дата звернення 03.06.2024)

2. Україна отримує від ЄС 1,9 мільярда євро фінансової підтримки до кінця червня. *БІЗНЕС ЦЕНЗОР*. URL: https://biz.censor.net/news/3494017/ukrayina_otrymae_vid_yes_19_mlrld_yevro_finansovoyi_dopomogy_do_kintsya_chervnya (дата звернення: 12.06.2024).

3. Європейський Союз: допомога Україні. Статистика ЄС, станом на грудень 2023 - Media League. *Media League*. URL: <https://medialeague.com.ua/yevropejskyj-soyuz-dopomoga-ukrayini-statystyka-yes-stanom-gruden-2023/> (дата звернення: 12.06.2024)

ОЛІЙНИК Марія

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

ОЛІЙНИК Юлія Володимирівна

старший викладач кафедри теорії

та історії держави і права,

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

НАДАННЯ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ ПРАВА НА БЕЗОПЛАТНУ ВТОРИННУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ

Надання учасникам бойових дій права на безоплатну вторинну правничу допомогу в Україні – це процес, за якого особа, яка потребує юридичної допомоги у зв'язку з участю у бойових діях, має право отримати кваліфіковану юридичну допомогу безкоштовно.

Це може включати консультації юристів, підготовку та представлення документів перед судом або іншими органами, а також інші правові послуги, необхідні для захисту прав та інтересів учасників бойових дій.

Така правнича допомога забезпечується згідно з законодавством України і є важливим механізмом гарантування справедливого судочинства та захисту прав людей.

Згідно із Законом України № 3022-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги», що вступив в силу 10 квітня 2023 року, учасники бойових дій тепер мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу [2].

Це означає, що особи, які брали активну участь у антитерористичній операції на території Донецької та Луганської областей, а також ті, хто боронив незалежність та територіальну цілісність України, мають право на професійну юридичну допомогу безкоштовно.

Безоплатна вторинна правнича допомога охоплює широкий спектр послуг, включаючи представництво у суді, складання процесуальних документів, надання юридичних консультацій та інші необхідні види допомоги для ефективного захисту прав та інтересів учасників бойових дій.

Право на таку допомогу належить особам з інвалідністю внаслідок війни, а також сім'ям загиблих учасників АТО або тих, хто боронив незалежність та територіальну цілісність України під час воєнних дій на території країни після 2014 року [4, с. 150].

Учасники бойових дій в Україні, що отримали право на безоплатну вторинну правничу допомогу, можуть звертатися за нею у широкому спектрі життєвих ситуацій [3, с. 154].

Це означає, що їм доступні юридичні консультації та допомога у вирішенні різних питань, починаючи від отримання пільг та соціальних виплат, і закінчуючи вирішенням складних сімейних або трудових ситуацій.

Наприклад, учасники бойових дій можуть отримати підтримку щодо оформлення земельних ділянок або вирішення проблем щодо житла. Вони також можуть отримати допомогу у складанні документів для спадкових справ або регулюванні сімейних правовідносин [2].

Для того, щоб скористатися цим правом, учасники бойових дій повинні звернутися до центру безоплатної правничої допомоги, пред'явити свій паспорт або інший документ, що посвідчує особу, а також посвідчення учасника бойових дій. Додатково їм може знадобитися документація, що підтверджує їх право на отримання безоплатної вторинної правничої допомоги, така як довідка про склад сім'ї чи інформація про доходи.

Ця система допомагає забезпечити, що учасники бойових дій мають доступ до необхідної юридичної підтримки в будь-який момент, коли вони стикаються з правовими або життєвими проблемами після участі у військових діях [1, с. 58].

Однією з особливостей надання учасникам бойових дій права на безоплатну вторинну правничу допомогу є широкий спектр сфер, в яких ця допомога може бути надана.

Це означає, що учасники бойових дій мають можливість отримати допомогу не лише у судових справах чи у зв'язку зі складними правовими питаннями, але й у повсякденних життєвих ситуаціях, що потребують юридичного консультування. Такий всеосяжний підхід допомагає забезпечити повноцінну підтримку учасникам бойових дій у всіх аспектах їхнього життя після закінчення військових дій [3, с. 163].

Отже, надання учасникам бойових дій права на безоплатну вторинну правничу допомогу є важливим кроком у забезпеченні захисту їхніх прав та інтересів після участі у військових діях. Ця ініціатива дозволяє учасникам конфліктів отримати не лише юридичну підтримку в судових процедурах, але й консультації та допомогу в різних сферах їхнього життя. Завдяки цьому праву, вони можуть отримати необхідну допомогу щодо отримання соціальних виплат, вирішення житлових питань, регулювання сімейних та спадкових відносин та багато іншого.

Цей підхід відображає турботу держави про своїх громадян, які понесли тяжкі наслідки від війни. Забезпечуючи доступ до безоплатної правничої допомоги, уряд демонструє свою здатність забезпечити справедливість та захист прав людей, які опинилися у складних ситуаціях через свою службу або захист Батьківщини. Такий підхід сприяє стабілізації та відновленню суспільства після конфлікту, а також підвищує довіру та підтримку з боку населення.

1. Дуліба Є. Особливості надання безоплатної правової допомоги для військовослужбовців в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми правознавства* № 2. Тернопіль, 2023. С. 228.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення

доступу до безоплатної правничої допомоги: Закон України від 10.04.2023 № 3022-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-20#Text> (дата звернення: 05.06.2024)

3. Коваль В. П. Адміністративно-правовий статус військовослужбовців в Україні в умовах правового режиму воєнного стану: дис. доктор філософії: 081 – право (галузь знань – 08 Право) / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2021. С. 225.

4. Рогатинська Н., В. Малайна. Організаційно-правові засади надання правової професійної допомоги в Україні. Актуальні проблеми правознавства № 2. Тернопіль, 2022. С. 160.

*ЛІСНЯК Анастасія Євгеніївна,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:
*ВОЙТЮК Марина Петрівна
викладач кафедри теорії
та історії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Збройні конфлікти в сучасному світі принесли багато викликів міжнародному співтовариству, серед яких особливо важливим є питання захисту прав людини. Слід констатувати той факт, що збройні конфлікти прямо порушують права людей на життя та здоров'я, що на території нашої держави відповідно до статті 3 Конституції України визнаються найвищими цінностями. Під час збройних конфліктів відбуваються серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. Міжнародне гуманітарне право – самостійна галузь міжнародного публічного права, принципи і норми якої регулюють допустимість засобів і методів ведення війни, забезпечують захист жертв збройних конфліктів, встановлюють взаєностосунки між воюючими і невоюючими державами [1, с. 111].

Міжнародне гуманітарне право (далі - МГП) має на меті забезпечити гідність і гуманне поводження з усіма людьми. Норми МГП все частіше застосовуються під час збройних конфліктів, а регіональні правозахисні організації все частіше посилаються на правила ведення бойових дій під час збройних конфліктів, оцінюючи, чи мали місце порушення міжнародного права прав людини [1, с. 123].

Збройні конфлікти завжди супроводжуються серйозними порушеннями прав цивільного населення. Це включає як безпосередні акти насильства, так і побічні наслідки, такі як відсутність доступу до життєво важливих ресурсів і

послуг. Масові вбивства, тортури, сексуальне насильство, викрадення людей і залучення дітей до військових дій – усе це жахливі реалії сучасних конфліктів.

Основним напрямком міжурядової співпраці є захист прав людини відповідно до статті 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.) у контексті міжнародних та регіональних військових конфліктів [2]. Міжнародне співтовариство, включаючи Організацію Об'єднаних Націй та НАТО, засуджують збройні конфлікти, війни та інші акти агресії проти держав відповідно до норм міжнародного права, а загарбницькі війни взагалі заборонені. На жаль, слід визнати, що міжнародні та внутрішні збройні конфлікти залишаються невід'ємною частиною сучасного суспільства.

Суттєву підтримку українським громадянам та біженцям надають державна та місцева влада України, ООН та численні національні гуманітарні організації. Ці зусилля включають захист цивільного населення та негайне надання їжі, води, притулку, медичної та іншої гуманітарної допомоги. Вони також підтримують українські державні установи та неурядові організації, які опікуються переселенцями та тими, хто вирішив або змушений залишитися у своїх домівках.

Оскільки права людини піддаються особливому ризику під час військових конфліктів, цей аспект є предметом міжнародного права. Важливими документами у сфері ведення військових конфліктів є Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них, які складають основну основу для регулювання питань захисту осіб, які безпосередньо не беруть участі у бойових діях. Так, до основних міжнародно – правових актів, які були підписані для захисту прав людини, можна виокремити:

1. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях;
2. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі;
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими;
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни [3].

Тож, збройні конфлікти сучасного світу, включно з російським вторгненням в Україну 24 лютого 2022 року, є яскравими прикладами серйозних порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права. Українська влада, ООН та гуманітарні організації активно працюють над захистом мирного населення та наданням необхідної допомоги. Основою міжнародного правопорядку є Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них, які передбачають захист осіб, які не беруть участі у бойових діях. Міжнародна спільнота засуджує агресію та наголошує на важливості дотримання міжнародного права. Захист прав людини під час збройних конфліктів вимагає координації зусиль і активної участі всіх залучених сторін, щоб забезпечити гідність і гуманне ставлення до всіх людей, навіть за найважчих обставин.

1. Міжнародне гуманітарне право : навч.-метод. посіб. / за ред. О. В. Бігняка. – Одеса : Видав. дім «Гельветика», 2022. 136 с.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 16.05.2024).
3. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku> (дата звернення: 16.05.2024).

***НЕМОНОВА Лола Хуршедівна,**
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:
***ВОЙТЮК Марина Петрівна**
викладач кафедри теорії та
історії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ*

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Захист прав людини в умовах збройних конфліктів є основним обов'язком кожної держав. Права людини охоплюють велику чисельність громадянських прав і політичних свобод, зокрема соціальні, культурні, економічні, а також права спільнот, в тому числі права національних меншин та народів, жінок, дітей. Велика юридична енциклопедія дає наступне визначення поняттю «прав людини»: «сукупність правил, що характеризують правовий статус особи, її приналежність, існування особи як повноцінного індивіда.» [1, с. 123]. Поняття «права людини» розуміється як невід'ємні, природні, такі, що належать людині з моменту народження, а також характеризують її як повноцінного суб'єкта суспільства. Права людини, закріплені в чинних міжнародно-правових угодах, є результатом тривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки та поступового становлення стандартів, які стали нормою для життя сучасного демократичного суспільства.

На основі вищезазначеного стверджуємо, що основним напрямом міждержавної співпраці є захист прав людини (відповідно до положення статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року) в умовах міжнародних та регіональних військових конфліктів [2].

Упродовж багатьох років було укладено багато різних міжнародно-правових актів для захисту людей як у мирний час так під час воєнних конфліктів, але це не є підтвердженням того, що всі міжнародні норми виконуються та дотримуються. Прикладом цього є те, що російські війська бомбардували медичні заклади, школи та цивільні квартали; масово страчували беззбройних цивільних, гвалтували жінок і дітей. Тому, головним завданням нашої держави є допомога особам, які постраждали від збройного конфлікту, безпосереднє надання їжі, води, притулку, медичної допомоги та іншої гуманітарної допомоги, а також підтримку українських державних установ і неурядових організацій, які опікуються переміщеними особами і тими, хто вирішив або був змушений залишитися в своїх домівках.

Отже, велику значущість має міжнародне гуманітарне право – система міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм. Завданням міжнародного гуманітарного права є захист цивільних осіб та тих, хто припинив брати участь у збройних діях та регулювання засобів і способів ведення бойових дій [3, с. 1]. Слід констатувати той факт, що країна-агресорка порушує всі норми міжнародного гуманітарного права, але чи є можливим притягнути її до відповідальності за скоєнні злочини? Притягнути російських воєнних злочинців до відповідальності за злочини проти людяності в Україні може Міжнародний кримінальний суд. Зокрема, у статті 7(1) Римського статуту МКС йдеться про насильницьку депортацію, вбивства і позбавлення волі цивільних, сексуальне насилля тощо [4]. Радниця з прав людини Всесвітньої організації проти катувань Марія Квіцінська переконана, що злочини проти людяності є державною політикою росіян, яка полягає у свідомому нападі на українське мирне, цивільне населення. Щоб це довести, потрібно розглядати усі насильницькі дії РФ як частину одного злочину – переслідування цивільного населення. Цей злочин починається із фільтрації на території України і закінчується в РФ, де українців незаконно утримують в ув'язненні та катують. Така правова кваліфікація цих злочинів може вирішити "глухий кут" з юрисдикцією МКС щодо тих злочинів, які фізично відбувалися на території РФ, яка не ратифікувала Римський статут [5].

Суб'єктом, відповідальним за дотримання зобов'язань за нормами міжнародного гуманітарного права, виступає держава як суб'єкт міжнародного права. На основі цього принципу створено систему відповідальності за порушення законів і звичаїв війни. Виконуючи свої міжнародні зобов'язання, Україна застосовує норми МГП для захисту жертв війни, зокрема цивільного населення, осіб, які вже не беруть участі у збройному конфлікті, а також цивільних об'єктів. Крім того, ці норми забезпечують захист небезпечних об'єктів і культурних цінностей.

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року ясно встановлюють обов'язок сторін конфлікту захищати цивільне населення та цивільні об'єкти від військових атак. Під час бойових дій воюючі сторони повинні постійно враховувати цей обов'язок. Це означає, що цивільні особи потребують захисту міжнародного гуманітарного права (МГП) як під час збройного нападу в активній фазі конфлікту, так і коли вони опиняються під контролем противника внаслідок дій, спрямованих проти його військових об'єктів або комбатантів (зокрема, перебуваючи на території ворога) [6,7].

Отже, міжнародні угоди, що закріплюють права людини, відіграють важливу роль навіть у внутрішніх збройних конфліктах. Найсуттєвішим є те, що ці документи розширюють і уніфікують різні режими захисту міжнародного гуманітарного права (МГП), прирівнюючи зобов'язання щодо прав людини до ключових гуманітарних принципів для їх зміцнення. Механізми забезпечення дотримання прав людини, передбачені міжнародними договорами, можуть використовуватися як альтернативний спосіб підтримання режимів гуманітарного захисту під час збройних конфліктів. Варто зазначити, що міжнародні угоди про захист прав людини продовжують діяти під час збройних конфліктів. Міжнародний суд ООН у своєму Консультативному висновку щодо законності загрози застосування або використання ядерної зброї зазначив, що захист, передбачений Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, залишається чинним і під час війни, за винятком випадків, передбачених статтею 4 Пакту.

1. Данильян, О. Г. *Методи правового дослідження*/ОГ Данильян, ОП Дзьобань/Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.–Т. 2: Філософія права; редкол.: СІ Максимов (голова) та ін. Х.: *Право*, 2017, 456-459.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 16.05.2024).

3. Міжнародне гуманітарне право і права людини. Виклад фактів № 13. Харків : Харківська правозахисна група, 2019. С. 4.

4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 №995_588. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 16.05.2024).

5. Як притягнути РФ до відповідальності за катування цивільних як за злочин проти людяності. URL: <https://zmina.info/articles/shlyahy-prytyagnennya-do-vidpovidalnosti-rosijskyh-vijskovyh-za-zlochyny-proty-lyudyanosti-v-ukrayini>.

6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 [...] ООН; Протокол Міжн-родний документ від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200 (дата звернення: 16.05.2024).

7. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими ООН; Конвенція, Угода, Положення від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153# (дата звернення: 16.05.2024).

8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148 VIII (2148-08) від 19.10.1973 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043# (дата звернення: 16.05.2024).

Наукове видання

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

*Матеріали регіонального науково-практичного семінару,
присвяченого Дню прийняття Конституції України
та Дню Української Державності*

(м. Дніпро, 26 червня 2024 року)

Відповідальна за випуск
д.ю.н., професор В.О. Боняк

Редактор, оригінал-макет, дизайн – А. В. Самотуда
Редактор М. С. Касян

Підп. до друку 29.11.2024. Формат 60×84/16. Друк – цифровий. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 8,54. Обл.-вид. арк. 9,19. Зам. № 19/24-зб

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 8112 від 13.06.2024